

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

На правах рукопису

БОЯТЮК Олена Василівна

УДК: 1:[351.862.4:004.7:37](043.3)

**БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР ВИКОРИСТАННЯ
СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В ОСВІТІ**

09.00.10 – філософія освіти

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

**Науковий керівник –
НЕСТЕРЕНКО Галина Олегівна,
доктор філософських наук, професор**

Київ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В ОСВІТІ.....	13
1.1. Світоглядне підґрунтя дослідження проблематики освіти та її ролі в забезпеченні стабільності й розвитку країни.....	13
1.2. Сучасні характеристики й форми освіти та їх вплив на гуманітарну безпеку держави.....	45
Висновки до I розділу.....	83
РОЗДІЛ 2. МЕРЕЖЕВА ОСВІТА ЯК ФУНКЦІЯ МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА	85
2.1. Інноваційні освітні технології та методи в умовах інформатизації суспільства.....	85
2.2. Соціальні мережі як інноваційний інструмент освітнього процесу.....	114
Висновки до II розділу.....	137
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЗАСІБ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ І ЧИННИК БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	139
3.1. Проблеми та перспективи мережевої освіти в Україні та світі.....	139
3.2. Вплив мережевої освіти на зміцнення національної безпеки держави..	184
Висновки до III розділу.....	206
ВИСНОВКИ.....	207
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	213

ВСТУП

Актуальність дослідження. Освіта як засіб самовідтворення суспільства постійно привертає увагу науковців вітчизняного та зарубіжного простору. Будучи однією з найвищих іпостасей та базисною складовою наступності поколінь, освіта дозволяє будь-якому індивіду бути інтелектуально-збагаченим та мати можливість забезпечувати життя своєї родини, а також сприяти розвитку нації та нарощуванню потенціалу держави. Сьогодні, коли мірилом цивілізаційного розвитку є освіченість нації, а багатством суспільства – вміння володіти актуальною інформацією – освіта стає основним пріоритетом і базою, яка постійно примножує загальний потенціал держави.

Освіта як компонент гуманітарної сфери безпосередньо впливає на формування й розвиток моральних, гуманістичних, громадянських цінностей і пріоритетів членів суспільства, - а тому виступає стратегічно-орієнтованим чинником забезпечення стабільності країни та безпеки нації.

Вплив освіти на безпеку держави – не єдина її актуальна особливість. Інша яскрава характеристика освіти, що стає все виразнішою з розвитком інформаційної цивілізації, – це її нерозривний зв'язок із цифровою культурою, мережевими технологіями, відкритим дистанційним навчанням. Ми живемо в еру мережевого суспільства, і це відбивається в тому числі на освітніх процесах.

Найбільш відповідна форма освіти для мережевого суспільства – мережева освіта – інтенсивно розвивається в провідних країнах світу. Її проявами стають як розгортання масових відкритих онлайн-курсів, так і щоденне застосування в навчальній аудиторії смартфонів, планшетних комп'ютерів, нетбуків, із забезпеченням доступу до інтернету в усьому навчальному закладі. Дистанційна освіта на цьому фоні стає буденним явищем. На жаль, в Україні ці форми залишаються інноваціями і серйозного розвитку не отримують. Це обумовлено як матеріально-технічними й фінансовими

перешкодами, так і чисельністю організаційно-управлінських причин, і психологічним спротивом частини вчителів, які не хочуть виходити за межі консервативних підходів до навчання.

Разом із тим, мережева освіта стає дедалі необхіднішою. Без достатнього рівня мережевої освіти неможливий і розвиток мережевого суспільства, адже освіта належить до чинників прогресивного руху соціуму. Також мережеві форми освіти можуть найефективніше забезпечити її безперервність, необхідну в умовах величезних потоків інформації та швидкого застарівання знань.

З іншого боку, мережева освіта є одним із чинників впливу і на безпеку держави, бо інформація, яка в мережевому просторі поширюється дуже швидко і не зовсім контрольовано, стосується не лише змісту навчальних дисциплін. Вона в цілому характеризує соціально-політичні та комунікаційні процеси, впливає на національну самосвідомість та ідентичність громадян.

У цьому контексті особливо актуальним стає дослідження та використання соціальних мереж, які дають більше можливостей для інформаційного обміну та поширення цінностей і стають засобом не лише здобуття нової інформації, але й популяризації національних інтересів. Тому і при аналізі можливостей впливу освіти на збереження національної ідентичності, національних інтересів, національної свідомості і єдиної культури, не можна не враховувати ті новітні засоби та технології, які вже увійшли в освіту і все активніше використовуються в якості педагогічно-виховних методів як у школі, так і в освіті дорослих.

Доцільно говорити про вплив соціальних мереж, які використовуються в системі освіти та науки і можуть сприяти формуванню чи нівелюванню поглядів, цінностей, позицій учасників інформаційно-мережевого простору. Ці процеси спроможні чинити руйнівний вплив на стабільність країни та гуманітарну складову безпеки держави.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Питання впливу освіти на забезпечення безпеки держави, зокрема із застосуванням мережевих технологій, досліджене недостатньо. Разом із тим, є праці, в яких аналізуються

загальні аспекти цієї проблематики і які можуть бути покладені у фундамент дослідження.

Окремі складові національної безпеки: загрози, можливості, напрями, завдання та наслідки, - досліджують О. Дзьобань, В. Загривенко, С. Здіорук, М. Карпенко, О. Корнієвський, В. Кремень, В. Паламарчук, Б. Парахонський, М. Степико, В. Токман; аспекти інформаційної безпеки країни зустрічаємо в працях М. Розумного, З. Коваля, Т. Субіної, В. Петрова, В. Козубського, В. Триняка, О. Золотара, Ю. Максименка. На питаннях економічної безпеки держави зосереджують увагу С. Яременко, С. Романко, І. Мішина, Г. Лагутіна, І. Береза, І. Чорнодід, А. Крамаренко та ін. Питаннями політичної безпеки займались Н. Белоусова, І. Бінько, М. Гончар, О. Валевський, П. Гай-Нижник; соціальної – В. Паламарчук; екологічної – І. Третьякова, Н. Агаркова, А. Качинський; духовної – В. Баранівський. Науковці зупиняються на розгляді складових національної безпеки, стратегічних пріоритетах та шляхах забезпечення; окрему увагу присвячено загрозам та факторам забезпечення безпеки держави, оптимізації шляхів реалізації вітчизняної гуманітарної політики в контексті забезпечення національної безпеки держави; ролі вищої освіти у вирішенні проблем духовної безпеки українського суспільства тощо.

До концептуального фундаменту дослідження також необхідно покласти світоглядні розробки із питань впливу освіти на розвиток нації та на формування свідомості молоді – зокрема, таких авторів, як В. Андрущенко, Є. Бистрицький, В. Бодак, В. Вашкевич, Д. Гудков, П. Гуревич, І. Дзюба, В. Заблоцький, С. Іконнікова, А. Іщенко, М. Каган, В. Каганський, Л. Коган, С. Кримський, Б. Парахонський, І. Предборська, В. Табачковський, О. Уваркіна, В. Шинкарук, І. Зязюн, І. Сидоренко, В. Буренко, Л. Шинкаренко, Н. Горук, О. Мудра, Н. Шанідзе, Л. Сігаєва, О. Тягушева.

Серед найбільш опрацьованих аспектів проблематики освіти – такі: загальні тенденції розвитку освіти в історичному розрізі; дискусія щодо понять «неперервна освіта» та «освіта-впродовж-життя»; актуальні освітні технології; роль освіти у розвитку цивілізованого суспільства і суспільної свідомості.

Інноваційні форми і технології в освіті досліджують О. Корчагова, Ю. Деркач, В. Ортинський, О. Блавицька, С. Боровкова, О. Дубасенюк, А. Зубарь, Т. Лесіна, О. Перепаденко, В. Покась, В. Іванова, Т. Зальотіна, Г. Нестеренко, О. Помешун, Л. Пироженко тощо. Авторами розглянуто ефективні технології роботи в сучасному освітньому середовищі; особливості впровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес; специфіку реалізації особистісно-орієнтованої освіти із застосуванням інтерактивних технологій тощо.

Окремою ланкою стоять розвідки, присвячені дослідженню нової природи соціальності, ролі соціальних мереж, цифрової культури, дистанційної освіти, хмарних технологій. Зокрема, це праці закордонних учених: М. МакЛюена, А. Тофлера, Г. Рейнгольда, Н. Лумана, Ж. Бодріяра, У. Дайзарда, Дж. Ліхтхайма, Р. Дарендорфа, Г. Кана, С. Алстрома, Д. Белла, К. Кояма, Ф. Маклупи, Т. Умясао, Т. Стоуньер, І. Масуд, П. Дракера, М. Кастельса, А. Ракітова, І. Мелюхіна, А. Бузгаліна, М. Шварцмана, С. Парінова, Ю. Верніка. Дослідженню цієї теми присвячені роботи і українських вчених, а саме: А. Астаф'єва, Н. Бойка, А. Іщенко, В. Буряка, М. Згуровського, О. Прогнімака, С. Данилюка, В. Попика, Є. Бондаренка, О. Власенка, В. Черненко, О. Кивлюк, О. Клименка, Д. Дубова та ін. Вченими досліджено питання впливу віртуального світу на формування культури суспільства, популяризації інформаційних технологій, медіаосвіченості та медіаосвіти; впливу соціальних мереж на людину; класифікації соціальних мереж, їх ролі та місця в роботі педагога; сутність і використання мережевих структур як ефективного інструменту оптимізації навчального процесу тощо. Все більшу увагу науковців привертають такі аспекти, як використання соціальних мереж в інформаційних війнах або в політичній конкуренції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Викладена в дисертації концепція є складовою науково-дослідної теми «Формування управлінських компетенцій викладача вищої школи» (номер держреєстрації 0112U002111), що виконувалась в Національному

педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова на замовлення Міністерства освіти і науки України з 2012 по 2014 рр. Окремі положення дослідження отримують апробацію у виконанні Спільного європейського проекту ТЕМПУС-543873 «Підготовка педагогів та освітніх менеджерів до роботи з гетерогенними групами й організаціями (2013-2016 рр.).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова 25 січня 2012 р., протокол № 4; уточнена – 24 вересня 2015 р., протокол № 3.

Метою дисертаційного дослідження є концептуальне осмислення феномену використання соціальних мереж в освіті та їх впливу на гуманітарну безпеку держави через формування відповідних цінностей. Досягнення поставленої мети можливе за реалізації таких **дослідницьких завдань**:

- уточнення світоглядного підґрунтя дослідження проблематики освіти та її особливої ролі в забезпеченні стабільності й розвитку країни;
- аналіз сучасних характеристик і форм освіти в контексті їх впливу на гуманітарну безпеку держави;
- характеристика інноваційних освітніх технологій та методів в умовах інформатизації суспільства;
- вивчення феномену соціальних мереж як інноваційного інструменту освітнього процесу;
- аналіз проблем та перспектив мережевої освіти в Україні та світі;
- визначення впливу мережевої освіти на зміцнення національної безпеки держави.

Об'єктом дослідження виступає сфера взаємодії освіти як соціального інституту та безпекової галузі.

Предметом дослідження є вплив соціальних мереж як інноваційного засобу освіти на гуманітарну безпеку держави.

Методологічна база дослідження. Основу методологічного інструментарію роботи визначили діалектичний, системний і культурологічний підходи. Синергетичний підхід дозволив проаналізувати кооперативні ефекти

від використання соціальних мереж. Основними стали такі методи дослідження:

- формалізації та узагальнення – для уточнення центрального концепту дослідження та різноманітних підходів до вивчення соціальних мереж в освіті;
- класифікації і систематизації – для опрацювання існуючих поглядів і конкретизації авторської класифікації різновидів соціальних мереж;
- ретроспективного аналізу – для з'ясування залежності розвитку неперервної освіти від цивілізаційного поступу людства;
- системного аналізу – для побудови узагальненої моделі, яка відображає взаємозв'язки між сферою освіти і компонентами забезпечення безпеки держави;
- гіпотетико-дедуктивний метод і екстраполяція – для генерації висновків і розробки рекомендацій на основі опрацювання висунутих припущень.

Наукова новизна одержаних результатів.

Дослідження є цілісним доробком, який розкриває сучасний стан розвитку мережевої освіти в Україні, переваги та можливості соціальних мереж у забезпеченні безперервності освіти, потенційний вплив мережевих форм освіти на гуманітарну безпеку держави. Новизна дисертаційної праці конкретизується в наступних положеннях, які виносяться на захист:

Вперше:

- *концептуалізовано ідею про потенційний вплив соціальних мереж як чинника швидкого і ненав'язливого поширення інформації на гуманітарну безпеку держави, що реалізується в процесі як цілеспрямованого, так і стихійного використання соціальних мереж в освіті. Соціальні мережі постійно впливають на формування цінностей, норм поведінки громадян і залежно від їх змістовного наповнення можуть або чинити сприятливий вплив на забезпечення цілісності й стабільності країни, або становити загрозу для її безпеки;*

- *обґрунтовано положення, що лише за умови достатнього ступеня мережесті освіта набуває форми безперервної і може ефективно виконувати функцію розвитку актуальних для нації цінностей. Показано, що мережевість і відкритість є невід'ємними характеристиками сучасної освіти, але в Україні рівень їх розвитку характеризується як початковий, і це відставання від провідних країн світу негативно впливає на безпеку держави;*

- *виявлено суб'єктивні та об'єктивні переваги використання соціальних мереж в освіті. Об'єктивними перевагами є: можливості більш оперативних громадських обговорень проектів державних рішень, отримання експертної думки, м'якого впливу на інформаційну культуру соціуму, зокрема з популяризацією національних цінностей. Суб'єктивні переваги використання соціальних мереж - позитивний ефект на рівні особистості - пов'язані з можливостями швидкого обміну інформацією; в роботі їх класифіковано на ті, які отримують педагоги, студенти (учні) та дорослі в процесі самоосвіти;*

- *визначено проблеми повноцінного використання соціальних мереж як освітньої технології та загрози, які вони можуть нести для окремої особистості і суспільства в цілому. Обґрунтовано, що на рівні соціуму загрози від використання соціальних мереж обумовлені їх неконтрольованим впливом на інформаційну культуру суспільства. Наймасштабнішими з них є можливості маніпуляції свідомістю та інформаційного зомбування, а також неперевіреність інформації, що може призводити до дезінформованості громадян і виступати чинником інформаційного протистояння або й війни між різними спільнотами.*

Уточнено:

- *класифікацію соціальних мереж, що використовуються у формальній і неформальній освіті, в науці та в самоосвіті. Такі класифікаційні критерії, як ціль використання, рівень ефективності, міра свободи, джерело використання, віковий ценз, дозволяють підтвердити значиму диференціацію і різноспрямованість існуючих соціально-освітніх мереж та уточнити їх роль в різних складових освіти;*

- *класифікаційні ознаки формальної, неформальної та інформальної освіти.* Якщо неформальна освіта переважно відбувається поза навчальними закладами, на робочому місці або вдома, не має визначених часових рамок і ресурсів, то інформальна освіта здійснюється поза системою освіти як соціального інституту, тобто в ході повсякденної життєдіяльності людини; Формальна освіта відбувається в організованому, структурованому середовищі, і спрямовується на опанування певного фаху у визначеному періоді часу, з використанням конкретних ресурсів.

Подальший розвиток отримали:

- *уявлення про опосередковуючий вплив освіти як соціального інституту і чинника стратегічного розвитку країни на національну безпеку.* Продемонстровано, що освіта не лише впливає на досягнутий країною рівень соціально-економічного, технологічного, політичного розвитку, але й формує інформаційну культуру майбутнього покоління, фрагментарність якої може становити серйозну загрозу для цілісності держави і нації;

- *положення про необхідність поширення мережевих форм освітнього впливу з метою популяризації української культури, національної ідентичності, зміцнення української державності.* Підкреслено роль цього вектора як важливого чинника захисту національних інтересів України і обґрунтовано, що соціальні мережі можуть бути ефективним засобом його реалізації.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

У науково-методологічному плані, проведене дослідження може бути основою для більш детального опрацювання питань розвитку мережевих форм освіти як підґрунтя забезпечення її безперервності, впливу мережевої освіти на поширення в інформаційній культурі українського суспільства ідеї цілісності української держави. Також висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані як рекомендаційні принципи щодо розвитку мережевої освіти в Україні та її впливу на забезпечення гуманітарної безпеки держави.

Отримані теоретико-прикладні висновки щодо інноваційних технологій навчання можуть бути використані з метою оптимізації навчально-виховного

процесу у середній та вищій школі. Популяризація умовиводів про переваги використання соціальних мереж в освіті дорослих, зокрема, серед слухачів курсів підвищення кваліфікації, може сприяти інтенсифікації і підвищенню ефективності самоосвіти.

Також результати проведеного аналізу історії розвитку безперервної освіти, класифікації її різновидів і рівнів, особливостей формальної, неформальної та інформальної освіти, різновидів інноваційних технологій навчання і особливостей використання в освіті різних соціальних мереж можуть знайти застосування у вищій школі та післядипломній освіті для викладання відповідних тем із педагогіки, філософії освіти, андрагогіки. Матеріали дослідження можуть використовуватись при викладанні курсів «Соціальні мережі та їх вплив на безпеку особистості», «Соціальні мережі як інноваційний освітній інструмент», «Мережеві технології в роботі студента».

Особистий внесок здобувача. В основу статей, написаних у співавторстві, покладено базові положення дисертації. У статті «Сучасні соціальні мережі як інструмент неформальної освіти» дисертантка здійснила компаративний аналіз соціальних мереж, які можуть бути використані у рамках неформальної освіти (здобувачу належить 0,5 д.а.); у публікації «Internet portals and their role in the development of the energy sector» - описала загальні та спеціалізовані інтернет-портали Польщі, Росії, України та Білорусії та розкрила їх значення в окремих галузях суспільного розвитку (здобувачу належить 0,5 д.а.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження викладено у наукових тезах та доповідях на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях і семінарах: «Сучасні інформаційно-телекомунікаційні технології» (Київ, 2015); «Виклики та загрози гуманітарній безпеці Української Держави» (Київ, 2015 р.); «Духовний розвиток особистості в аспекті слов'янського лінгвокраїнознавства» (Хмельницький, 2015); «Управлінські компетенції викладача вищої школи» (Київ, 2014 та 2013); «Поддержка одаренности - развитие креативности» (Витебск, 2014);

«Podwyższanie kwalifikacji kadry pedagogicznej i naukowo pedagogicznej, pracującej w systemie edukacji zawodowej» (Warszawa, 2013), «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури» (Львів, 2013); «Сучасна післядипломна освіта: традиції та інновації» (Київ, 2013, 2012 та 2011); «Освіта і культура як запорука сталого демократичного розвитку суспільства» (Київ-Луцьк-Рівне, 2012); «Компетентний педагог – потреба сьогодення» (Умань, 2012); «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (Київ, 2011). Також напрацьовані положення дисертаційного дослідження отримують практичну апробацію в рамках виконання наукових проектів та при викладанні змістових модулів на курсах підвищення кваліфікації викладачів в НПУ імені М.П.Драгоманова.

Публікації: Основні положення дисертації відображено у 6 наукових статтях, з яких 4 опубліковані у фахових виданнях з філософських наук України та 2 – у закордонних періодичних виданнях, а також у 10 інших публікаціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені змістом і метою дослідження, а також необхідністю в повному обсязі виконати поставлені концептуально-теоретичні завдання. Робота складається зі вступу, трьох розділів (поділених на підрозділи), висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел (282 позиції). Загальний обсяг дисертації – 243 сторінки, основна частина дисертації – 212 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В ОСВІТІ

1.1. Світоглядне підґрунтя дослідження проблематики освіти та її ролі в забезпеченні стабільності й розвитку країни

Формування українського суспільства, яке відповідало б всім європейським стандартам, напряду залежить і від наявної функціонуючої освітньої системи. А тому наразі в умовах реформування усіх сфер соціуму виникає потреба у модернізації національної системи освіти. Однак важливим є той факт, що такі зміни не можуть бути відірвані від загальних цивілізаційних тенденцій розвитку суспільства загалом. Варто відзначити що глобальні зміни, які відбуваються в сучасному світі, вимагають від українського соціуму відповідного рівня конкурентоспроможності. На думку багатьох вчених, остання може бути досягнутою, якщо освіта стане визначальною та пріоритетною сферою не тільки на рівні свідомості громадян, але і на рівні практичної реалізації.

Важливо відмітити, що зміна суспільства можлива тільки у тому випадку, якщо демократія буде не на рівні лозунгів, а на рівні практичного відпрацювання. Формування правової демократичної держави відбувається не за допомогою ЗМІ, не у крилатих висловах кожного політика, який намагається показати, як у нас процвітає демократія та яке у нас розвинене суспільство, - основні ідеї ж, які дійсно відповідають демократичному соціуму закладаються у стінах навчальних закладів: саме тут відбувається сприйняття молодим поколінням базових принципів, формування поглядів та цінностей гідної демократичної нації і саме тут готують громадян здатних жити у такому соціумі.

Освіта є механізмом формування суспільного і духовного життя людини і галуззю масового духовного виробництва, процесом трансляції культурно оформлених зразків людської діяльності. В процесі освіти людина не тільки освоює культурні цінності, але й покликана примножувати потенціал світової цивілізації. Культура виступає передумовою і результатом освіти людини. Зміст освіти черпається зі спадщини культури і науки, з практики життєдіяльності людини. Соціальна функція освіти, з одного боку, характеризується як підготовка поколінь до самостійного життя, з іншого - закладає основи майбутнього суспільства і формує образ людини в перспективі.

Проблематика впливу та значення освіти в процесі суспільного розвитку перебуває в активному обговоренні низки науковців. Так, серед вітчизняних науковців належне необхідно віддати І. Вакарчуку, Л. Ващенку, В. Євдокимову, І. Гавриш, В. Кременю, О. Коваленку, О. Локшинової, В. Луговому, Т. Лукіній, В. Мадзігону, О. Овчаруку. Автори розглядають проблеми розвитку сучасної освіти в Україні, її закономірні тенденції функціонування та роль у стабільності держави. Маємо відзначити також роботи Н. Протасової, Л. Ващенка, Д. Дзвінчука. Вчені зосереджують увагу на питаннях формування та реалізації державної освітньої політики. У контексті дослідження, актуальним питанням також постає проблема управління освітньою галуззю, яка перебуває у колі таких науковці як В. Берека, С. Майборода, Н. Сидорчук. Окремі аспекти впливу освіти на економічне зростання прослідковуються у роботах А. Гальчинського, Е. Домара, Дж. Кейнса, В. Ланового, А. Маршалла, С. Мочерного, Р. Солоу, А. Філіпенка, Р. Харрода, В. Черняка, Й. Шумпетера.

Однак, незважаючи на особливу увагу науковців до окресленої проблеми, остання продовжує знаходитись на першому місці як у науковому обрії так і у практичних розробках освітян та небайдужих до питання розквіту соціуму громадян, оскільки є визначальною складовою стабільного функціонування будь-якої держави. А тому виникає необхідність виявити взаємозв'язок поглядів феномену освіти як одного з важливих чинників формування традицій, норм, моральних цінностей у суспільстві, в якому мають місце насиченість

комунікативних процесів та обмін інформацією, яка систематично циркулює у структурі останнього. Питання, яке хвилює нас, насамперед стосується світоглядного бачення на проблеми освіти в різні часові періоди та вплив цього феномену на суспільний поступ людства.

Слід відзначити, що освітні моделі мають просторову і тимчасову локалізацію. Домінуюча модель освіти завжди зумовлена тією культурною парадигмою, яка панує у суспільстві. У відповідності до соціально-культурних утворень соціуму природно виокремлювати три парадигми: премодерн, модерн, постмодерн [31, с. 3].

В контексті розгляду будемо виходити з двох позицій: сутнісного наповнення освіти в той чи інший період історичного розвитку, а також цілей, які переслідує остання.

Відлік парадигми премодерну як зазначає О.Ю. Павлова [151] сягає доби античності. Авторка вважає, що вже тоді різним питанням освіти присвячувалась значна увага не тільки на рівні теоретичному, але і на рівні практики. Прикладом цього слугували Піфагорійський союз, платонівська Академія, аристотелівський лікей, софістичні школи Сократа, а також інші формальні й неформальні заклади аналогічного спрямування. Вчитель користувався неабияким авторитетом, адже саме він визначав пріоритети освітньо-виховного процесу та перспективи учнів. Піфагор стверджував, що віщувати мудрість було дано не кожному, проста людина не могла володіти усією повнотою істинного знання. Сократ же, якого звинуватили у розбещуванні молоді, був страчений, однак він настільки був впевнений у істинності повчань, що обрав смерть, і аж ніяк не відмовився від того, чому навчав учнів, що і досі є демонстративним прикладом.

Філософська спадщина Платона є неоціненною у питаннях виховання та освіти підростаючого покоління. Так у роботі «Держава», філософ зосереджує увагу на феномені, який би зараз мав назву «неперервна освіта». Його погляди зводяться до того, що виховання дитини повинне починатись з моменту народження і воно є настільки важливим, що ні в якому разі не можна це

залишати тільки на розсуд батьків. Саме на державу, яка турбується про власне майбутнє, повинна бути покладена функція, яка передбачатиме прищеплювання та виховання необхідних цінностей у своїх громадян. Особлива увага зосереджується на вихованні таких воїнів від яких значною мірою залежить безпека держави. Враховуючи це, Платон пропонує відмінити традиційний інститут сім'ї і всіх дітей з моменту їх народження і виховувати разом за єдиною освітньо-виховною програмою. Головний акцент зосереджений на підготовці фізичних можливостей молоді, – оскільки держава може бути захищена тільки завдяки фізично-розвиненим громадянам, які здатні не тільки обороняти країну, але й брати участь у завойовницьких походах. Разом з тим, учні мають заняття, які спрямовані на розвиток мужності, патріотизму, здатності до героїзму, самопожертви, а також загартування душі.

І хоч ідеї Платона щодо виховання були досить радикальними, однак в тодішніх умовах вони були виправданими, адже головна цінність – існування людини заради блага держави, яка здатна, у разі потреби, віддати життя заради неї.

Арістотель у своїй концепції продовжує розвивати основні принципи попередників. І хоча мислитель відкидає ідею усупільнення дітей, акцентуючи увагу на користі традиційної родини, однак загалом його висновок зводився до того, що первинним для людини має бути держава, а головна цінність визначається її значенням для держави. Арістотель дотримувався думки щодо поділу людей на дві категорії: рабів, для яких найліпше коритися волі інших та вільних, так званих аристократів за духом. Тільки на таких добре вихованих аристократів, за його трактуванням, покладається відповідальність за вдосконалення державних законів та норм суспільного життя. Виховувати ж слід так, аби «люди, від природи гідні, не бажали мати більше, а негідні не мали такої можливості» [8, с. 367].

Тому процес виховання повинен бути спрямований на культурну традицію, яка дисциплінує, вважаючи, що якщо «коли недисциплінований один, то й не дисциплінована уся держава, загалом».

Треба сказати, що в концепцію давньогрецької освіти закладені такі норми, які були відображені і в наступних поколіннях. Адже, в середньовічній філософії, яка з обережністю відносилась до попередніх надбань, все ж таки поєднані піфагорійська та платонівська традиції освіти й виховання у єдину систему, яка ще довго панувала у європейському просторі протягом декількох століть.

С. Боецій, один із перших філософів, який здійснив обґрунтування тодішньої системи освіти, зробив неоціненний вклад у створення підручників астрономії, музики, арифметики та геометрії. За його словами, математика була домінуючою наукою, найвищим флагманом пізнання, через який лежить шлях до істини. Разом з тим, особливу значущість мало логічне мислення, яке не тільки могло формувати чіткість та дисципліну, але і – вдосконалювати розум та сприяти розвитку філософського мислення.

Таким чином, освітні домінанти, закладені ще в античній культурі сприяли не тільки формуванню поваги, дисципліни, але й вшануванню математики, як науки, яка «єдина здатна глибоко впливати на людину, її розум, звільняючи її від кайданів тілесності та примар чуттєвого світу... Тільки поглядом духу можна досліджувати чи збагнути істину» [87, с. 24]. Разом з математикою, особливу увагу присвячували музиці, функція якої носила очищувальний характер, адже значним чином впливала на розум, почуття та емоції, людини; формувала високі моральні якості, налаштовувала думки і волю на гуманні та добрі, вчинки.

Як вважає А.Г. Гусев [39], доба премодерну розпочинається від прийняття на Русі християнства. Саме цей період на думку автора задає відлік премодерному суспільству. Враховуючи його погляди, маємо зазначити, що до петровських реформ освіта була, по суті, христоцентричною, оскільки в суспільстві панували релігійні цінності. Саме ці цінності формували нормативну заданість образу людини і, відповідно, зумовлювали мету освіти.

Найважливішим інструментом регуляції системи освіти служила християнська традиція. Церковний календар становив кістяк культури, який

знаходив відображення і в сфері освіти. Так, наприклад, в особливо шановані церковні свята навчання скасовувалася. До свята ж приурочувалось знайомство з життєм того святого, в честь якого це свято засновано. Таким чином, освіта після прийняття християнства тісно пов'язана з церквою як соціальним інститутом. Перші школи (училища) були організовані при церквах та монастирях [46, с. 5].

Основною метою освіти є надання людині (відновлення, очищення) в ній образу Божого, який був пошкоджений в результаті первородного гріха [249]. Таким чином, мета освіти в період часу, відповідний премодерну, збігається з метою усього життя людини. Головною метою земного життя для справжнього християнина є «обоження» (теозису) [142], або, як висловився св. Серафим Саровський, «наживання дарів Духа Святого», що передбачає придбання хоча б мінімуму богословських знань. Це не суперечить ідеям Я. А. Коменського, який прямо стверджує, що мета освіти – це підготовка до життя вічного.

Оскільки мета освіти виходить за межі земного життя, то цінність професійної освіти, яка обумовлює успішність в земному житті, послаблюється. Так, наприклад, св. Василь Великий вважав, що добре, якщо людина освоїть якесь ремесло, але в той же час немає нічого страшного, якщо вона нічому не навчиться, а буде справжнім християнином [142].

Ставлення до осіб, які були відірвані від вчення Христового («неблагих»), мало скептичний характер. Освіта включена в християнську традицію і пронизана її духом. Грамоті вчать по Псалтиру; багато заучується напам'ять. Агіографічна література, що включає в себе життя святих, реалізує завдання духовно-морального виховання. Процес навчання має риси, подібні з священним дійством: заняття передують і закінчуються молитвою (прохальною та молитвою вдячності).

Найважливішою рисою освіти в премодерні є норма дива, яке може проявлятися як допомога Бога в навчанні. Освіта сакралізується – освячується Церквою. У цьому відношенні показовими є життє св. Сергія Радонезького та св. Іоанна Кронштадтського, які отримують здатність до навчання

надприродним чином. Серед ікон (Одигітрія), що зображують Богоматір з немовлям Ісусом, є ікони, іменовані «Поповнення розуму» і «Виховання».

Отже, в моделях освіти, відповідних премодерну, домінує теологічна компонента. Правда, в апологетичних цілях служителі Церкви Христової вивчають стародавні мови, набувають історичні, філософські, природничо-наукові знання [142].

Образом в рамках премодерну епістемі є «Трійця» Рубльова, в символіці якої задана ієрархія ціннісних смислів христоцентричної освіти. У центрі її зображене принесене в жертву ягня, що зветься Христос. Його оточують антропоморфні істоти – ангели, далі на периферії ми бачимо творіння Божі (об'єкти природи), а за ними зображено будівлі – творіння рук людини.

Освіта в премодерному суспільстві продукує так звану систему засвоєння праконовенційної моралі, адже етичні норми формуються крізь призму «дозволено» - «заборонено». Можемо впевнено говорити, що саме в цей період, феномен освіти набуває властивостей соціального інституту, відриваючи розвиток людини від побутового рівня, задаючи трансцендентальні витoki її здійснення. Таку тенденцію можна побачити вже в античній пайдеї, коли відбувалось не просто «тренування розуму», а осягнення правил соціального життя. Пайдейя, означає «виховання», тобто те, що передається та прививається дитині. Виховання в такому розумінні складалось із двох частин: виховання слова і виховання думки [84, с. 1]. Результатом такого процесу є так званий «кайрос», що представляє собою ідеальний образ, результат освіти, що розвиває всі здібності людини, здатності виконувати будь-яке завдання залежно від життя, суспільних потреб і вільного покликання [198].

Процес переходу до модерну і відповідних моделей освіти починається з XVI-XVII століть – доби Реформації, тобто він має не тільки історичну, але і географічну локалізацію. Коріння модерну сягають епохи Відродження, яка в культурологічному плані безсумнівно містить у собі момент реакції на добу Середньовіччя. В Європі виникає нова концепція суспільства, спрямована на подолання ціннісно-цільових установок премодерну.

Цьому багато в чому сприяє поширення протестантизму з його установкою на життєвий успіх, зокрема «фінансове процвітання». А вже «В XVIII столітті, – пише А. І. Осипов, – французькими просвітителами була гостро поставлена проблема співвідношення між релігійною вірою і знаннями. Активно виступивши проти християнства, вони беззастережно віддали першість людському розуму. Їх вплив на громадську думку виявився настільки сильним, що релігія, точніше християнство, починає розглядатися як основна перешкода на шляху до процвітання людства» [142, с. 23]. У цей час з'являється «Міфологічна школа», яка заперечує існування Ісуса Христа.

Епоху модерну ще можна класифікувати як час практичних спроб людства визначити життя на Землі за певним тотальним планом, підлеглого розуму (ідея світової революції, світової війни). Це епоха зарозумілості людини, коли вона уявила себе богом на Землі, якому підвладні всі процеси на планеті. Крах всіх цих спроб і визначив кінець епохи тоталітаризму і початок демократії. Тоталітарна система завжди через інститути ідеології тяжіє над особистістю. Освіта в такій системі соціальних відносин направлена на виробництво висококваліфікованого «гвинтика» цієї системи і пріоритет віддається навчанню, ніж власне самому утворенню.

Освіта виходить з теологічного фарватеру, так як держава дає замовлення на світські моделі освіти. З'являються відповідні освітні інститути. Теологічні факультети в європейських університетах зберігаються, однак вже стають затребуваними юристи, лікарі, натуралісти та інші фахівці. У освіті активізуються процеси десакралізації, секуляризації, диференціації – дерево цілей стає все більш гіллястим, а зміст їх більш приземленим. Освіта іноді досить жорстко зникає з церковних інститутів і втрачає традиційний духовно-моральний вимір.

Цей процес особливо активізується в період царювання Петра Першого, який «в Європу прорубав вікно». Якщо в премодерні Христос виступає мірою людини (людяності), а найважливішим завданням виступає «визначення людини в Богові» [31], то в епоху модерну сама людина розглядається як міра

всіх речей, а віра в Бога – майже як особиста справа кожного. Таким чином, з ослабленням теологічного компоненту освіта все більше набуває антропоцентричного характеру.

Міцний професіонал у певній галузі стає ціннішим праведника – охоронця церковних постанов і святоотецьких традицій. Це, відповідно, відбивається в цілях освіти. Відбуваються зміни в структурі церкви як соціального інституту. Держава в особі правителя лозунгує: «Нам потрібен новий нормативний образ людини – і ми будемо формувати і відтворювати його за допомогою відповідних моделей освіти». Однією з головних цілей виступає формування професіоналів – спеціалістів в тих областях, які затребувані завданням зміцнення держави.

Освіта з фундаментального інституту премодерну перетворюється у фундаментальний інститут модерну. Його ідеологія задає нормативну особистість, яка більше сподівається на себе, ніж на диво. Виникає потреба в людині, яка здатна піти на компроміс з установкою на порятунок душі заради земних цілей. Таким чином, мета освіти частково втрачає есхатологічну перспективу.

Модерн, який рухається сприйнятими при Катерині Другій ідеями освіти (енциклопедизму, гуманізму, раціоналізму), ставить завдання сформувати гуманіста, творця з широким кругозором. Цінність світських знань зростає із звільненням освіти від інституту церкви і збережених нею традицій. Відбувається одержавлення освітніх інститутів – монополізація державою освітньої сфери. Держава бере на себе право вибирати об'єкт пізнання і суб'єкт.

Модель Декарта стає панівною в науці і освіті [46]. Мислячий суб'єкт в картезіанській моделі займає центральне місце. Можна сказати, що ця епістемологічна модель стає базовою для модерну, витісняючи «Трійцю» Рубльову, яка була основою епохи премодерну.

Таким чином, в епоху модерну, виникає нове нормативне уявлення про призначення людини. Воно багато в чому скопійовано з картезіанської моделі, де суб'єкт автономний і живе в матеріальному світі, де головним елементом є

протяжність. При цьому об'єкт спостереження (дослідження) не залежить від спостерігача. Ось чому найважливішим методом пізнання стає експеримент.

І ще одна відмінність: якщо в премодерні чудеса нормовані, то парадигма модерну в своєму антропоцентризмі і раціоналізмі має тенденцію відмежуватися від чуда і всякої містики. Те, що вважалося дивом в премодерні, в модерні може осмислюватися як наукова проблема, яка потребує дослідження. Саме тому в освіті втрачають цінність ритуали релігійного характеру, засуджуються обряди, а суворий аскетизм розглядається як відхилення від норми.

Освіта в добу модерну спрямована на формування навичок учнів користуватися готовими знаннями та відтворювати їх. Однак вже Ж.-Ж. Руссо висловлював схвильованість стосовно того, що педагогічний процес не повинен обмежуватись лише опануванням «правил для керування розумом». В цілому, можна стверджувати, що цей період зробив нові акценти в розробці та реалізації освітніх завдань. Новоевропейська ідеологія культу розуму спрямована на те, що освіта сприймається й оцінюється з позицій конформізму та прагматизму, по відношенню до учня. Змінились і цілі щодо питання кращого життя, яке могло бути тільки за умови освіченості. І як висловлювався Р. Декарт, можливості розуму не обмежені, лише питанням часу є пізнання людиною всього, що досі лишається для неї невідомим, непізнаним. Людина пануватиме скрізь, людина – вінець божого творіння, володар світу – про це тріумфально оголошується в різноманітних філософських працях, найперше - у творах Ф. Бекона. У цей час змінюється й уявлення щодо ролі держави, обов'язком якої проголошується забезпечення просвіти серед населення, розкриття за рахунок цього здібностей людини для максимальної реалізації її прав і свобод. Б. Спіноза оголошує про те, що мета держави полягає у забезпеченні свободи, а найвищою цінністю тут виступає рівень розвитку знань.

Ідея функціонального росту духовності, перетворення матерії знання в силу пізнання в розкритті проблеми освіти звертається М. Шеллер. Він же

вбачає в суті освіти рух до більш досконалого – високу внутрішню здатність, відповідь на ті обставини, які складаються в суспільстві та диктуються вимогами інформаційного поступу. Г. Гегель розділяв освіту на теоретичну та практичну складові. За його трактуванням освіта дозволяє людині вийти за межі безпосереднього споглядання, формує здатність сприймати об'єкти в їх вільній самостійності, без суб'єктивного інтересу, пізнати «межі своєї здатності судження». Відтворюючись в процесі засвоєння суб'єктом об'єктивного світу, вона дозволяє йому подолати однобічність власного існування, тобто подолати однобічність суб'єкту. Практична освіта забезпечує людині можливість задовольняти свої потреби та потяги, зберігаючи ту міру, що лежить в межах їх необхідності, тобто необхідності самозбереження. Таким чином, для Г. Гегеля освіта – це засіб існування людини як духовної, розумової та вільної одиниці шляхом підйому до всезагального входження до культури, виходу за межі своєї власної природної обмеженості. Г. Гегель підкреслював, що освіченість є дійсність людини, а самосвідомість досягає влади над світом саме завдяки освіченості.

Отже, модерне суспільство, яке починає формуватись за доби Нового часу, вимагає нового типу моралі, яка передбачає відповідність вчинків людини певним загальноприйнятим моральним регулятивам. Характерною особливістю цього періоду є й те, що освіта та громадянське суспільство передбачають одне одного. Перед освітою ставляться вимоги не просто усувати прогалини у знаннях певної людини чи готувати її до професійної діяльності, а в першу чергу, і це відмічається вже Дж. Локком, формувати у особи зрілість власного судження, критичність думок, вміння публічно висловлюватись. «У такий спосіб досягнення зрілості постає як процес Просвітництва, а Просвітництво - як вираз і результат освіти», зазначає М. Вішке [27, с. 279-289].

В цей період освіта набуває остаточного метафізичного смислу. Належне місце необхідно віддати здобуткам гермейєвтичної традиції (спочатку М. Гайдеггеру, а потім і Г. Гадамеру), яка зупинилась на фундаментальній спільності культури і освіти.

Перехід до постмодерну відбувається з кінця XIX по XX століття, перш за все, в самій авангардній частині психології, філософії. Розхитування епістемі модерну, в основі якого лежить, як ми вже говорили, картезіанська модель, сприяли також великі відкриття в галузі природознавства: було доведено, що об'єкт за певних умов залежить від спостерігача його суб'єкта, а категорія протяжності може змінювати свою звичну якість. Отримало наукове обґрунтування те, що світло одночасно має хвильову і корпускулярну природу. У зв'язку з цим питання про єдність істини, щонайменше, втрачає свою актуальність. «Істин стільки ж, скільки опалого листа, – каже Вівекананда втомленим від пошуку істини європейцям слова, приписувані Будді», – і європейська думка приймає цю тезу. Це яскраво проявляється вже у творчості Ф. Ніцше [126], який ключовою ідеєю освіти вбачає виявлення або звільнення «істинної сутності себе». Безумовно, це не пошук основ існування людини або того декартівського суб'єкта, яким займалися просвітителі. Швидше, це спроба вирвати з уз традиції, стати відповідальним за власне Я і подолання установок культури. Все питання в тому, що ми не знаємо, де знаходиться той самий високий ідеал, до якого ми прагнемо.

Остаточний вирок щодо гуманістичної неспроможності модерну показала небачена за своєю жорстокістю Друга світова війна: застосування сучасної техніки з метою вбивства, гетто, концтабори, моторошні експерименти на людях, газові камери – все це не могло не підірвати принципові цінності модерну. Хіба це гуманізм, коли під оплески винищуються мільйони людей? Невже це і є плоди освіти?! Хіба братські могили солдатів відображають цінність братства всіх людей, незалежно від їх національності і конфесійної приналежності? Може бути, «гетто» втілює собою цінність свободи і рівності?! Чи можна сказати, що людство культурно розвивається, якщо йде «гонка» озброєння і винахід нового газу вимагає винаходу нового протигазу і так далі, прямуючи в погану нескінченність.

Розвиток культури (не цивілізації, яка є тільки матеріальною оболонкою культури), позитивна еволюція людини і людських суспільств в парадигмі

постмодерну ставиться під сумнів або заперечується. Останнє прочитується ще у О. Шпенглера в роботі «Занепад Європи» [160].

Дійсно, хто гуманніше: людожер премодерну в традиційному суспільстві або який-небудь інженер Гарін, який винайшов страшну за своєю вражаючою силою зброю і проводить з ним жахливі експерименти? Чим за критеріями гуманізму відрізняються концтабори з димлячими трубами крематоріїв від місць масових людських жертвоприношень?

Чесні відповіді на ці питання говорять нам про те, що парадигма модерну в плані ряду поставлених в її рамках освітніх завдань не подолала премодерн. Модерн діє з набагато більшою жорстокістю, ніж інститут інквізиції.

Постмодерн формується як осмислення недостатності, неспроможності модерну, який діє через жорстке насадження своєї епістемі. Епістема постмодерну децентрована і ексцентрична. Вона бідна своїм власним аксіологічним змістом. Звідси схильність до цитування, обігрування, пародіювання того, що було в попередніх парадигмах. Так виникає археомодерн зі своїми глянцево-ігровими ініціативами і вірою в чудеса екстрасенсів, гороскопи.

Тепер нам кажуть, що Бог все-таки є – і ми з цим також легко погоджуємося, як раніше легко відрікалися від істин віри Христової. В освіті археомодерн проявляється в педагогічних ретроінноваціях. Так, наприклад, виникають православні гімназії, оснащені сучасною технікою. При цьому праворуч від цієї гімназії може перебувати будівля, де вчать медитувати, читаючи мантри, і поклонятися гуру, а зліва - будівля, де роблять аборти. Запускається принцип: скільки індивідів, стільки і світів зі своїми істинами і ціннісними смислами. В освіті це проявляється в варіативності; в тому, що суб'єкти освіти мають право вибору цілей і освітньої траєкторії руху до неї.

Г.-Х. Гадамер, продовжуючи гегелівську традицію, вважав, що освіта тримає в собі почуття міри та дистанції відносно самого буття, та саме через освіту відбувається «підйом над собою до всезагального». Автор саме в освіті вбачає основу, до дозволяє людині увійти до комунікативного простору

культури, освоїти світ як текст, осягнути його значення, наповнити її особистісним змістом [30].

Питання освіти та її модернізації досить часто висвітлювалось і в роботах Е. Тофлера, який власне зазначав, що та освітня адаптаційна модель, яка притаманна була індустріальному і постіндустріальному суспільствам вже не є актуальною, а тому виникає необхідність впровадження так званої інноваційної моделі, мета якої, полягає у розвитку здібностей людини швидко й раціонально адаптуватися до мінливих умов [224, с. 449]. Саме він, один із перших простежив зв'язок цивілізації з освітою [195], виокремивши для кожної з трьох хвиль світової цивілізації властиву їй специфіку виробництва, трансляції та засвоєння знань, тобто специфіку освіти; ним аналізується тенденція змін у розумінні й підході до освіти – від виробництва й умови спеціалізованого знання й технологій до синтезу навчання з різних сфер діяльності у відкритому освітньому просторі.

Дещо інший акцент щодо сенсу освіти робив австрійський психіатр, психолог, невролог В. Франкл, який значну увагу присвячує пошуку сенсу життя особистості. В. Франкл відзначає: «Завдання не лише передавати знання, але й вигострювати совість. Совість – це орган сенсу життя, діяльності особистості» [239, с. 164], що набирає особливої актуальності в наш час, коли молодь в більшій мірі забуває про моральні якості та цінності, якими повинна володіти сучасна духовно розвинена особистість.

У 90-ті роки освіта стає річчю неуніфікованих, відбувається обвал нормативного образу, який мав місце в епоху модерну і премодерну. Відповідно, віддається перевага особистісно або індивідуально орієнтованим концепціям освіти. Входять в моду слова «самоактуалізація», «самореалізація», «самоствердження», «саморозвиток» ... Якщо кожна людина являє собою автономну реальність (особливий світ), то ніякого об'єктивного світу зі строгими законами бути не може. Метою освіти є допомагати учневі самореалізуватися, причому етичний компонент часто відходить на другий план або відверто ігнорується.

Ймовірно, в результаті заперечення людини як раціонально мислячої істоти виникає нездоровий інтерес до «дітей-індіго», до людей з обмеженими можливостями, а також до наркоманів, гомосексуалів, хворих на СНІД. Активізуються гендерні дослідження. Поняття «Національна культура» розчиняється в понятті «Мультикультурність».

Епістема гарантується не державою і не Церквою, а вільним вибором учня і вчителя. Перший отримує право на вибір школи, а другий – на вибір навчально-методичних комплексів. В школу проникають деструктивні секти зі своїми псевдовченнями типу духовної валеології та діанетики.

На зламі тисячоліть актуалізується необхідність упорядкування, стандартизації освіти. Затверджено список підручників, за якими необхідно навчати. Реакція на лібералізм, непорядкованість в освіті проявляється в ЗНО, яка передбачає тестування учнів. Разом з цим стандарти освіти для вищої школи сьогодні існують тільки в проекті – і тоді незрозуміло, на основі чого розробляються ці тести.

В даний час ставиться завдання не передати учням знання, а навчити їх самостійно добувати і творчо використовувати інформацію, яка на відміну від знань не обов'язково має ознаки вірогідності та осмисленості. Подорож в країну знань скасовується. «Ганяй все літо по Інтернету», – закликає нас реклама. При цьому виноситься за дужки питання: «А навіщо? Заради чого потрібно ганяти-то?». Це призводить до виникнення екзистенційних пустот, так званих «антропологічних пробоїн» [31], що проявляється в ювенальній культурі, а зокрема в мовленні молоді. «Просто це прикольно», – може відповісти молода людина. Насправді, з потоку суперечливої інформації ми не встигаємо витягувати смисли, тому стаємо зручними об'єктами для маніпуляції. Очевидно, тому в моді внутрішньо суперечлива формула: «жити тут і зараз» і при цьому «брати від життя все».

Невід'ємною рисою постмодерну є те, що ринкові цінності агресивно проникають в духовну сферу, якою є освіта. Ці тенденції актуалізують завдання формування ринкового мислення у колишніх діячів доброго, розумного,

вічного і їхніх учнів, які сьогодні іменуються споживачами освітніх послуг. Екстраполяція законів матеріальної сфери на духовну привела до того, що сьогодні можна купити не тільки освітні послуги, що дозволяють придбати певні знання і вміння, але і курсову роботу, диплом, дисертацію.

На вчителя дивляться сьогодні інакше, ніж раніше – не як на провідника ідей комуністичної партії і не як на світського священика, що мало місце до відомої події в жовтні 1917 р. У наш час енергійно формується погляд на нього як на менеджера, або, точніше, продавця освітніх послуг на освітньому ринку. Учень же виступає в ролі клієнта, або покупця, який повинен платити поки що за частину цих послуг.

Оскільки потік інформації швидко зростає і оновлюється, виникає концепція безперервної освіти. Заохочується професійна мобільність, що передбачає і зміну професій, тому мета освіти збігається скоріше з певним періодом життя людини, а не її життям, тим більше буттям, що було характерно для премодерну.

Фундаментальним відзнакою постмодерну від вище розглянутих парадигм виступає відсутність центральної цінності, яка відображає якусь фундаментальну ідею і задає ієрархію цілей освіти. Це часто призводить до відчуття неповноти або навіть безглуздості життя. А оскільки з цим людина не може змиритися, вона озирається на попередні парадигми, позичає їх зміст, цитує їх або інтерпретує, намагаючись застосуватися до викликів часу. Образно кажучи, постмодерн живе в борг. А борги, як відомо, потрібно повертати.

Теоретик педагогічної майстерності І. Зязюн зазначає, що смислом і метою будь-якої освіти є людина в постійному (впродовж життя) розвитку, а кінцевим підсумком освіти є внутрішній стан людини на рівні потреби пізнавати нове, здобувати знання, виробляти матеріальні і духовні цінності, допомагати ближньому, бути добротворцем [155, с. 6].

В тому числі, теоретик і практик філософії освіти В. Андрущенко стверджує, що сьогодні одне з головних завдань освіти – формувати вміння вчитись. Вчений вважає, що: «важливим сьогодні є не тільки вміння оперувати

власними знаннями, а й бути готовим змінюватись та пристосовуватись до нових потреб ринку праці, оперувати та управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись впродовж життя» [6, с. 8]. Саме такі акценти та пріоритетні напрями перебувають не тільки в теоретичному колі обговорень, але і на практичному рівні, починаючи з 60 рр. минулого століття.

Ще однією особливістю постмодерну є спроба освіти наздогнати розвиток техніки. Тотальна комп'ютеризація освіти ставить перед усіма суб'єктами освіти завдання формування умінь користуватися Інтернетом і відповідними технологіями. Стверджується дистанційна освіта, мережеві стратегії в освіті. Сьогодні тестування важко собі уявити без застосування комп'ютера. В той же час ризики комп'ютеризації не стають предметом серйозного наукового дослідження.

Дослідники проблематики мережевої освіти, яка з'являється як виклик сучасності, спираються на той факт, що остання характеризується вже не традиційними вертикальними зв'язками, а в ній панують горизонтальні, інформаційні, коопераційні зв'язки, тобто партнерство та співробітництво. Оскільки в мережевій освіті мають місце так звані «вузли», тобто окремі особистості чи групи особистостей, то ними тут виступають оригінальні моделі, авторські школи, тобто дещо протилежне тому, з чим має справу державна система освіти.

Мережева взаємодія відповідає поняттям суспільно-державної системи освіти та координаційного управління як культуро-відповідний феномен та є альтернативою адміністративному управлінню. Для мережевої взаємодії важлива наявність загальної проблематики, а підходи до її розв'язання можуть бути різними. У культурно-історичному просторі склалося три основних типи мереж: інституційні мережі, мережа закладів освіти, мережа бібліотек тощо.

I. Реморенко стверджує, що всі три типи мереж у рівному ступені важливі для системи освіти: перший тип утримує освіту як соціальний інститут, зберігає вимоги його все загальності; другий тип, «наводячи мости» між різними освітніми інститутами, забезпечує процес становлення загальних рамок,

загального смислового поля в освіті; третій тип, власне й уявляє реальність взаємодії. Перші два лише створюють умови для можливої дії, але не забезпечують взаємний інтерес, у той час як саме у третьому типі зустріч педагогічних ідей, їх співставлення та породження нових значень є необхідними функціями, які зберігають життєву сутність освіти.

Освітню мережу А. Адамський визначає як «сукупність суб'єктів освітньої діяльності, що надають один одному власні освітні ресурси з метою взаємного підвищення результативності та якості навчання» [137].

Мережеве навчання передбачає наявність каналу для передачі інформації за допомогою інформаційних технологій учасникам освітнього процесу. З цього випливає, що поняття «мережеве» і «електронне навчання» є синонімічними один одному [54].

Таким чином, під мережевою освітою, ми будемо розуміти спосіб організації навчального процесу, який можливий за наявності інформаційних технологій та налагодженого каналу зв'язку з метою забезпечення учасників навчально-методичним матеріалом, а також обмін знаннями, досвідом та в кінцевому результаті досягненням синергетичного ефекту для кожного учасника такої мережі.

Ще на початку 60-х років ХХ ст. у світі широко почали використовуватися поняття «навчання впродовж життя», «безперервна освіта», «освіта впродовж життя» (англ. «lifelong education», «recurrent education», «continuing education»; франц. «l'education continue», «l'education permanente»), хоча перші спроби їх застосування відносяться до 20-х роках ХХ ст., у зв'язку з традицією навчання дорослих у країнах Північної Європи. Сьогодні названі терміни вживаються у різних регіонах Європи як синоніми.

Основний принцип діяльності освітніх систем розвинених країн – це залучення громадянина до навчання, яке триває постійно, все життя. Розвиток неперервного навчання разом із формуванням суспільства знань стали одним із соціальних наслідків глобалізації та інформатизації. Освіта більше не може обмежуватися кількома роками чи навіть десятиліттями на початку життя

людини, оскільки безперервне оновлення інформації вимагає постійного самовдосконалення та навчання для досягнення життєвого успіху.

Актуальним завданням згідно з Національною доктриною розвитку освіти, є забезпечення доступності здобуття якісної освіти протягом життя для всіх громадян та подальше утвердження її національного характеру [121]. Тобто кожен громадянин, маючи бажання та прагнення розвиватись, має можливість здобувати освіту, підвищувати свій освітній рівень та отримувати необхідні компетенції протягом всього життя як в межах навчального закладу так і поза його коридорами.

Осмилення феномена безперервної освіти включається в світоглядно-методологічні, гносеологічні, онтологічні та аксіологічні проблемах буття Універсуму й окремо взятого суспільства.

Аналіз наукових джерел вітчизняних та зарубіжних дослідників дає можливість окреслити основні напрями за якими слідує розвиток методологічних та теоретико-прикладних аспектів останньої. Дослідження такого напрямку розвивається в трьох векторних площинах, які свідчать про актуальність проблеми у науковому просторі: загальні тенденції розвитку безперервної освіти в історичному розрізі; змістове наповнення системи безперервної освіти (технології, форми, методи, інструменти тощо) та подальші перспективні шляхи розвитку даного напрямку. Перший із зазначених векторів займає чільне місце серед таких українських дослідників як: І. Сидоренко [203], Є. Поточни [169], В. Буренко [21], С. Коваленко [81], Л. Шинкаренко [250], О. Огієнко [131]. Другий вектор обраної проблеми чітко розкривається в роботах Н. Горук, О. Мудрої, Н. Шанідзе [36, 114, 247]. Що стосується вектору перспектив розвитку безперервної освіти, то можемо говорити про праці таких вітчизняних вчених як: Л. Сігаєва, О. Тягушева [205; 228] тощо. Однак питання безперервної освіти в мережевому суспільстві, яке М.Кастельсом розглядається як специфічна форма соціальної структури, яка сформована емпіричними дослідженнями в якості характеристики інформаційної епохи [261], піддається обговоренню незначної кількості дослідників. На окрему увагу заслуговують

роботи І. Богданової, М. Громкової та М. Згуровського. Автори зупиняються на особливостях безперервної освіти в епоху переходу до інформаційного суспільства, ролі модульного навчання в системній освіті дорослих, а також підстав, викликів та наслідків суспільства знань та інформації.

Продовжуючи думки М. Кастельса щодо смислового наповнення мережевого суспільства, слід наголосити, що згідно з його концепцією повсюдне поширення інформаційних процесів в сучасному світі веде до радикальних зрушень в соціальному житті суспільства. Загалом же, це поняття слід розглядати з позиції різних явищ, пов'язаних з соціальними, політичними, економічними та культурними змінами, викликаними розповсюдженням мережевих, цифрових інформаційно-комунікаційних технологій.

А тому аналіз еволюційного поступу у поглядах науковців на проблему безперервної освіти та виокремлення сутнісних ознак останньої в історичному розрізі епохи мережевості і стане наразі в пріоритеті.

Оскільки перед нами постає розгляд проблеми перманентної освіти, то варто зазначити, що остання набула широкого обговорення у дослідників фактично всіх галузей знань: психології, соціології, педагогіки, акмеології, андрагогіки тощо. Аналіз наукових джерел вітчизняних та зарубіжних дослідників дає можливість окреслити основні напрями, за якими слідує розвиток теоретико-прикладних аспектів розвитку проблеми безперервної освіти.

Термін «освіта протягом усього життя» з'явився в педагогічному тезаурусі західних країн раніше за всі інші. Уперше він зустрічається в однойменній монографії Б. Йекслі, виданій у Лондоні в 1929 році. Освіта протягом усього життя визначається автором як «схильність навчатися в процесі життєвого шляху» [251, 5-6]. У своїй праці «Неперервна освіта: уявлення про межі та значення освіти дорослих» (1929 р.), автор зосереджує увагу на тому, що така освіта виконує перш за все компенсуючу функцію. Освіта дорослих у його трактуванні повинна стати наступним кроком для молодих людей, які закінчили базову ланку і почали заробляти собі на життя.

Автор підкреслює доцільність створення громадських центрів де б навчали б дорослих людей.

Що стосується офіційного закріплення терміна «неперервна освіта», то варто говорити, що останній вперше був вжитий у 1968 році в матеріалах генеральної конференції ЮНЕСКО. У своїй книзі «Учитися бути» комісія ЮНЕСКО дає визначення розуміння неперервної освіти – «усі форми, моменти і прояви освітнього акту» [259].

Спираючись на дослідження В. Онушкіна [136, 68-69], слід говорити чотирьохетапність розвитку безперервної освіти. На першому етапі (50-і рр. – початок 60-х рр.) безперервна освіта тлумачиться як компенсація недоліків середньої освіти (шкільної) або як подальшому збагаченню знань, які зумовлені суспільними потребами. На другому етапі (60-ті роки), перманентна освіта починає трактуватись як механізм підвищення кваліфікації. Уже на третьому етапі свого історичного поступу (кінець 60 -х рр.) цей феномен вважається необхідністю для отримання «джоб кваліфікейшн» – кваліфікації, необхідної для роботи в різних галузях. І лише IV етап (середина 70 -х рр.), акцент зміщується на «лайф кваліфікейшн», тобто утворення, покликане адаптувати людину до життя в сучасному суспільстві.

У працях Є. Тонконоги зустрічаємо дещо інші підходи до періодизації історії розвитку концепції безперервної освіти: як критерій виділення окремих етапів береться уявлення про сутність феномену безперервної освіти. Нею виділяються три етапи: I етап (до середини 60 -х років), характеризується тим, що безперервна освіта ототожнювалася з післяшкільною освітою дорослих; II етап (з середини 60 -х до початку 70 -х рр.) – безперервна освіта з'являється як наслідок спричинений умовами НТР та суспільно-економічних змін; III етапу (з початку 70 -х рр. до теперішнього часу) притаманні спроби створення теорії безперервної освіти. Така періодизація не дозволяє здійснити повний комплексний огляд феномену, адже враховані лише ідеї безперервної освіти в Західній Європі і США.

Загалом доцільно говорити про існування двох версій походження даного феномену. Версія, якої дотримується величезна кількість науковців *«твердження про давнину ідеї»*. Так індійський дослідник П. Шукла [276, с. 15-16] зводить її до сакрального ведичного твору «Шатапатха - Брахмани» (Близько 1000 р. до н.е.) де записано «учись кожен день». Р. Дейв (Індія) і А. Кроплі (Австралія [264] вважають основоположником ідеї безперервної освіти Солон. Г. Зінченко [64, с. 7], вважає виправданим зведення ідеї безперервної освіти до стародавніх писань, до Біблії Корану і Талмуду, вважає що у формі напівздогадування-напівідеї думка ця була висловлена Платоном і Арістотелем.

Вже мислителі минулого, розглядали ідею безперервної освіти як засіб вирішення проблеми нескінченного в кінцевому, досягнення повноти людського розвитку. Н. Пирогов писав про принцип постійного поповнення знань наступним чином: «Життя, вічно рухається вимагає повноти і всебічного розвитку людських здібностей». Але це відбудеться лише тоді, коли «навчатись, творити та освічуватись – зробиться такою ж інстинктивною потребою, як харчуватися і підтримувати свою життєву здатність» [157, с. 174], що беззаперечно говорить про перший порядок потреб згідно піраміди А. Маслоу.

К.Д. Ушинський головну задачу бачив у тому щоб розвинути в учнях здатність і бажання «вчитися все життя» [235, с. 500]. Д. Писарєв підкреслює: «Треба вчитися в школі, але ще набагато більше треба вчитися по виході зі школи і це друге вчення за своїми наслідками за своїм впливом на людину і на суспільство незмірно важливіше першого» [159, с. 290]

У радянських авторів зустрічаємо різні погляди на походження ідеї безперервної освіти. Так на користь *«новизни ідеї»* висловлюється О. Купцов [99, с. 29]. У той час як Г. Ягодин [256, с. 7] А. Владиславлев [28, с. 127] і основоположник вивчення безперервної освіти в нашій країні А. Даринській [42, с. 16] схиляються до думки про давнє походження ідеї.

Г. Зінченко [64, с. 8] наводить цікавий приклад практичного досвіду подвижників ідеї безперервної освіти. Так англійським утопістом Р. Оуеном в 1816 р. в Нью-Ланарке був створений «Новий інститут для формування характеру» який об'єднав у своїй структурі дитячі садки і ясла призначені для виховання дітей від року до шести років потім початкову школу для дітей 6-10 років, вечірню школу для працюючих підлітків 10 - 17 років та школу для дорослих.

Методологічні положення безперервної освіти можна знайти в працях основоположників марксизму. Так, виходячи з фундаментальної ідеї цілісного формування особистості, К. Маркс вважав, що людина в ході свого розвитку «не відтворюватиме себе в якійсь одній тільки визначеності, а виробляє себе у всій своїй цілісності, вона не прагне залишитися чимось остаточно усталеним, а знаходиться в абсолютному русі становлення» [107, с. 476].

Варто зазначити, що версія про давнину походження ідеї безперервної освіти безумовно справедлива. Але поряд з цим не підлягає сумніву також і той факт що дана ідея могла отримати концептуальне втілення лише в епоху НТР. Тільки НТР як одна з існуючих характеристик сучасної цивілізації висуваючи перед людством безперервну освіту як нагальну необхідність надає за наявності відповідних соціальних умов потенційну можливість, потенційні засоби його реалізації. *Безперервна освіта є безпосереднім породженням епохи НТР.* Підтвердження даної ідеї зустрічаємо у ряду дослідників. О. Купцов стверджує наступне: «Сам факт висунення ідеї безперервної освіти має безпосереднє відношення до фундаментальних для розвитку сучасної цивілізації процесів, пов'язаними з якісними змінами в соціальній ролі освіти» [99, с. 29]. Науково-технічна революція визначила швидкість морального старіння знань, тим часом, темпи оновлення засобів і методів суспільного виробництва, форм його організації, характеру умов і змісту праці багаторазово прискорилися. Відбувається систематичне зміна їх протягом трудової діяльності людини. У зв'язку з цим «сформувалося і в міру бурхливого розвитку науково-технічного прогресу все більш поглиблюється об'єктивна суперечність між неухильно

зростаючим обсягом необхідних працівникам для здійснення компетентної професійної діяльності знань і умінь, уявлень і орієнтації, з одного боку, і обмеженими в будь-яких «кінцевих» освітніх системах можливостями для оволодіння ними - з іншого» [25, с. 6].

На наш погляд найбільш обґрунтованими та об'єктивними є погляди В. Аношкіна та С. Резванова, які виокремлюють кілька стадій розвитку безперервної освіти.

Перша із стадій *констатаційна або стадія спостереження*. Автори спираються на концепцію В. Осипова, яка знайшла своє втілення у роботі «Соціально-філософський аналіз сучасної концепції безперервної освіти» [143]. Автор звертає увагу на те що перші уявлення з питань безперервної освіти з'являються лише наприкінці 50-х рр. ХХ століття в якості реакції на зростаючу незадоволеність наявною освітньою системою в умовах наростаючої кризи останньої. Криза системи освіти багатьох країн викликана її невідповідністю новим вимогам епохи НТР. Консерватизм і авторитаризм традиційної школи став явним перешкодою її розвитку в умовах необхідності творчого підходу до вирішення проблем висунутих суспільством. Епоха НТР виявила підвищені вимоги до кадрів внаслідок цього виникла потреба в освіті дорослих, що є невід'ємним елементом безперервності як такої. Спочатку така освіта здійснювалося за рахунок появи «позашкільних» «альтернативних» (по відношенню до школи) форм і видів освіти.

Саме в цей час з'явилась необхідність у так званому доповненні традиційної освіти. У цих умовах і починає складатися концепція безперервної освіти, яка тоді сприймалася в кілька ідеалізованому вигляді такою собі панацеєю від усіх бід покликаної радикальним чином змінити існуючий стан у сфері освіти шляхом ґрунтовної перебудови традиційних його структур і створення нових.

Характерною рисою констатаційної стадії є відмова від традиційних форм освіти а також до утворення нових форм освіти дорослих [240, с. 14] Найкращими роботами цього періоду, в яких втілено найбільш високий рівень

розробленості концепції безперервної освіти є: «До перманентного утворення» А. Гартунга (Франція) і «Наслідки безперервної освіти» Дж. Кідда (Канада).

Що стосується термінології, яка закладалась на цій стадії, варто наголосити на 4-х основних термінах, які вживалися у контексті концепції безперервної освіти: *постійний* («перманентний» «безперервний» – від французького «permanente») – це поняття відображало усвідомлення недостатності традиційної освіти і позначало все що було понад і поза цього утворення; *довічне* – («довічний» «впродовж усього життя») – цей термін спочатку трактувався як дослівний переклад адекватного французького терміна «перманентний» а потім у більш буквальному сенсі – «освіта, яка триває все життя»; *безперервний* – («суцільний») - в буквальному сенсі «триваюча все життя освіта»; *продовжуючи* - («триваючий») – утворення позначене цим терміном розумілося як випадкове епізодичне або періодичне короткострокове повернення в систему освіти в ході трудової діяльності. На думку авторів цього дослідження констатаційну стадію можна назвати стадією спостереження. На даній стадії ідея безперервної освіти була сприйнята лише окремими громадянами.

Враховуючи перші згадування про явище мережевості, можемо стверджувати, що саме ця стадія починає формуватись як відповідь на всі ті вимоги, що висувало суспільство.

Слідом за вище згаданою стадією має місце *феноменологічна стадія* (стадія ідентифікації феномена)

Дана стадія розробки концепції безперервної освіти охоплює другу половину 60-х – початку 70-х рр. Для неї характерні спроби усвідомлення теоретичної і практичної значущості безперервної освіти. З певною часткою умовності початок цієї стадії можна датувати 1967-1968 рр. ще й тому що саме в цей час ЮНЕСКО був остаточно прийнятий термін «безперервна освіта» і внесено рішення про початок широкомасштабних досліджень у цій області.

Саме на феноменологічній стадії виявляються і спростовуються принципи іменовані «міфами» що лежать в основі функціонування традиційної

системи освіти що перешкоджають створенню системи безперервної освіти: твердження про те що вчитися можуть і повинні лише діти та юнаки; що освіта закінчується з отриманням диплома. Починається процес переосмислення місця і ролі освіти в житті суспільства. Було переконливо доведено що отримання освіти не може обмежуватися якоюсь однією віковою групою якимось одним об'ємом раз і назавжди отриманих знань. Вперше робляться спроби серйозного осмислення і виявлення факторів наявності яких уможливило появу феномена безперервної освіти. Однак незважаючи на всі зусилля вчених питання структури безперервної освіти залишаються відкритими. Необхідно було відшукати правильну стратегію освітньої реформи. Спостерігається поділ думок вчених щодо структури безперервної освіти але консенсус був досягнутий в думці, що безперервна освіта не повинна бути простим продовженням традиційної освіти або доповненням до нього.

Одним із перших зробив спробу виявити основні риси системи безперервної освіти А. Корреа [263]. Ось які вони на його думку: традиційна («формальна») система освіти концентрує зусилля на всіх своїх рівнях на загальному (непрофесійному) освіту; створення інтегрованої підсистеми початкового професійного навчання в самій сфері прикладної праці; встановлення зв'язку між традиційною системою освіти і початковим професійним навчанням за допомогою механізму професійної орієнтації, а також між ринком праці та традиційною системою освіти. У цьому випадку в якості опосередкованого механізму має виступати додаткова освіта; можливість повернення людини (після якогось періоду участі у трудовій діяльності) в традиційну систему освіти та вибір нею програм навчання відповідно до особистих нахилів і бажань [263, 11].

Справжнє визначення будучи як би вершиною теоретичних пошуків феноменологічної стадії формування концепції безперервної освіти демонструє не тільки науково-теоретичний підхід до явища, а й представляє спробу методологічного аналізу, останнього. На феноменологічній стадії становлення концепції безперервної освіти не зафіксовано появи нової термінології. Правда

була висловлена незадоволеність терміном «довічне» («довічний»), тому що побутувало уявлення що цей термін викликає небажані асоціації багаторічного виснажливої праці і дослідники воліли користуватися терміном «продовження» («триваючий»). Саме в цей період з'являється термін «рецидивуючий» – «періодично поновлюване» (зазвичай професійну) освіти, який надалі набуває важливого значення.

Феноменологічна стадія може мати назву ідентифікаційної, так як уже в цей період проблема необхідності побудови нової парадигми освіти набуває очевидність і феномену присвоюється ідентифікатор «безперервна освіта».

Слідом за цією стадією має місце *методологічна* (умовно 1972/73–1976/77 рр). Знаменними подіями даного періоду які зіграли велику роль у розробці концепції безперервної освіти: у 1973 р. ЮНЕСКО в Парижі було опубліковано Доповідь комісії Фора; в тому ж році в Токіо відбулася III Міжнародна конференція з освіти дорослих в контексті безперервної освіти [269, с. 181-222], де мали місце різного характеру доповіді з організації освіти дорослих, вертикальної і горизонтальної інтеграції освітніх форм, самоосвіта виховання та всебічний розвиток особистості і т.д.

Характерною рисою цього періоду є розробка методологічних проблем безперервної освіти. На цій стадії закладається концептуальна основа вивчаються соціальні, економічні, політичні та інші передумови умов необхідних для реалізації безперервної освіти. Уже в цей період було вироблено інваріантне ядро концепції безперервної освіти. Завдяки міжнародній співпраці та координації зусиль дослідників різних країн вдалося досягти рівня високого теоретичного узагальнення усунути двозначність трактувань безперервної освіти. Однак внаслідок відмінності соціальних, економічних і культурних умов країн концептуалізувати цей феномен у всій його цілісності виявилось нелегко. Не вдалося до кінця подолати і неоднозначність трактувань сутності безперервної освіти.

Дослідження ведуться у чотирьох напрямках. Насамперед, це методологічні дослідження ЮНЕСКО, головною стратегічною метою яких

було вирівнювання темпів і масштабів соціального, політичного та культурного розвитку всіх країн за допомогою освіти. Рада з культурного співробітництва при Європейській Раді що представляла інший напрямок переслідувала іншу мету: досягнення за допомогою безперервної освіти культурної інтеграції європейських країн. У розробках міжнародної організації економічного співробітництва і розвитку безперервна освіта трактувалося як засіб оптимізації первісної професійної підготовки перепідготовки у ВНЗ за допомогою періодично поновлюваного професійного навчання чергуючи з періодами трудової діяльності. Четвертий напрямок було представлено дослідженнями вчених країн соціалістичного табору які намагалися пов'язати вивчення безперервної освіти зі своїми політичними завданнями.

Враховуючи вище зазначені аспекти, можемо говорити про те, що методологічна стадія розвитку концепції безперервної освіти носить явно дедуктивний характер. Спостерігається хаотичне зростання інновацій, спроби управління якими не носять системного характеру. Розробка методологічних проблем не перейшла на більш високий рівень тобто відбулася деяка «заминка» у розвитку концепції безперервної освіти. У цей застійний період з'явилися навіть критичні зауваження на адресу ідеї безперервної освіти: її стали вважати утопічною містичною, невизначеною і туманною. Саме в такій ситуації концепція безперервної освіти вступила в наступну – четверту стадію свого розвитку – *стадію «теоретичної експансії»*.

Початок її можна датувати 1976-1977 рр. верхню межу – початком 80 -х рр. За інерцією спочатку і на IV стадії концепція безперервної освіти ще мала форму абстрактної моделі вона розглядалася як принцип, формальна мета або ж ідеал. Але незабаром прийшло розуміння того що навряд чи цінно таке розуміння безперервної освіти при якому начисто відсутня операційна корисність виникла потреба в розробці практичних аспектів втілення безперервної освіти в життя. Основною метою стадії «теоретичної експансії і конкретизації» з'явилося перетворення абстрактних ідеалів і устремлінь в

конкретні операційні заходи, тобто розшифровка цих ідеалів переклад їх на мову конкретних дій.

Інтенсивно розробляються в цей період не тільки педагогічні соціальні та психологічні аспекти проблеми, а й виявляються структура функції повноваження, завдання та цілі окремих ланок і елементів системи їх стикування. Особливу увагу при цьому приділялося школі, навчальним програмам, посиленню в них елементів, що сприяють формуванню і закріпленню позитивного ставлення учнів до безперервної освіти.

В. Осипов [143, с. 65] у своїй монографії приділяє особливу увагу міжнародним дослідженням «Оцінка навчальних програм з точки зору безперервної освіти» (під редакцією Р. Скайджера і Р. Дейва), яка розкриває принципи побудови шкільних навчальних програм відповідно до принципів безперервної освіти.

У ці роки з'являється ряд досліджень учених присвячених безперервній освіті. Це перш за все книга А. Владиславлева «Безперервна освіта: проблеми та перспективи» [28] що містить, разом з обговоренням теоретичних проблем аналіз практичних завдань безперервної освіти і певну конкретну систему заходів.

Свідченням пильної уваги до системи безперервної освіти в межах четвертої стадії розробки концепції безперервної освіти з'явився факт проведення таких найважливіших заходів – в 1978 р. відбулися дві Всесоюзні конференції: «Проблеми безперервної освіти в сучасних умовах соціального прогресу і науково-технічної революції» і «Проблеми безперервної освіти в умовах прискорення науково-технічного прогресу» в 1979 р. був проведений Всесоюзний симпозіум «Психолого-педагогічні проблеми неперервної освіти». В листопаді 1988 р. відбулася Всесоюзна конференція «Формування єдиної системи освіти в світлі рішень XXVII з'їзду КПРС»

Отже в цілому на стадії «Теоретичної експансії і конкретизації» був висунутий ряд теоретичних і практичних рекомендацій з перебудови старих або

створення нових ланок і форм. У контексті безперервної освіти були розроблені нові навчальні програми та форми навчання відповідні ідеї безперервної освіти.

На думку авторів даного дослідження на стадії « теоретичної експансії і конкретизації» відбувається процес адаптації системи до сучасної освітньої ситуації. Відбувається розвиток різноманіття форм і методів безперервної освіти причому кожен з них є способом вирішення конкретних завдань.

Остання зі стадій, через які пройшла проблема безперервної освіти – *стадія практичного застосування*, яка розпочинається з 80-х рр. і характеризується прагненням застосувати практично ідею безперервної освіти. Тому дану стадію можна назвати стадією «практичного застосування». Верхню межу цього етапу визначити складно. Прагнення реалізувати безперервну освіту проявлялося спочатку у вигляді спроб перебудови окремих ланок звичайної освітньої системи. Специфіка даного етапу виявляється і в тому що по суті вперше з'являється можливість вивчення й осмислення практичного досвіду безперервної освіти. Дані тенденції добре помітні в роботах перехідного характеру вчених-дослідників Р. Охса (ФРН) Л. Ено У. Хілтона та ін. [143, с. 70-76]. Характерною рисою досліджень даної стадії розробки концепції безперервної освіти є її орієнтованість на майбутнє, поява спроб узгодження нововведень не тільки з принципами безперервної освіти, але і з тенденціями бурхливого розвитку різноманітних суспільних потреб і ускладнення всіх аспектів сучасного життя. Це супроводжує прагнення виробити відповідну модель освітньої політики

В умовах сформованого раніше «кінцевої» точки освіти, загострилася проблема загальної та професійної грамотності людини; стали очевидними дефіцит економічних соціально-психологічних та інших знань; утруднився вибір життєвого шляху для випускників середніх навчальних закладів. Все це призвело до відставання освіти від реального життя загострення протиріч між безперервно зростаючим обсягом зміни структури знань необхідних людині і обмеженими можливостями оволодіння ними в традиційних освітніх системах. Створилися передумови переходу до безперервної освіти за принципом

наступності: від виховання та освіти в ранньому дитинстві – до перепідготовки та підвищення кваліфікації дорослого населення.

Результати проведених досліджень в наступні роки були оприлюднені на вищезгаданій конференції «Формування єдиної системи безперервної освіти у світлі рішень XXVII з'їзду КПРС» і лягли в основу «Концепції неперервної освіти» Після обговорення на Всесоюзному з'їзді працівників народної освіти дана концепція була схвалена Державним Комітетом СРСР і Всесоюзною радою з народної освіти (березень 1989р.).

Термін «концепція» має два значення: по-перше концепт тобто провідну думку і по-друге систему опису якогось явища що сприяє його розумінню. В якості концепту виступає така провідна думка або загальне поняття як «безперервність» що виражає новий спосіб освітньої діяльності. Новизна даного способу на відміну від традиційного в тому що воно не завершується шкільною освітою а продовжується і в період трудової діяльності людини. Дана точка зору відображена в наступному визначенні: «Безперервна освіта – принцип формування особистості який обумовлює створення таких систем освіти та виховання які повинні бути відкриті для людей будь-якого віку і положення супроводжувати людину протягом всього його життя сприяти постійному його розвитку залучати в безперервний процес оволодіння знаннями а в разі необхідності давати нову підготовку для зміни умов стимулювати постійна самоосвіта» [35, с. 364]

Викладена точка зору набула широкого поширення і знайшла закріплення в «Концепції неперервної освіти» У цьому документі безперервна освіта подається як процес, що не має перерв і суперечить «кінцевому» типу освіти (або традиційному). Формула «освіта на все життя» замінена формулою «освіта через усе життя» [88, с. 3-12]

Отже, можемо говорити, що на стадії практичного застосування ідея безперервної освіти отримала концептуальне втілення, а також на даній стадії чітко проявилось прагнення узгодження нововведень не тільки з принципами безперервної освіти але і з потребами соціокультурного середовища.

Система безперервної освіти для суспільства виступає як механізм відтворення і функціонування складної соціальної діяльності за допомогою формування особистості здатної вирішувати сучасні завдання що є найважливішим фактором соціокультурного розвитку. Для індивіда вона служить засобом творчого розвитку сутнісних сил людини задоволення запитів і духовних потреб людини.

Здійснений огляд наукових джерел дозволяє нам зробити висновки щодо багатогранності поглядів та особливого інтересу з боку дослідників до феномену безперервної освіти. Загалом варто зазначити, що окремі автори схиляються до версії «про давнину ідеї безперервної освіти», однак інші, до якої ми схиляємось, – твердять «про новизну ідеї» такої освіти, спричиненої НТР та НТП.

Проблематику безперервної освіти можна умовно розділити на дві основні сфери. Перша пов'язана з побудовою системи безперервної освіти як частини соціальної практики (соціально-освітній аспект безперервної освіти), друга – із процесом засвоєння людиною нового життєвого, соціального, професійного досвіду. Саме тому в другій половині 90-х років ХХ століття у сфері освіти дорослих було проголошено сполучення принципу безперервності освіти із принципом навчання протягом життя і формуванням суспільства знань. Тим самим зроблена спроба закріпити в суспільній свідомості розуміння взаємної відповідальності суспільства, держави й особистості за розвиток освітніх процесів.

Повертаючись до тлумачення безперервної освіти, маємо зазначити, що остання має як теоретико-наукове, так і прикладне вираження. З одного боку, це філософсько-педагогічна концепція, відповідно до якої освіта розглядається як процес, який охоплює все життя людини; з іншого, – аспект освітньої практики: як безперервне цілеспрямоване набуття людиною соціокультурного досвіду з використанням всіх ланок освітньої системи; тобто це принцип організації освіти, освітньої політики [201].

Головне призначення освіти людини впродовж життя полягає в тому, що це *можливість компенсації відсутності повної формальної освіти*, якою може скористатися людина у будь-якому віці. У доповіді комісії ЮНЕСКО зазначено: «Неперервна освіта визначається не як освітня система, а принцип, згідно з яким утворена вся організація системи освіти і який, відповідно до цього, має полягати в основі розвитку кожного з її складових» [280].

Розглянувши освіту крізь призму премодерну, модерну та постмодерну, маємо зазначити, що для культури премодерну характерним є доінституціональне буття освіти, оскільки тут основна функція полягає у некритичному сприйнятті інформації та уже наявній ієрархії цінностей. Модерна культура продукує інституалізацію освіти, оскільки в цей час вона набуває статусу автономності, формуються трансцендентальні принципи, опановуються принципи конвенційної моралі, волевиявлення громадянина виходить на перший план, відбувається професіоналізація навчання. Постмодерне суспільство поставило перед особистістю нові вимоги та нові виклики, пов'язані з НТП та НТР, що в свою чергу вимагають від громадянина *lifelong education*.

Саме в добу постмодерну перед «*Homo intelligens*» відкриваються нові можливості інформаційно-комунікаційного характеру, зумовлені НТР та НТП, коли влада не там де гроші, а там де інформація та знання. Це і є пріоритетним напрямом, який визначає цільові орієнтири успішності «*Homo intelligens*».

1.2. Сучасні характеристики й форми освіти та їх вплив на гуманітарну безпеку держави

Інформаційне суспільство вимагає від сучасної особистості мобільності, інноваційності та іншого бачення процесів, що відбуваються навколо неї. Традиційні погляди, які закріпились на теренах нашої держави щодо системи освіти, підходів до навчального процесу, принципів, які домінували ще до

розгортання процесів інформатизації змінюються в більшій мірі інноваційним баченням сучасної реальності. А тому актуальним нині постає вже не питання інтелектуального збагачення індивіда за допомогою формальних засобів, а питання постійного, гнучкого набуття нових знань, вмінь та навичок, які з кожним днем мають тенденцію до «застарівання». Неперервність освіти виступає одним з основних факторів, який дозволяє людині бути в живій системі зв'язків, мати доступ до найбільш нової інформації та володіти актуальними знаннями.

У цілому, уточнюючи шлях становлення і вектор подальшого розвитку сфери неперервної освіти, ми постійно натикаємось на потребу конкретизувати зміст основних і дотичних термінів. До цього зараз і перейдемо – уточнимо смислові простори понять *«освіта»*, *«безперервна освіта»*, *«освіта-впродовж життя»*, *«освіта дорослих»*, *«післядипломна освіта»*, *«форми неперервної освіти»*, *«безпека»*, *«мережева освіта»*, *«гуманітарна безпека»*, *«гуманітарна безпека держави»* тощо.

Звернувшись до нормативно-правових регламентів, маємо зазначити, що сутність поняття «освіта», у новому Законі України «Про вищу освіту» (від 01 липня 2014 р.), тлумачиться як основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Метою ж освіти виступає всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення суспільства кваліфікованими фахівцями [184].

В джерелах закордонного походження, термін «освіта» у загальному розумінні є однією з форм навчання, в якій знання, вміння та навички групи людей передаються від одного покоління до іншого через навчальний процес, виховання чи дослідження. Освіта часто відбувається під керівництвом інших, але також може бути автодидактичною.

В радянській, а потім пострадянській школі посилено декларувався лозунг «освіта – це процес спілкування та обміну знаннями».

У кожному із зазначених понять прослідковується термін «знання», як поняття, що є характерним та необхідним для кожного індивіда соціуму, які він набуває або передає іншим протягом відповідного періоду, а можливо і всього життя.

На думку С. Гончаренка, «освіта» є найбільш загальним педагогічним поняттям, яке означає одночасно і соціальне явище, і педагогічний процес. З одного боку, поняття «освіта» вводить об'єкт педагогіки в загальний соціальний контекст, а з другого – дає можливість тлумачити в конкретних поняттях. Багато вчених наполягають на використанні для позначення об'єкта педагогічної науки поняття «виховання», а не освіта» [33, с. 614].

В роботах російських вчених, освіта розглядається як складова частина процесу розвитку і соціалізації особистості, важливий соціальний інститут; як засіб трансляції культури, володіючи яким людина не тільки адаптується до нових умов постійних змін соціуму, але й стає здатною до не адаптивної активності, яка дозволяє виходити за рамки заданого, розвивати суб'єктивність і примножувати потенціал світової цивілізації (І. Ісаєв, В. Сластенін та ін.).

Як зазначає Ю. Бабанський [10, с. 19], освіта – це і процес, і результат освоєння системи наукових знань і пізнавальних умінь і навичок, що формуються на їх основі світогляду, моральних та інших якостей особистості, розвитку її творчих сил і здібностей.

У підручнику з соціології зустрічаємо поняття «освіти» як одного із найдавніших соціальних інститутів, що викликаний потребами суспільства відтворювати і передавати знання, уміння, навички, готувати нові покоління для життя, готувати суб'єктів соціальної дії для вирішення економічних, соціальних, культурних проблем, що стоять перед людством. У житті людини навчання займає тривалий період. Соціокультурний підхід дозволяє простежити динаміку галузі освіти, характер якісної взаємодії освіти з іншими

сферами життя суспільства, усвідомити реальний процес становлення та розвитку суб'єкта під впливом освіти [207].

Освіта, за своїм смисловим значенням, на думку Н. Кочури, являє собою не стільки консервативну систему, як найбільш консервативніший інститут серед всіх суспільних, оскільки здійснює, насамперед, культурну орієнтуючу, отже в певному розумінні й ідеологічну функцію, пов'язану із трансляцією суспільного досвіду, накопиченого багатьма поколіннями, які забезпечували тим самим стабільність і безпеку суспільства [91].

У цьому контексті слушною є ідея А. Ізвєкова, який вважає, що природні цінності, на яких базується освіта, мають відповідати досвіду відповідного соціуму. У випадку перебудови суспільства, освіта повинна залишати за собою світоглядно-ціннісний базис, який формується століттями.

А. Іщенко твердить, що вітчизняна система освіти повинна посідати ключове місце у формуванні української ідентичності, прищепленні учням і студентам патріотизму, у протидії зовнішній інформаційній агресії [72].

Не треба нехтувати і тим фактом, що окремі науковці схиляється до думки, що в умовах сьогодення потрібно уникати будь-яких ціннісних систем і налаштовувати суб'єктів освіти на адаптацію до постійно змінюваних культурних умов.

Резюмувавши, проаналізовані визначення можемо говорити, що освіта – це той феномен суспільства, без якого людина не стала б ніколи гідною особистістю жити на цій землі та творити щось нове, без якого держава знаходилася б на рівні «константи» і будь який розвиток був би неможливий, без якого жодна нація не мала би можливість виходити на рівень міжнародної арени, а існувала б просто як замкнута система.

Під змістом освіти, спираючись на думку В. Бондара, будемо розуміти визначені цілями та потребами суспільства вимоги до системи знань, умінь та навичок, світогляду, громадських і професійних якостей майбутнього фахівця, що формуються у процесі навчання відповідно до перспектив розвитку науки, техніки, технологій та культури [15, с. 44].

Таким чином, феномен освіти, визначається як всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу та підвищення освітнього рівня народу.

Здійснення аналізу сутнісного наповнення поняття освіти спонукає до необхідності більш детального вивчення її рівнів, ролі та місця в питаннях забезпечення стабільності та розвитку соціуму, нації.

Згідно ж чинного законодавства структура освіти в Україні включає: дошкільну освіту; загальну середню освіту; позашкільну освіту; професійно-технічну освіту; вищу освіту; післядипломну освіту; аспірантуру; докторантуру; самоосвіту [184].

Дошкільна освіта, можлива за рахунок відвідування ясел, дитячого садку, ясел-садку, дитячого будинку чи центру розвитку дитини, як установ, які забезпечують різнобічний розвиток дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей та культурних потреб. Саме тут відбувається формування моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду, перших настанов у житті та розпочинається процес соціалізації.

Дитині починаючи вже з періоду, коли вона потрапляє до дитячого садка, необхідно створити всі належні умови в яких вона зможе набути необхідний досвід в розв'язанні різних життєвих ситуацій, отримувати нову інформацію, ставати самостійною і самодостатньою, діяти адекватно в тих ситуаціях, в яких вона є співучасником, вміти задовільняти свої соціальні та індивідуальні потреби. Ще відомий педагог-гуманіст, творець педагогічної системи В. Сухомлинський радив педагогам-вихователям: «Залишайте що-небудь недоказане, щоб дитині захотілося ще і ще раз повернутися до того, про що вона дізналася» [213, с. 33].

Очевидно, що нині така освіта має базуватись на використанні індивідуального підходу, який дозволить у повній мірі вплинути на кожного

вихованця, враховуючи множинність і різноманітність характеристик кожної конкретної дитини – статевих особливостей, темпераменту, характеру, здібностей тощо. Використовуючи такий підхід вихователь має можливість розкрити здібності та задатки кожної дитини, а дитина відкрити свій власний потенціал. Крім цього останній сприяє впровадженню принципів толерантності та рівноваги в навчальному середовищі. Саме педагог у ранньому віці дитини (якщо батьки до цього не виявили), може побачити її сильні сторони та можливості і сприяти їх розвитку.

Загальна середня ж освіта на відміну від попередньої, є обов'язковою для всіх і тому як тільки дитині виповнилось 6 років, вона відправляється до відповідної установи (школи I-III ступенів; спеціалізована школа (школа-інтернат) I-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів; гімназія (гімназія-інтернат); колегіум (колегіум-інтернат); ліцей (ліцей-інтернат); школа-інтернат I-III ступенів тощо), де продовжує набувати необхідний життєвий досвід та під впливом вчителів-вихователів формувати себе як особистість.

Згідно Закону України «Про середню освіту», остання передбачає цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності [176]. Основними суб'єктами навчально-виховного процесу в ЗНЗ є учні, керівники, педагогічні працівники, психологи, бібліотекарі; інші спеціалісти; батьки або особи, які їх замінюють. Здобувши загальну середню освіту учень отримує Свідоцтво про здобуття базової загальної середньої освіти (після закінчення 9-и класів) або ж Атестат про здобуття повної загальної середньої освіти (після закінчення 11-и класів).

Варто зауважити, що досвід минулих 10 років свідчить про постійні реформи в галузі середньої освіти. Окремі реформи почали впроваджуватись ще з 2001 р., відколи відбулось впровадження 12-річної системи

загальноосвітньої школи, однак вже липень 2010 р. свідчив про повернення 11-и річної. Основна причина такої ситуації полягала в негативному ставленні більше 70% школярів і їхніх батьків до 12-річної системи навчання. Зокрема, мало місце невдоволення більшості необхідністю вчитися 12-й рік у школі замість того, щоб отримувати професію за вибором [139, с. 8]. Тому перший випуск 12-річної школи, який очікували в 2013 р., так і не відбувся.

Крім попередніх змін відбулися зміни державних стандартів початкової, базової і повної середньої освіти. Нові стандарти початкової освіти передбачали такі основні нововведення: вивчення іноземної мови з 1-го класу, вивчення інформатики з 2-го класу, дві паузи для фізичної зарядки на кожному уроці. Варто зазначити, що з одного боку введення іноземної мови з 1-го класу має позитивний відтінок, адже рівень засвоєння знань з даного предмета за висновками експертів у дитячому віці набагато вищий аніж у дорослої людини, однак з іншого боку, за словами вчителів, це значно збільшило навантаження на учня та ускладнило процес набуття знань останніми з інших базових предметів. Що стосується інформатики, яка повинна вже бути у навчальному розкладі 2-го класу маємо зазначити, що це є певного роду відповідь на еру інформаційного суспільства та потреби, які виникають у зв'язку з цим.

Введення другої іноземної мови з 5-го класу у нових стандартах базової і повної середньої освіти свідчить про намагання урядовців відповідати міжнародному рівню та підтверджувати настанови національної доктрини розвитку освіти. Чи будуть виправдані такі впровадження, наразі важко говорити, адже необхідно кілька десятиріч, аби відчуті та побачити поступ українського суспільства.

Можливість забезпечення інтересів та уподобань, а також розвитку задатків, обдарованостей та здібностей кожної окремої дитини в Україні покликана здійснювати *позашкільна освіта*, яка в своєму арсеналі має різного роду гуртки, секції, клуби, культурно-освітні, спортивно-оздоровчі, науково-пошукові об'єднання на базі загальноосвітніх навчальних закладів, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, професійно-технічних та

вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації; клуби та об'єднання за місцем проживання незалежно від підпорядкування, типів і форм власності; культурно-освітні, фізкультурно-оздоровчі, спортивні та інші навчальні заклади, установи; фонди, асоціації [187].

Наступну сходинку в ієрархії безперервної освіти, яка дає можливість людині отримати підготовку до майбутньої професії займає *професійно-технічна освіта*. Професійно-технічне навчання передбачає формування у громадян професійних умінь і навичок, необхідних для виконання певної роботи чи групи робіт, і може здійснюватися у професійно-технічних навчальних закладах, а також шляхом індивідуального чи курсового навчання на виробництві, у сфері послуг [188]. Така освіта дозволяє людині здобути освітньо-кваліфікаційний рівень кваліфікованого робітника або ж молодшого спеціаліста та отримати професію відповідно до її покликань, інтересів, здібностей тощо. Після закінчення навчання студент може отримати Свідоцтво про здобуття робітничої кваліфікації, Диплом кваліфікованого робітника або Диплом молодшого спеціаліста.

В цьому контексті варто наголосити, що даний щабель освітнього підйому не є обов'язковим, оскільки громадянин сам, спираючись на власні пріоритети обирає подальше навчання у навчальному закладі I-II рівнів акредитації на базі базової середньої освіти або ж продовжує навчання та отримавши повну середню освіту вступає вже до ВНЗ I-IV рівнів акредитації. Тому професійно-технічне навчання людина може оминати за рахунок наступного рівня, а саме вищої освіти, на базі повної середньої.

Наявність в структурі освіти ще однієї одиниці, а саме *вищої освіти* свідчить про більш складний рівень підготовки повноцінної особистості у порівнянні з середньою повною освітою. Адже, як зазначено в Законі України «Про вищу освіту», остання являє собою сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі у відповідній галузі знань та за певною

кваліфікацією [174]. Вища освіта дозволяє людині отримати широкий спектр знань, формує громадянську позицію, продовжує виховувати морально-етичні якості, тобто все те що необхідно для здорової, розумної та багатої нації.

У результаті громадянин має можливість отримати диплом бакалавра (на базі неповної вищої освіти) або ж магістра (на базі повної вищої освіти).

Наступний щабель в освітньому просторі є *післядипломна освіта*, яка згідно Закону України «Про вищу освіту» визначається як «спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення і оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду». Реалізуючись у таких основних формах, як перепідготовка, спеціалізація, розширення профілю (підвищення кваліфікації) стажування, післядипломна освіта створює умови для безперервності та наступності освіти [174].

Післядипломна освіта педагогічних кадрів в усі історичні епохи мала особливе значення, оскільки саме вчитель і викладач в рамках масової системи освіти передає новому поколінню основні цінності соціуму, відповідні загальні і професійні знання, забезпечує спадковість національної культури. Педагог із застарілими знаннями, вміннями й навичками навряд чи зможе підготувати прогресивну, стратегічно мислячу і ефективно діючу особистість.

У прикладному плані, основними формами післядипломної освіти педагогів на сьогоднішній день виступають перепідготовка – як набуття компетенцій (знань умінь і навичок) із нової спеціальності, підвищення кваліфікації – як нарощування компетенцій із наявної спеціальності або в кількості, або в якості (збільшення спектру) і стажування – як відпрацювання практичних навичок, необхідних для виконання актуальних професійних функцій.

На сучасному етапі в стадії громадського обговорення вже доволі тривалий час перебувають основні регламентуючі документи з питань післядипломної освіти, зокрема, *Концепція післядипломної освіти* [90]. Вона

визначає цілі та завдання у справі розвитку професіоналізму кадрового потенціалу, вдосконалення функціонування загальнонаціональної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців для професійної діяльності у різних галузях економіки, державного управління, місцевого самоврядування і таке інше.

Згідно Проекту цієї Концепції, в основу підвищення кваліфікації, перепідготовки фахівців та інших форм післядипломної освіти закладаються прогресивні технології, які стимулюють зацікавлене ставлення слухачів до теоретичних знань та передового досвіду, відбивають у формах і методах навчання цілісний і загальний зміст професійної діяльності, сприяють засвоєнню ефективних способів вирішення фахових проблем.

У проекті зазначається, що післядипломна освіта включає: перепідготовку, спеціалізацію; розширення профілю (підвищення кваліфікації), стажування [98].

У найпростішому тлумаченні, система післядипломного навчання, розуміється як отримання нової кваліфікації, спеціальності або професії на основі раніше отриманої, а також поглиблення раніше отриманих професійних знань [100].

Як влучно зауважує Н.Дмух, післядипломну освіту слід розглядати не тільки як систему підвищення кваліфікації та перепідготовки дипломованих спеціалістів, а й як форму освіти дорослих, виходячи з їх індивідуальних потреб у здобутті певних знань, вироблення навичок і умінь, особистісного і професійного зростання [52].

У контексті післядипломної освіти варто зосередити увагу на смисловому відтінку поняття *«освіти дорослих»*, яка на думку В. Буренко представляє собою цілеспрямований процес розвитку і виховання особистості шляхом реалізації освітніх програм і послуг, здійснення освітньо-інформаційної діяльності в межах та поза межами загальної середньої, професійно-технічної, вищої й післядипломної освіти [21, с. 8].

На думку О. Лазоренко частковими механізмами освіти дорослих є:

- 1) перепідготовка (набуття другої вищої освіти);
- 2) курси підвищення кваліфікації у спеціальних центрах, коледжах, вищих навчальних закладах або на тренінгах;
- 3) спеціальна підготовка трудових ресурсів на робочому місці (наприклад, корпоративні тренінги);
- 4) професійний розвиток, яким займаються роботодавці, недержавні некомерційні та комерційні організації;
- 5) концепція дорослої освіти включає також аспекти соціального, громадського та індивідуального навчання та розвитку людини [100, с. 4].

Як вважає Н. Борисова освіта дорослих повинна компенсувати недоліки попередньої підготовки, адаптувати людей до світу, який змінюється, розвивати творчий потенціал особистості [17].

З. Сафіна та Р. Шерайзіна систему освіти дорослих визначають як сукупність взаємопов'язаних елементів формальної, неформальної, інформальної освіти людини протягом усього його життя, що забезпечує самоорганізацію, саморегуляцію територіального співтовариства в ринковому просторі [200, с. 60].

Освіта дорослих є організованим освітнім процесом, який дає можливість дорослій людини набувати нових навичок, компетентностей або характеристик; включає формальну, неформальну, інформальну освіту; може здійснюватися як у традиційних класних кімнатах та майстернях, так і в музеях, бібліотеках, церквах, громадських місцях та вдома; може організовуватися різними провайдерами – громадою, приватними особами, волонтерами. Отже, освіта дорослих – це практика навчання та просвіти дорослих, яка відбувається після завершення формальної освіти та виходу людини на ринок праці.

Наступним рівнем є *аспірантура*, де громадянин може займатись науковою, науково-технічною, науково-педагогічною або науково-організаційною діяльністю, збагачуватись необхідними компетенціями та отримати ступінь доктора філософії, згідно нинішнього законодавства [184] (до 2014 р., мав би місце кандидат наук у відповідній галузі). Це є перший

науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра, здобутого за освітньо-науковою програмою у відповідній галузі знань. Ступінь доктора філософії присуджується в результаті успішного засвоєння особою відповідної освітньо-наукової програми та підготовки і публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Однак отримання доктора філософії не є вичерпною межею громадянина, який прагне і далі рухатись вперед та розвиватись на благо своїм інтересам та на благо суспільства, зокрема. А тому наступна складова безперервної освіти – *докторантура*. У результаті публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації, опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у міжнародних рецензованих виданнях спеціалізованою вченою радою присуджується ступінь доктора наук. Доктор наук – другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття нею найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми і мають загальнонаціональне або світове значення [184].

Отже, можемо говорити, що освіта на разі набуває все більшої актуальності, оскільки цього вимагає розвиток всіх галузей виробництва, зміна одних пріоритетів іншими, а також швидкий обмін інформацією, що диктується ерою інформаційного суспільства. Вся система української освіти включає сукупність структурних одиниць, серед яких рівні освіти, суб'єкти та об'єкти, технології, документації не забезпечення кожного з рівнів тощо. Основними рівнями або ж ланками освіти наразі є: дошкільна освіта, загальна середня освіта; позашкільна освіта; професійно-технічна освіта; вища освіта; післядипломна освіта; аспірантура; докторантура; самоосвіта. Говорячи про формальність та неформальність таких ланок освіти, варто зазначити, що позашкільна та самоосвіта в більшій мірі має неформальний характер. Тобто це та освіта, яка дозволяє громадянинові бути в русі подій, розвивати себе,

самореалізовувати, однак не обов'язково за рахунок відвідування навчального закладу та не ставлячи собі за мету отримати відповідний диплом, атестат, свідоцтво тощо. Всі ніші ланки носять формальний характер, хоча за окремими критеріями мають відношення теж до неформальності, що і буде предметом дослідження наступних завдань.

Кожна із зазначених підсистем має власні компоненти та елементи, що дозволяють громадянам мати доступ до освіти, отримувати необхідні знання, впроваджувати їх у практику та реалізовувати себе, свій потенціал та свої можливості. Варто зазначити, що кожна ланка освіти потребує залучення відповідних технологій та методик навчання. Саме це і стане предметом дослідження у наступному завданні.

Маємо зазначити, що наразі українська освіта має низку проблем, які опосередковано впливають на стабільність суспільства. Так, роботи А. Іщенка, вказують на той факт, що модернізація вищої освіти в Україні можлива при подоланні наступних проблем: невідповідність структури підготовки спеціалістів реальним потребам економіки, зниження якості освіти, корупція в системі вищої освіти, відірваність від наукових досліджень, повільні темпи інтеграції в європейський і світовий інтелектуальний простір [71].

Окрім цього з середини 1990-х років, відбувається руйнування системи професійно-технічної освіти, дефіцит кваліфікованих кадрів робітничих спеціальностей, неможливість для багатьох випускників ВНЗ знайти роботу за фахом, інфляція освітніх і професійних стандартів, надмірне навантаження на викладачів та недостатнє фінансування університетів, зростання рівня корупції у ВНЗ та інші.

М. Карпенко особливу увагу приділяє питанню оптимізації вітчизняної моделі національної системи кваліфікацій. Автор констатує, що наразі немає законодавчо встановлених стандартизованих освітніх рівнів, відсутні також стандартизовані галузі, напрями і спеціальності вищої освіти, які б узгоджувалися з Міжнародною стандартною класифікацією освіти, іншими відповідними світовими й європейськими нормами. У вирішенні цього питання

Україна суттєво відстала від багатьох передових країн світу. Наприклад, перелік професій, за якими здійснюється навчання в ПТНЗ України на порядок перевищує подібний перелік в Німеччині. Відтак, кваліфікації, яких набуває українська молодь, дедалі більше не влаштовують роботодавців і не отримують визнання за кордоном [75].

Інтеграція України у світовий освітній простір, як зазначено у Національній стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 рр. [192], вимагає постійного вдосконалення національної системи освіти, пошуку ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг, апробації та впровадження інноваційних педагогічних систем, реального забезпечення рівного доступу всіх її громадян до якісної освіти, модернізації змісту освіти і організації її адекватно світовим тенденціям і вимогам ринку праці, забезпечення безперервності освіти та навчання протягом усього життя, розвиток державно-громадської моделі управління.

Серед проблем у Національній стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 рр. виокремлено такі:

- недостатня відповідність освітніх послуг вимогам суспільства, запитам особистості, потребам ринку праці;
- обмеженість доступу до якісної освіти окремих категорій дитячого населення (сільські діти, особи з особливими освітніми потребами, обдарована учнівська молодь);
- відсутність цілісної системи виховання, фізичного, морального і духовного забезпечення розвитку та соціалізації дітей і молоді;
- падіння суспільної моралі, бездуховність, низька культура поведінки значної частини учнівської та студентської молоді;
- недосконалість змісту освіти: державних освітніх стандартів, навчальних планів, програм та підручників;
- не відпрацьована ефективна система національного моніторингу та оцінювання якості освіти;

- повільно здійснюється гуманізація та інформатизація системи освіти, впровадження у навчально-виховний процес інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій;

- низький рівень фінансово-економічного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення навчальних закладів.

Викладені ідеї заслуговують на особливу увагу не стільки у діалозі науковців, як у колі освітян, політиків та інвесторів. Це пояснюється тим, що якість освіти залежить більшою мірою від суб'єктів, які готують молодих фахівців, від влади яка пропонує та затверджує нові законодавчо-нормативні акти, а також від меценатів, які спроможні інвестувати кошти для розвитку останньої.

У Національній Доктрині розвитку освіти в Україні окремий розділ присвячений безперервній освіті і навчанню протягом життя. Відповідно до Указу Президента від 17 квітня 2002 року N 347/2002 «Про Національну доктрину розвитку освіти», державна політика стосовно безперервної освіти проводиться з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти протягом життя, соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін. При цьому безперервність освіти реалізується шляхом формування потреби та здатності особистості до самоосвіти; оптимізації системи перепідготовки працівників і підвищення їх кваліфікації; запровадження та розвитку дистанційної освіти; організації навчання відповідно до потреб особистості і ринку праці на базі професійно-технічних та вищих навчальних закладів, установ післядипломної освіти, а також використання інших форм навчання; забезпечення зв'язку між загальною середньою, професійно-технічною, вищою та післядипломною освітою тощо.

Рада Європи затвердила навчання протягом життя як один з основних компонентів соціальної моделі. Таке навчання не обмежується лише сферою освіти; воно також є критичним чинником у сфері зайнятості, соціального забезпечення, економічного зростання і конкурентоспроможності [249].

«Соціально-педагогічний словник» містить визначення безперервної освіти, коли вона розуміється як принцип організації освіти, що поєднує усі її шаблі й види (дошкільна, шкільна, професійна та післядипломна – підвищення кваліфікації і перепідготовка) у цілісну систему, що забезпечує можливість відновлення та поповнення знань і навичок протягом усього життя людини – від раннього дитинства до старості [208, с. 166-167].

Система безперервної освіти включає в себе державні та недержавні установи і навчальні заклади, що забезпечують організаційну та змістовну єдність і взаємозв'язок всіх ланок освіти, спільно і координовано вирішальних завдання загальноосвітньої та професійної підготовки та виховання кожної людини з урахуванням актуальних і перспективних суспільних потреб. Безперервність освіти передбачає якісні зміни освітнього простору студіюючої особистості. У цьому зв'язку безперервною можна вважати освіту, всеохопну по повноті, індивідуалізовану за часом, темпом і спрямованості, яка надає кожній людині можливість реалізації власної програми навчання [210].

Центральною ідеєю безперервної освіти є розвиток людини як особистості, суб'єкта діяльності та спілкування протягом усього життя.

Процеси безперервної освіти, як вважає М. Карпенко [74] розуміються тепер не тільки як «навчання протягом життя» (lifelong learning), а й як «навчання шириною в життя» (lifewide learning). Останнє акцентує увагу на розмаїтості видів освіти – формальній, неформальній, інформальній, – які супроводжують будь-яку сферу життєдіяльності сучасної людини.

Навчання протягом життя, як зазначають сучасні аналітики, передбачає зростання інвестицій у людей і знання; набуття основних навичок (у т.ч. цифрової грамотності) й розширення можливостей для інноваційної, більш гнучкої форми навчання [141, с. 44]. Мета такого навчання полягає у забезпеченні людей будь-якого віку відкритим доступом до якісного навчання. Навчання протягом життя охоплює формальну та неформальну його форми і дозволяє розширити знання, вдосконалення навичок і підвищення компетентності.

Для більш комплексного бачення та специфічних ознак, які відрізняють безперервну освіту від традиційної звернемося до праць Т.Ткач [221] (див.табл.1.1.)

Таблиця 1.1

Порівняння моделей традиційної і неперервної освіти

Моделі	Традиційна модель освіти	Модель неперервної освіти
Контекст освіти	Формальна освіта від початкової до вищої	Навчання впродовж усього життя людини
Зміст	– засвоєння, повторення знань; – спеціально організований курс навчання	– створення і застосування знань; – інші джерела знань; – застосування особистісних можливостей учнів
Механізми передачі знань	– навчальні програми, обмежені певними вимогами; – формальні заклади; – централізований контроль – знання, якими керує викладач	– варіативність навчання; – інноваційні педагогічні підходи; – технологічне забезпечення навчання; – гнучка, децентралізована система; – орієнтація на попит тих, хто навчається

Названі механізми реалізуються у форматі як самоосвіти, так і організованого навчання-підготовки. Тому звернемося до уточнення сутності *формальної, неформальної, інформальної освіти, самоосвіти* та дотичних понять; а також їх місця у *системі неперервної освіти*.

Формальна освіта – державна система нижчої, середньої і вищої освіти та підвищення кваліфікації фахівців, що має затвердені програми та терміни навчання. Вона відбувається, зазвичай, у спеціально створених умовах (закладах) та контролюється державою. Навчальні заклади цієї системи надають «освітні кваліфікації» – посвідчення, атестати, сертифікати, дипломи, титули, що засвідчують здобуття певного рівня знань, умінь, навичок, підтверджене оцінкою, що присуджується за загальноприйнятими критеріями.

Неформальна освіта – освіта, що необов’язково має організований та систематичний характер, може здійснюватися поза межами організованих

освітніх закладів. До сфери неформальної освіти належать індивідуальні заняття під керівництвом тренерів чи репетиторів, тренінги та короткотермінові курси, що переслідують практичні короткострокові цілі. Неформальна освіта не має вікових, професійних чи інтелектуальних обмежень щодо учасників, нерідко не обмежується часовими рамками. Заклади чи організації, що займаються неформальною освітою, зазвичай, не присуджують кваліфікацій і не провадять формального оцінювання навчальних досягнень учасників. У цьому секторі найчастіше застосовують інноваційні підходи, апробують новаторські методики та технології навчання.

Інформальна освіта – неорганізований, не завжди усвідомлений та цілеспрямований процес, що триває протягом усього життя людини. Фактично це здобуття необхідних знань, умінь, навичок у формі життєвого досвіду.

М. Карпеко [74] тлумачать ці форми наступним чином:

- формальна освіта – початкова, загальна середня освіта, середня професійна освіта, вища освіта, освіта після закінчення ВНЗ (аспірантура й докторантура), підвищення кваліфікації й перепідготовка фахівців і керівників з вищою і середньою професійною освітою в інститутах, на факультетах і курсах підвищення кваліфікації й професійної перепідготовки;

- неформальна освіта – професійно спрямовані й загальнокультурні курси навчання в центрах освіти дорослих, у лекторіях товариства «Знання», по телебаченню, на різних курсах інтенсивного навчання;

- інформальна освіта є загальним терміном для освіти за межами стандартного освітнього середовища – індивідуальна пізнавальна діяльність, що супроводжує повсякденне життя, реалізується за рахунок власної активності індивідів в оточуючому культурно-освітньому середовищі; спілкування, читання, відвідування установ культури, подорожі, засоби масової інформації тощо. При цьому людина перетворює освітні потенціали суспільства в дієві чинники свого розвитку.

У Меморандумі неперервної освіти Європейського Союзу (2000 р.) зазначено: «Досі при формуванні політики в галузі освіти враховувалася лише

формальна освіта, а іншим двом категоріям не надавалося практично жодної уваги. Континуум неперервної освіти робить неформальну та формальну освіту рівноправними учасниками процесу навчання».

З точки зору таких науковців як: Х. Колей, П. Ходкінс, Дж. Мелком, - *неформальна освіта* виступає як навчальна діяльність у робочий чи позаробочий час у колі фахівців, друзів, родини, що не є структурованою, організованою чи спланованою. А навчальний процес, що відповідає структурі цієї діяльності, набуває організованої форми, не належить до державних програм обов'язкової освіти та визначається цілеспрямованістю [262].

Різні науковці виділяють три форми неформальної освіти: самоспрямоване навчання – охоплює елементи намірів та усвідомлення; випадкове навчання – це навчання, коли категорії намірів немає, але є усвідомлення, що процес отримання знань відбувся; усупільнення – не наявні категорії намірів та усвідомлення [206].

На думку Д. Лівінгстона, неформальна освіта – навчальна діяльність, що зумовлена освітніми потребами, прагненнями молоді до оволодіння необхідними знаннями чи вміннями, відбувається за межами програм освітніх закладів. Тобто така освіта охоплює усе навчання поза програмами формальних чи неформальних освітніх закладів і програм [270].

За словами О. Лазоренко, неформальна освіта – це навчальний процес, який переважно відбувається поза навчальними закладами, у межах робочого місця, у приміщеннях провайдерів такої освіти або вдома, немає визначених часових обмежень та не є структурованим щодо використання ресурсів.

Отже, неформальне навчання дорослих – це навчальний процес, який переважно відбувається поза навчальними закладами, у межах робочого місця, у приміщеннях провайдерів такої освіти або вдома, немає визначених часових обмежень та не є структурованим щодо використання ресурсів. Неформальна освіта головним чином спрямована на підвищення знань та кваліфікації, на отримання нових досвідів та навичок, передбачає покращення праці, якості життя людини.

На додачу до цього, неформальна освіта не завжди передбачає видачу сертифікатів, посвідчень, що засвідчують рівень одержаної кваліфікації після її завершення.

На відміну від неї, *формальна освіта* – це навчальний процес, який відбувається в організованому, структурованому середовищі (наприклад, шкільна, професійно-технічна або вища освіти), і спрямовується на вивчення певних дисциплін та сфер діяльності у визначеному періоді часу, з використанням певних ресурсів. Індивід отримує офіційне свідоцтво відповідно до усталеної процедури ратифікації [100, с. 3].

В. Луговий стверджує, що формальна освіта – це освіта, яка здійснюється в системі шкіл, коледжів, університетів, інших офіційних освітніх закладів, що як правило, складають неперервні «сходи» денної освіти для дітей та молоді. Неформальна освіта – будь-яка організована і безперервна освітня діяльність, що не відповідає точно вищенаведеному визначенню.

На фоні вище згаданого поняття формальної освіти, тлумачення якого належить В. Луговому, автором також трактується *інформальна освіта* як «освіта, що не організована». Навчання в межах її може бути навмисним (наприклад, присутність на окремих лекціях або читання книг чи журналів, так і ненавмисним (випадковим, як продукт повсякденної діяльності), це скоріш за все повсякдення або ж позаосвітнє навчання [104, с. 8].

В проекті Закону «Про національну систему кваліфікацій» йдеться про інформальну освіту як спонтанну, випадкову, побічну освіту, що відбувається при здійсненні іншої, не освітньої діяльності, набувається з життєвим досвідом особи; неформальна ж освіта являє собою навчальну діяльність, що здійснюється поза межами системи формальної освіти. Формальна освіта в свою чергу – інституалізована, побудована за віковою ознакою та ієрархічно структурована освітня система, спрямована на опанування певного рівня, галузі, типу освіти за Міжнародною стандартною класифікацією освіти [191].

Звернувшись до термінологічного словника з основ андрагогіки, зустрічаємо вище зазначені поняття у наступних ракурсах. Формальна освіта

передбачає наявність структурованих програм, які визнані формальною системою освіти, можливість одержання загально визначених посвідчень, сертифікатів. Неформальна освіта – програми і курси, опанування яких не супроводжується отриманням сертифікату, який дає право займатися професійною діяльністю за профілем, що відповідає їхньому змісту. Неформальна освіта зазвичай пов'язана із хобі у будь-якій галузі науки або мистецтва. Така освіта асоціюється із прагненням розширити кругозір, набути знань і вмінь, необхідних у галузі як особистого так і професійного життя. Водночас інформальна освіта – це індивідуальна пізнавальна діяльність (життєвий досвід), яка супроводжує повсякденне життя та необов'язково має цілеспрямований характер. Це процес формування і збагачення установок, здобуття нових знань, вмінь, що відбуваються поза системою освіти як специфічного соціального інституту, тобто у ході повсякденної життєдіяльності людини шляхом спілкування, читання, відвідування установ культури. Це навчання ґрунтується на власному досвіді і досвіді інших. Інформальна освіта позбавлена атрибутів педагогічної форми [144; див. також: 7].

Отже, проаналізувавши різні погляди та позиції вчених, під формальною освітою будемо розуміти організований процес навчання, в якому обов'язково присутні такі елементи як: установа (школа, інститут, університет тощо); нормативні документи на яких базується даний різновид освіти; документи (диплом, сертифікат), які видаються слухачам та свідчать про проходження навчання. Неформальну освіту відрізняє від попередньої – відсутність попередньо зазначених елементів. Основна риса, яка на наш погляд, характеризує даний різновид освіти – цілеспрямованість з метою набуття необхідних компетенцій. Під інформальною освітою варто розуміти набуття навичок та знань під впливом процесів, що відбуваються у соціумі, в якому знаходиться особистість. Риса, яка відрізняє цю форму освіти від попередньої – відсутність конкретної мети, тобто соціалізація (у вузькому розумінні) відбувається під впливом зовнішніх обставин (спонтанне, неорганізоване, на

відміну від попередніх двох). У таблиці 1.2 зосереджено основні ознаки, за якими варто розрізняти ці три поняття.

Таблиця 1.2

Безперервна освіта та характерні її ознаки

Ознаки	Формальна	Неформальна	Інформальна
Наявність мети	Мета наявна	Мета наявна	Мета латентна
Ініціатор навчання (на рівні суспільства)	Вимоги суспільства	Сама особистість	Вимоги суспільства → Вимоги організації → сама особистість.
Ініціатор навчання (на рівні організації)	Вимоги організації	Сама особистість	<i>Відбувається поза усвідомленням індивіда</i>
За тривалістю	Визначаються конкретні терміни	Відсутні конкретні дати набуття нових компетенцій	Протягом усього життя
Питання «Навіщо?»	Тому що так потрібно!!!	Тому що я так хочу!!!	В даному контексті, запитання втрачає сенс, оскільки інтелектуальне компетентнісне збагачення відбувається поза межами свідомості індивіда та під впливом латентної цілі, тобто формується внаслідок оточуючого середовища.
Наявність нормативних документів, на яких базується навчання	Наявні	Наявні, але не завжди.	Відсутні
Наявність документів, що видаються після закінчення навчання	Наявні	Передбачено, однак не завжди, лишень за певними освітніми програмами	Відсутні
Результат засвоєння нових знань	Менш ефективний (припущення)	Більш ефективний (припущення)	Залежний від середовища в якому соціалізується індивід.

Розгляд поняття неформальної освіти нашою наукою на припущення про тотожність цього поняття з терміном «самоосвіта», тому спробуємо цю гіпотезу опрацювати.

Дорослій людині частіше приходиться виступати у ролі суб'єкта навчальної діяльності, викликаній різними мотивами і цілями. Саме тому одним із шляхів неперервної освіти є самоосвіта. Самоосвіта дорослих залежить від багатьох факторів, а саме: від досягнутого рівня освіти, ступеня оволодіння професією і професійною майстерністю, основами професіоналізму, прояву пізнавальних і професійних інтересів [123].

Як бачимо, самоосвіта може бути як внутрішньо так і зовнішньо мотивованою. Важливим чинником зовнішньої мотивації є активне матеріальне або фінансове стимулювання (наприклад, державного службовця) [252]. внутрішня мотивація може бути пов'язана з особистим бажанням кар'єрного зростання, з виробничими потребами вивчити якийсь специфічний аспект роботи, з індивідуальною потребою професійного або загального розвитку, з цікавістю людини, або навіть із нудьгою.

У дисертаційному дослідженні О. Бурлука виокремлює декілька спеціально-наукових підходів до тлумачення самоосвіти: педагогічний, соціологічний, праксеологічний.

Під змістом самоосвіти особистості О. Бурлука розуміє цілісний комплекс процесів і засобів формування особистості, задоволення її різноманітних пізнавальних і духовних потреб, розкриття і розвитку задатків і можливостей. Вона є специфічним інформаційно-забезпечувальним видом діяльності і має багато форм прояву: як технологія роботи з різноманітними текстами, система відновлення, розширення і поглиблення раніше отриманих знань, засіб вторинної соціалізації, індивідуалізації, саморозвитку, самоконструювання, самовдосконалення і самореалізації особистості [22].

Як стверджує І. Грабовець, самоосвіта – це багатогранне явище, яке являє собою: системне оволодіння певними знаннями (системний підхід); організовану діяльність, яка спрямована на засвоєння накопичених цінностей

культури (соціокультурний підхід); особливий вид людської діяльності з метою отримання знань для формування власної особистості (діяльнісний підхід); поєднання знань з якостями особистості та формування її інтелектуальної культури (суб'єктний підхід) [37].

Отже, виходячи з зазначеного вище, на наш погляд, найбільше підстав тлумачити неформальну освіту та самоосвіту як тотожні поняття.

У рамках дослідження також необхідно уточнити поняття «мережевої освіти», оскільки останнє може бути реалізоване в системі неформальної освіти.

Дуже часто дослідники ототожнюють мережеву освіту з використанням комп'ютерної чи торгової мереж. Однак слід відмітити, що освіта в мережевий формі не зводиться до використання комп'ютера, а пов'язана з іншим змістом і організацією, іншим методичним і кадровим забезпеченням всієї освітньої інфраструктури. Так мережеве або ще як його називають взаємне навчання (*networked learning, peer-to-peer learning*) вважається відносно новою парадигмою навчальної діяльності, що базується на ідеї масового співробітництва, ідеології відкритих освітніх ресурсів, в поєднанні з мережевою організацією взаємодії учасників.

На Заході підхід мережевого навчання розглядається як перспективна область теоретичних та практичних розробок, здатна змінити підходи до навчання, особливо, у вищій професійній освіті та у корпоративному секторі [265].

Фахівці Центру вивчення сучасних освітніх технологій (CSALT) визначають мережеве навчання, як таке, в якому інформаційні та комунікаційні технології використовуються для сприяння встановлення зв'язків: між учнями, між учнями та викладачами (тьюторами), між навчальним співтовариством і його навчальними ресурсами. Це дозволяє учням поглиблювати свої знання та розширювати можливості, які вони вважають важливими і які можуть самостійно контролювати.

Таким чином, в мережевому навчанні процес взаємодії відбувається за такими шаблонами: учень - учень; учень - викладач; навчальне співтовариство - навчальні ресурси.

У джерелах іноземного походження, мережева освіта визначається як одна з форм освіти дорослих; може бути реалізована за рахунок використання телебачення, Інтернету та інших засобів масової інформації, без будь-яких обмежень в часі та просторі [266].

Крім перерахованих вище термінів, що позначають мережеве (взаємне) навчання (networked learning, peer-to-peer learning) застосовується термін «collaborative networked learning» (спільне мережеве навчання). Спільне мережеве навчання, яке представляє собою навчальну діяльність автономних учасників за допомогою електронного діалогу.

М. Карпенко вважає за необхідне розробити Концепцію та Програму розвитку в Україні системи освіти протягом життя, в яких за доцільне необхідно окреслити наступні ключові моменти [74]: окреслити моделі, з метою оцінювання попереднього навчання; посилити прозорість, за рахунок порівняння національної моделі з європейською структурою кваліфікацій; запропонувати критерії та механізми визнання й утвердження неформальних форм освіти; визначити основні навички і ключові компетенції, з метою мінімізації розходжень з країнами ЄС; підготувати кадри, які могли б забезпечити якісну систему навчання протягом життя.

Слід відзначити, що ще з 2000 року здійснюються спроби врегулювати ситуацію гуманітарної сфери, адже вже тоді був підготовлений проект Концепції розвитку гуманітарної сфери, у 2008 р. – проект Концепції гуманітарного розвитку України, а у 2012 р. – проект Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р. Проте роботу над жодним із вище зазначених документів так і не було доведено до логічного завершення.

У проекті Концепції гуманітарного розвитку України 2008 наголошувалось на тому, що у соціальному вимірі гуманітарний розвиток означає створення для людини, як головного національного ресурсу, умов

реалізації всіх її можливостей [89]. Виходячи з такого підходу першочергово повинна формуватися політика можливостей в освіті, професійній реалізації і соціального захисту. Одним з основних принципів цієї ж Концепції передбачено надання можливостей для підвищення соціального статусу особистості, в тому числі шляхом вдосконалення її освітнього рівня та професійно-кваліфікаційних характеристик. Відтак основним напрямом зазначеним у Концепції є розвиток доступної та безперервної освіти.

Як зазначають аналітики, здобуття Україною незалежності не призвело до процесу нівелювання цінностей та ідеалів уніфікованої радянської освіти. Виховання не супроводжувалось одночасним заміщенням новими цінностями та нормами. У зв'язку з цим виник духовно-ідеологічний вакуум, що є свідченням формування «антицінностей», які не є гуманними, несуть деградацію моралі, ставлять під загрозу розбудову української державності та становлення громадянського суспільства [204, с. 33].

А тому наразі, у контексті забезпечення гуманітарної безпеки держави, актуальними залишаються питання ціннісного характеру, наприклад: Як впливає освіта на гуманітарну безпеку нації? Якими цінностями повинні жити сучасні громадяни, щоб не зашкодити стабільності гуманітарної складової? Що повинно бути в пріоритеті кожного свідомого індивіда, який прагне будувати гідну націю? Які основні задачі стоять перед системою освіти, що дозволять стабілізувати основні вектори суспільного прогресу, не зашкоджуючи, в тому числі, особистості, тощо?

Формування ціннісних орієнтацій та громадянської позиції, у процесі освітньої підготовки, дозволяє зробити висновки щодо можливості особистості убезпечити себе від різних факторів небезпеки, яка на думку А. Матвєєва, може бути як об'єктивною, яка знаходиться за межами індивіда і від нього не залежить, так і суб'єктивною, коли для індивіда існує загроза негативного, але він сподівається на те, що остання не реалізується в результаті його рішень і дій або ймовірність її реалізації буде вкрай мала [110].

На думку багатьох аналітиків, останнім часом в українському соціумі пріоритетними стають прагматичні ідеї, що в свою чергу призводить до дегуманізації освіти й культури. Школа не дає учням цілісного бачення світу, всеохоплюючого розуміння культурних процесів, не здійснює морального та патріотичного виховання молоді [204, с. 33]. А тому задача відповідальних владних структур сучасного суспільства – зосередження посиленої уваги на процесах гуманізації, вихованні патріотичної нації та національної ідентичності українського народу.

Розгляд питання гуманітарної безпеки напряму пов'язано з національною безпекою держави, а тому більш детально зупинимось на розгляді останнього. В українському законодавстві *національна безпека* визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства [185].

Поняття «національна безпека» належить до самостійної (наочно і функціонально) духовно-моральної та матеріальної реальності в житті країни, де забезпечується захищеність, екзистенціальний порятунок соціуму (людини, нації, держави) [1].

У монографії проф. Г. Нестеренко національна безпека, або *безпека держави*, розуміється як здатність стримувати або усувати внутрішні й зовнішні загрози національному суверенітету, територіальній цілісності, соціальному ладу й економічному розвитку, що забезпечує захищеність життєво важливих інтересів як окремих громадян, так і нації в цілому. При цьому основним орієнтиром здійснення безпеки держави, згідно гуманізму – як

визначальним принципом інформаційної цивілізації – в контексті національного буття, має бути дотримання балансу інтересів особистості і нації-держави, наслідком чого є їхня взаємна відповідальність за виконання завдань національної безпеки [125].

В сучасних умовах розвитку суспільства структура національної безпеки розширюється за рахунок включення в неї нових сфер суспільного життя. Так, в стратегію національної безпеки США у XXI ст. включено гуманітарний аспект – систему освіти, що стало офіційним підтвердженням політики, яку проводили США – стимулювання наукової сфери, створення найкращих умов для розвитку інтелектуального потенціалу держави. В законі України «Про основи національної безпеки України», гуманітарна безпека держави також є невід’ємною складовою національної безпеки загалом, яка охоплює духовне життя суспільства. Це стан захищеності гуманітарного потенціалу нації: її фізичного та психічного здоров’я, соціального благополуччя, моральності, духовності, інтелектуального ресурсу, психологічної єдності, гуманітарної активності [167]. Тому національна безпека немислима без *інтелектуальної безпеки*, як складової частини *гуманітарної безпеки*. *Інтелектуальна безпека* передбачає створення необхідних передумов для розвитку і функціонування інтелектуального потенціалу – системи освіти і науки, інтелектуальної власності, комп’ютерного забезпечення, системи зв’язку, бази даних на друкованих (бібліотеки) та електронних носіях.

Одним із нагальних завдань політики національної безпеки, зазначеного у Стратегії національної безпеки України [171], – є утвердження конституційних прав і свобод людини і громадянина, створення умов для вільного розвитку людини, реалізації її творчого потенціалу через різноманітні форм суспільної організації. Організатори круглого столу Українського інституту публічної політики в аналітичні записці зазначають що гуманітарна безпека має кілька вимірів: 1) безпека фізичного та психічного здоров’я людини; 2) безпека можливості вільної самоідентифікації громадян, суспільних груп і країн; 3)

безпека громадян і країн щодо можливостей розвитку та загалом можливостей вибирати майбутнє [231].

Саме цей третій вимір ставить питання про розвиток країни та цінностей суспільства. Україна на сучасному етапі розвитку (процес демократизації досі триває) потребує глибинних змін у світогляді, освіті, економіці, політиці й управлінні.

Звернувшись до праць вчених, в науковому обрії яких предметом дослідження виступає гуманітарна безпека, маємо зазначити, що М. Маслова у гуманітарній безпеці суспільства вбачає здатність, готовність і активну діяльність суб'єктів соціального розвитку з питань захисту духовного світу особистості, її природного та соціального середовища формування та життєдіяльності, а також протидії зростаючим антропологічним ризикам сучасного світу, з метою збереження цілісності буття людини.

Як зазначає А. Флієр, гуманітарна безпека – це стан суспільних відносин всередині країни і на міжнародній арені, що гарантує захищеність цілей, ідеалів, цінностей і традицій, способу життя і культури людини, сім'ї, народу, що забезпечує тим самим їх нормальну життєдіяльність, стійке функціонування і розвиток прав і обов'язків, основних свобод для всіх незалежно від раси та статі, етнічної приналежності, мови і релігії» [238].

В. Пироженко під гуманітарною безпекою нації (гуманітарна складова політики безпеки вбачає напрям державної чи міжнародної відповідної політики, спрямований, згідно із Законом України «Про основи національної безпеки», на реалізацію пріоритетів національних інтересів у гуманітарній сфері: це – розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення, а також на запобігання небезпекам, які спричинені несприятливими для реалізації національних інтересів мотиваціями, намірами та діями світоглядно-ціннісного походження [158, с. 8]

Ближчим за сутнісним наповненням, для нашого об'єкта дослідження є визначення В. Кузнєцова, який під сутністю останньої вбачає мережеву надійну

і стійку сукупність факторів; гуманітарних, соціальних, культурних, релігійних взаємодій, які ефективно забезпечують: гідне життя кожної людини; людське в людині і гідний сенс його життя; стан захищеності людини, сім'ї, народу; їх цілей, ідеалів, цінностей і традицій, способу життя і культури; необхідна і достатня заохочення і розвиток прав і обов'язків людини і основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії [97].

Смислове наповнення згаданого поняття вбачається в тому, що це важливий показник стану суспільних відносин всередині країни і на міжнародній арені, що гарантує захищеність цілей, ідеалів, цінностей і традицій, способу життя і культури людини, сім'ї, народу і забезпечує їх нормальну життєдіяльність, стійке функціонування і розвиток прав і обов'язків, основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, етнічної приналежності, мови і релігії. Головним об'єктом гуманітарної безпеки є людина, її інтелектуальний, духовний, морально-етичний потенціал.

Без заперечень можемо підтвердити слова давньогрецького мислителя, який стверджував, що багата держава може бути тільки в тому випадку, якщо людина освічена, добре вихована та має хист до керівництва. Адже нині для нас можуть звучати як постулат, адже бачення сучасної картини держав, які визнанні найбагатшими, згідно з версією Forbes у 2013 р., серед яких Катар, Люксембург, Сингапур, Норвегія, Бруней, ОАЕ, США, Гонконг, Швейцарія, Нідерланди, Австралія, Австрія, Ірландія, Канада [118], повністю це відображають. Аналіз відомостей зазначених вище правителів цих країн засвідчує про їх високий рівень моральних цінностей, культури, освіченості та професіоналізму. Це все у свою чергу виступає наслідком невпинної освітньої підготовки та роботи над собою, своїм розвитком та самореалізацією не тільки під час формальної освіти, а безумовно й іншої складової – неформальної.

Необхідно зазначити, що особлива роль і значення освіти розкривається найперше як обов'язковий чинник прогресивного розвитку як окремої людини, так і людства взагалі. Так, у «Програмі дій», прийнятій на Міжнародній конференції з проблем народонаселення і розвитку в Каїрі (Єгипет, 1994) [138],

зазначається: «Освіта – ключовий чинник стабільного розвитку. Водночас вона є складовою створення добробуту, завдяки його зв'язкам з економічними і соціальними чинниками. Освіта – це також інструмент, який дає особистості, що намагається набути освіти, можливість доступу до знань, які допомагають орієнтуватися в сучасному складному світі».

Варто наголосити на тому факті, що освіта в Україні в останнє десятиліття – розвивається у рамках завдань визначених в Указах та постановах Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» від 04.07. 2005 р. № 1013 [183]; «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні» від 20 березня 2008 р. № 244 [175]; Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [192]; Про затвердження Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 року» [178]; Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» [2]. У цих документах піднімаються ключові питання розвитку галузі, однак навіть при позитивній динаміці низка проблем залишаються досі невирішеними.

Однак теоретичні положення залишаються на сьогодні тільки на папері. Наразі в Україні спостерігається тенденція зниження якості освіти, ускладнюється процес доступу до вищої освіти дітей із сільських місцевостей, що також було зазначено як одна із загроз ще на той час, вартість освіти з кожним роком зростає, однак заробітна плата залишається все на тому мінімальному прожитковому мінімумі, який свідчить про посилення бідності окремих сімей та низький економічний рівень країни загалом. Чи можна це залишати поза увагою науки, чи можна нехтувати надбаннями наших предків, чи не несемо ми відповідальність за наше життя і життя наступних поколінь, чим це загрожує нації, чи можемо ми щось зробити, щоб унеможливити зростання цих негативних тенденцій?! Напевно це не всі питання які потребують особливої уваги та нагального вирішення, однак у міру відповідних

обставин, - вони досі залишаються не вирішеними і їх кількість зростає у арифметичній прогресії.

Одним із останніх нормативних документів, в рамках якого можлива безпека української держави є Стратегія національної безпеки України, в якій чітко окреслено завдання, які потребують нагального вирішення. В найбільш загальному розумінні, Україна бере на себе відповідальність захищати всіма доступними засобами свої фундаментальні національні цінності, визначені Конституцією та законами, – незалежність, територіальну цілісність і суверенітет держави, свободу, демократію, права людини і верховенство права, добробут, мир і безпеку [3, с. 5].

Як зазначає Л. Чупрій [246, с. 25], політика національної безпеки в гуманітарній сфері повинна бути спрямована на подолання загроз та викликів, що існують в сфері освіти. Основними загрозами слід вважати: недостатній рівень модернізації, інформатизації, «відтік мозків» тощо.

Так аналіз динаміки кількості вітчизняних науковців за роки незалежності засвідчує їх зменшення практично в 3,5 рази. За кількістю науковців на тисячу зайнятого населення Україна опустилася до найнижчого в Європі рівня – 3,3 чол. (в Польщі – 6,4; Чехії – 8,8; Німеччині – 11,5; по країнах ЄС-27 – 9,2), що суперечить як світовим тенденціям, так і потребам науково-кадрового забезпечення модернізації економіки України на інноваційній основі.

Загалом, основними напрямками модернізації освіти повинна стати: розвиток дистанційних і віртуальних форм освіти; подальша диверсифікація; циклічність освітніх процесів; інтенсифікація, безперервність, індивідуалізація та креативізація освіти; підвищення її якості за рахунок інформатизації та інтернаціоналізації.

Освіта у всьому світі наразі є одним з ключових завдань стратегічного планування. У цьому ключі, ЮНЕСКО закликає політичних лідерів зробити освіту сутністю стратегії національного розвитку. Важливість питання освіти постійно підкреслюється міжнародними спільнотами. Необхідно відзначити,

що ООН та ЮНЕСКО особливий наголос роблять на тому, що роль освіти є визначальною в розвитку держави, суспільства, та безумовно, кожної людини.

Щороку ЮНЕСКО констатує такі закономірні тенденції як: зменшення неписьменного населення та підвищення рівня якості освіти як визначальних факторів розвитку суспільства. Відомий лауреат Нобелівської премії миру Нельсон Мандела наголошував, що «освіта є наймогутнішою зброєю, яку ми можемо використати для зміни світу» [171, с. 4].

В живому організмі суспільства, як вважає В. Огнев'юк, освіта є аналогом змістового ланцюжка спіралі ДНК в організмі людини, оскільки здійснює трансформацію життєво необхідної інформації у тілі суспільства, а геномами, що розшифровуються кожним індивідумом, виступають найкращі взірці духовності, культури, науки і практики [132, с. 1].

Як зазначає Л. Парфьонова, належне місце необхідно віддати системі вищої освіти як складової, яка сприяє відновленню наукового потенціалу, суспільному відтворенню, соціалізації індивіда, соціальній мобільності, соціальному та економічному розвитку суспільства [153]. Такі умовиводи свідчать про особливий акцент дослідниці впливу освіти на загальний розвиток та стабільність суспільного поступу. Занурення у роботи інших дослідників дозволяє зробити висновки про те, що значима роль у формуванні високоосвіченої і культурної особистості належить саме освіті [162, с. 49]. Особливу увагу на таких питаннях зосереджує Є. Подольська, яка стверджує, що у сучасному суспільстві освіта виконує функції підготовки і включення індивіда в різні сфери життєдіяльності суспільства, залучення його до культури певної суспільної системи, визначає вихідний соціальний статус.

Така проблематика є основою досліджень Н. Холякко, яка вважає, що суспільний розвиток відбувається за посередництвом виховної, науково-дослідної, інноваційної, освітньої, підприємницької та міжнародної функцій вищої освіти. Вище зазначені функції дозволяють перетворювати знання на продуктивну силу, розширювати наукомісткий сектор, сприяти інформатизації

та стрімкому розвитку знань [242]. Очевидно, такі умовиводи автора характеризують розвиток суспільства, крізь призму економічних складових.

Так С. Михаць стверджує, що економічне значення освіти зазвичай вбачають у її активному впливі на розвиток виробничих сил країни, на підвищення ефективності суспільної праці. Роль освіти як фактора економічного зростання полягає у збільшенні як індивідуальної, так і суспільної продуктивності праці, яка спричинена надбанням умінь та навичок і накопиченням знань [110, с. 6].

Повертаючись до ідей Н. Холякко, варто відзначити, що авторка вважає, що вища освіта в сучасних умовах є невід'ємною складовою суспільного прогресу, інноваційного розвитку національної економіки та забезпечення конкурентоспроможності країни на світовій арені. Подальший розвиток системи вищої освіти має здійснюватись перманентно на основі врахування запитів суспільства, потреб ринку праці, а також актуальних тенденцій інформатизації, саєнтифікації, інтернаціоналізації та глобалізації. Важливим при цьому є врахування провідного світового досвіду за обов'язкового збереження національної ідентичності та захисту національних інтересів [242].

Однак захист національних інтересів не можливий без чіткої громадянської позиції, яка формується у стінах навчального закладу. І напевне не варто обмежуватись вишами, адже соціалізація індивіда починається значно раніше, що і вимагає особливої уваги уже на рівні середньої освіти.

З точки зору А. Іщенка, сучасна система вищої освіти, є одним з найголовніших чинників зростання якості людського капіталу, генератором нових ідей, запорукою динамічного розвитку економіки і суспільства в цілому [71]. Однак для того, щоб українська вища освіта по-справжньому ефективно виконувала ці важливі завдання, необхідне її оновлення з урахуванням актуальних світових тенденцій розвитку освіти у широкому соціально-економічному контексті.

І. Андрейко зазначає, що освіта виступає найчутливішим суспільним феноменом, який є основою інтелектуального, духовного, соціального й

економічного розвитку суспільства і держави. Від якості освіти залежить, з якими знаннями, світоглядом і громадянськими принципами увійде до інформаційного суспільства молоде покоління [4, с.14].

Слушною у таких умовиводах є думка Д. Дзвінчука, який, серед сучасних завдань освітніх систем, вбачає поєднання розширеної підготовки молоді, спроможної створювати і використовувати високі технології, з формуванням міцних моральних засад, розвиненої цивілізаційної культури, відповідальності і толерантності [47, с. 205].

З огляду на визначені пріоритети найважливішим для держави є виховання людини інноваційного типу мислення та культури, проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості [192].

Маємо констатувати, що вплив освіти на гуманітарну безпеку держави має опосередкований характер. Однак незважаючи на формат такого впливу, гуманітарна складова потребує особливої уваги у контексті наступних аспектів.

По-перше, виховний процес нового покоління, який займав центральне місце у закладі освіти, останнім часом тяжіє до так званого «вуличного», який нав'язує свої цінності та установки, досить не рідко кримінального характеру. Це вимагає нагальної розробки програми дій, яка передбачала б співпрацю батьків, освітян та самих вихованців з метою мінімізації «вуличного» виховання та максимізації батьківського піклування та турботи.

По-друге, як наслідок русифікаторського режиму в багатьох регіональних закладах освіти України російська мова залишається основною, що залишає відбитки на рівні культури нації та формуванні утилітарних цінностей. Освіта ж, як зазначено у Національній стратегії розвитку освіти на 2012-2021 рр. [192], сприяє розвитку високої мовної культури громадян, вихованню поваги до

державної мови та мов національних меншин України, толерантності у ставленні до носіїв різних мов і культур.

По-третє, зниження якості освіти, є свідченням зменшення інтелектуального потенціалу нації, що залишає відбитки на загальному рівні конкурентоспроможності української держави перед іншими, чим також впливає на її гуманітарну цілісність та міцність.

По-четверте, одним із аспектів гуманітарної безпеки виявляється психічне та фізичне здоров'я нації. Враховуючи це маємо констатувати, що саме навчальний заклад є невід'ємною установою формування нормальної, у всіх її проявах, особистості.

Оскільки соціальне благополуччя це ще один фрагмент гуманітарної безпеки, тому можемо прослідкувати закономірні тенденції в тому плані, що чим вищий рівень підготовки громадян до життя, який розпочинається ще з дошкільної освіти, тим стабільнішим та багатшим є суспільство загалом. А тому задача всіх освітніх установ забезпечити нормальні умови розвитку тих хто навчається.

Безумовним є той факт, що моральні цінності, норми, традиції формуються не тільки у сім'ї, їх формування відбувається в кожному соціальному інституті, куди потрапляє індивід. А тому навчальний заклад відповідає за формування останніх, на вищому рівні.

У працях О. Донських [53], звертається увага на умовний поділ індивідів на дві основні групи: абсолютних конформістів та ідеальних неконформістів. Перший тип схильний піддаватись впливу оточуючих та без значних зусиль змінювати власні установки та переконання. Це в свою чергу несе негативні наслідки на стабільності розвитку суспільних відносин, особливо сьогодні, коли посилюється вплив країни-агресора і тим самим відбувається маніпуляція людською свідомістю.

Другий тип також несе небезпечні загрози у контексті стабільності, оскільки такі громадяни мають чітку власну позицію і вважають тільки її правильною. Такі громадяни, більш за все, не можуть нести повноцінну

відповідальність через свої переконання – невизнання можливості подальшого вибору ні за самим собою, ні за іншими громадянами. Описана модель поведінки створює як потенційні, так і реальні загрози гуманітарній безпеці громадян. Оскільки у подальшому це може виявитись у формах екстремізму і навіть *найрадикальнішої форми – тероризму*, який вступає у протиріччя з цілями побудови стабільного демократичного суспільства на засадах творення спільноти відповідальних громадян.

Таким чином, мета освіти – виховати та навчити громадян мати завжди «твердий розум», силу та мужність відстоювати інтереси у цілях власної безпеки та безпеки держави загалом.

Ядром державної гуманітарної політики, зазначеної у Стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 рр. [192], щодо національного виховання має бути забезпечення громадянського, патріотичного, морального, трудового виховання, формування здорового способу життя, соціальної активності та відповідальності. Реалізація цих завдань передбачає: переорієнтацію пріоритетів освіти з держави на особистість, на послідовну демократизацію і гуманізацію навчально-виховного процесу, педагогічної ідеології загалом; забезпечення відповідності змісту і якості виховання актуальним та перспективним потребам особистості, суспільства, держави; взаємодію сім'ї, освітніх установ, органів управління освітою, дитячих і молодіжних громадських організацій, широких верств суспільства, місцевої громади, бізнесових структур, релігійних конфесій у вихованні і соціалізації дітей і молоді; розробку цілісної системи виявлення та психолого-педагогічного супроводу обдарованої молоді, забезпечення умов для її розвитку, соціалізації та подальшого професійного зростання; розробку програми превентивного виховання дітей і молоді в системі освіти; формування ефективної та дієвої системи профілактики правопорушень, дитячої бездоглядності та безпритульності; розробку та реалізацію Національної концепції забезпечення розвитку і соціалізації дітей та молоді; розробку інваріантних моделей змісту виховання в закладах освіти з урахуванням сучасних соціокультурних ситуацій,

цінностей виховання та навчання; формування здорового способу життя як складової виховання, збереження і зміцнення здоров'я дітей і молоді, забезпечення збалансованого харчування, диспансеризації; посилення взаємодії органів управління освіти і закладів освіти із засобами масової інформації у справі виховання і розвитку підрастаючого покоління, недопущення шкідливого інформаційно-психологічного впливу засобів медіа-індустрії на дітей; створення системи психолого-педагогічної та медико-соціальної реабілітації сім'ї.

Отже, в результаті нами проаналізовано форми безперервної освіти, серед яких: формальна, неформальна та інформальна. Нам вдалося виокремити ознаки, які відрізняють одну форму від іншої.

Таким чином, варто вказати на той факт, що освіта, яка розгортається на засадах безперервності, посідає особливе місце в гуманітарній сфері суспільства. Адже моральні цінності, гуманістичні настанови, громадська свідомість – все це формується не лише в школі або в університеті, а протягом усього життя. Тому безперервній освіті має приділятися особлива увага в розробці гуманітарної політики держави. У цьому контексті нами проаналізовано «Національну доктрину розвитку освіти», «Концепцію гуманітарного розвитку України на період до 2020 р.», «Концепцію безперервної педагогічної освіти» та також особливу увагу звернено на основні тенденції викладені у Меморандумі неперервної освіти Європейського Союзу.

Цінності, ідеали та норми поведінки громадян, сформовані в рамках освіти, можуть або чинити сприятливий вплив на забезпечення цілісності й стабільності країни, або становити загрозу для її безпеки. Спираючись на дефініції у законодавчих актах і в наукових розвідках, безпека держави визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави і пов'язана з цим здатність стримувати й усувати загрози національному суверенітету, територіальній цілісності, соціальному ладу й економічному розвитку. Гуманітарна безпека держави як система захисту гуманітарного потенціалу нації (фізичного й психічного

здоров'я, соціального благополуччя, моральності, духовності, психологічної єдності, гуманітарної активності та інтелектуального ресурсу) залежить значною мірою від освітнього впливу.

Висновки до першого розділу

Уточнення теоретико-методологічних засад дослідження соціальних мереж в освіті дозволив зробити наступні висновки.

Основні закономірності розвитку освіти розглянуто у трьох основних часових періодах суспільного розвитку, а саме пре модерному, модерному та постмодерному суспільствах. Слід відзначити, що для культури премодерну характерним є доінституціональне буття освіти, оскільки тут основна функція полягає у некритичному сприйнятті інформації та уже наявній ієрархії цінностей. Модерна культура продукує інституалізацію освіти, оскільки в цей час вона набуває статусу автономності, формуються трансцендентальні принципи, волевиявлення громадянина виходить на перший план, відбувається професіоналізація навчання. Постмодерне суспільство поставило перед особистістю нові вимоги та нові виклики, пов'язані з НТП та НТР, що в свою чергу вимагають від громадянина *lifelong education*. Здійснено огляд основних версій походження феномену безперервної освіти: а) «твердження про давнину ідеї» та б) версія про виникнення безперервної освіти у зв'язку з науково-технічним прогресом.

Варто наголосити на тому, що останні півстоліття все актуальнішою стає загальносвітова настанова на безперервну освіту. Адже масиви знань, модернізація всіх ланок суспільного процесу вимагає від людини нових знань, підходів до вирішення ситуацій та іншого погляду на соціальні зміни. Тому успішність особистості забезпечується не засвоєнням максимуму з освітньо-професійної програми у рамках формального навчання, а здатністю до постійного самонавчання, відбору релевантної інформації, гнучкістю, адаптивністю, що має більш вагоме місце у системі неформальної освіти.

У 90-ті роки освіта стає річчю неуніфікованих, відбувається обвал нормативного образу, який мав місце в епоху модерну і премодерну. Відповідно, віддається перевага особистісно або індивідуально орієнтованим концепціям освіти. Входять в моду слова «самоактуалізація», «самореалізація», «самоствердження», «саморозвиток». Метою освіти є допомога учневі в самореалізації та самонавчанні.

Показано, що освіта, яка розгортається на засадах безперервності, посідає особливе місце в гуманітарній сфері суспільства. Адже моральні цінності, гуманістичні настанови, громадська свідомість – все це формується не лише в школі або в університеті, а протягом усього життя. Тому безперервній освіті має приділятися особлива увага в розробці гуманітарної політики держави.

Найбільш актуальні тенденції розвитку освіти, її форм та функцій обумовлені специфікою сучасного суспільства як мережевого утворення, зі складними переплетіннями соціокомунікативних процесів, інтенсивним обміном інформацією. У підрозділі послідовно уточнюються поняття «мережева освіта», «безперервна освіта», «освіта-впродовж-життя», «освіта дорослих», «післядипломна освіта».

Цінності, ідеали та норми поведінки громадян, сформовані в рамках освіти, можуть або чинити сприятливий вплив на забезпечення цілісності й стабільності країни, або становити загрозу для її безпеки. Гуманітарна безпека держави як система захисту гуманітарного потенціалу нації залежить значною мірою від освітнього впливу.

Мережева освіта як необхідна вимога інформаційного суспільства і суспільства знань є найбільш актуальною формою навчально-виховного процесу. І вплив мережевої освіти на безпеку держави може бути набагато сильнішим, ніж традиційних форм навчання й виховання. Цей вплив опосередковується значними масивами інформації, яка циркулює за посередництвом мереж і так чи інакше позначається на розвитку гуманітарних цінностей громадян, що може мати як негативні, так і позитивні наслідки.

РОЗДІЛ 2

МЕРЕЖЕВА ОСВІТА ЯК ФУНКЦІЯ МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Інноваційні освітні технології та методи в умовах інформатизації суспільства

Процес формування інформаційного суспільства здійснюється за рахунок інформатизації [58], що може мати як плановий, так і стихійний характер.

Інформаційне суспільство – вищий і найбільш розвинений етап сучасного суспільства. Основа основ у ньому, як випливає з назви – інформація. Техніка, технологія, людська діяльність, в остаточному підсумку, будуть орієнтовані на її генерування й оптимізацію. На сьогодні, виробництво інформаційного продукту, а не продукту матеріального, є рушійною силою утворення і розвитку суспільства.

Інформаційні технології необхідні для роботи з даними і знаннями, що лежать в основі інфосфери, що дозволяє створювати, підтримувати і розвивати гігантський комплекс інформаційних ресурсів, які забезпечують динамічний розвиток суспільства. Виникають розвинені інформаційні потреби людей, а на їхній основі формується висока інформаційна культура. Відбувається інтенсивне нагромадження і концентрація теоретичного знання.

Формується нова інтелектуальна технологія. Завдяки появі новітніх математичних методів аналізу, заснованих на комп'ютерному лінійному програмуванні (ланцюги Маркова), стало можливим здійснювати математичне моделювання. Це дозволяє розробляти сценарії, застосовувати системний аналіз і здійснювати правлінські розробки для виявлення оптимальних способів розв'язку інженерних, економічних і соціальних проблем.

Зростаюча роль інформаційного суспільства вимагає іншої позиції та бачення громадян всіх аспектів життєдіяльності як в локальному так і в

глобальному вимірах. Нові форми організації роботи, запозичені підходи в системі управління та впровадження автоматизованих систем обробки інформації як виклик сучасності все більшою мірою витісняють попередні традиційні засоби, підходи та форми вказаних процесів. Не залишається і поза увагою сфера освіти, як одна зі складових, яка впливає на розквіт та стабільність суспільства загалом. Традиційні способи роботи з дітьми в педагогічній діяльності до яких ми звикли, останнім часом все швидшими темпами витісняються більш новітніми формами, підходами, методами.

Інформатизація – це глобальна світова тенденція, яка стосується всіх країн. На початку XXI століття переважно виділяються три стадії інформаційного суспільства: комунікаційне суспільство, власне інформаційне суспільство та суспільство, засноване на знаннях. Інформаційні технології, які останнім часом активно впроваджуються в Україні і в усьому світі, відкривають для нашої держави нові можливості здійснення внутрішньої й зовнішньої політики. Це означає, що коли проста сума інформаційних технологій породжує таке глобальне, цивілізаційного рівня явище як інформаційне суспільство, громадяни отримують надзвичайно дієвий важіль впливу на розвиток суспільства, держави, економіки. Формується Електронна Україна, e-Ukraine, яка змінює принципи функціонування основних соціальних інститутів українського суспільства [32].

Один із пріоритетних напрямів розгортання інформатизації в Україні – інформатизація освіти. Цей процес забезпечує освітню сферу суспільства методологією і практикою розробки та оптимального використання інформаційних технологій, а також їх спрямованість на реалізацію психолого-педагогічних цілей навчання й виховання [241]. Це означає, що нова інформаційна епоха диктує сучасну, інноваційну філософію розвитку освіти.

Інформатизація освіти представляє собою комплекс соціально-педагогічних перетворень, що пов'язані з насиченням освітніх систем інформаційною продукцією, засобами та технологією; впровадження в систему освіти інформаційно-комунікаційних засобів та новітніх педагогічних

технологій, що базуються на цих засобах. Поступово створюється багаторівнева система передачі, обробки, накопичення, відтворення інформації на різних електронних носіях і в різних аудіо-відео системах, в якій тісно взаємодіють традиційні педагогічні та інформаційні технології [208, с. 234].

Стратегія такого розвитку передбачає виконання основних завдань, серед яких – зміцнення національної системи освіти, її адаптація до ринкових і демократичних перетворень, входження освіти України в європейський освітній простір. У цьому контексті пріоритетами освіти виявляються не знання самі по собі, й не міфічні «потреби народного господарства», а розвиток особистості та формування громадянина, здатного самостійно і вільно мислити й діяти.

Особливе значення для реалізації цих завдань має прийнята другим Всеукраїнським з'їздом працівників освіти і затверджена указом Президента України Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Розроблена зусиллями десятків тисяч освітян, науковців, практичних політиків, діячів науки і культури, пересічних громадян, які надсилали свої пропозиції, брали участь в дискусіях та обговореннях проекту. Доктрина утверджує реалістичний курс розвитку освіти в контексті постсоціалістичних перетворень, в умовах утвердження демократичних і ринкових відносин, становлення інформаційного суспільства, перманентного оновлення та актуалізації знання у світовому глобалізаційному просторі.

Принциповими в ній є положення про необхідність забезпечення кожному громадянину України рівного доступу до якісної освіти; утвердження новітніх інформаційних педагогічних технологій; впровадження мовних стратегій освіти; демократизація освіти і її адаптація до ринкових перетворень; підвищення конкурентноздатності в світовому освітньому просторі. Вона спрямовується на утвердження національних інтересів, має здійснюватися впродовж життя, відповідати потребам особистості і суспільства, які постійно змінюються [5].

Пріоритетом розвитку освіти, зазначеним у Національній Стратегії розвитку освіти на 2012-2021 рр. [192], є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Питанням інформатизації освіти, впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в освітню сферу в Україні приділяється доволі значна увага. Зокрема, ухвалено Закони України: «Про національну програму інформатизації» [182], «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні» [186]; Державну програму «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» [177], «Комплексну програму забезпечення загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів сучасними технічними засобами навчання з природничо-математичних і технологічних дисциплін» [179]. У 2011 році Урядом України було затверджено Державну цільову програму впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» [178] та Державну цільову соціальну програму підвищення якості природничо-математичної освіти на період до 2015 року. Разом з тим необхідно констатувати, що рівень виконання цих державних рішень не завжди є належним.

Як зазначає О. Кивлюк [78], загальною нормою розвитку освіти у ХХІ столітті є норма реалізації процесу інформатизації освіти. Сенс цього процесу полягає у тому, щоб людина володіла електронними (комп'ютерними) засобами навчання не тільки в період інтенсивної освіти (загальноосвітня школа – університет), але й протягом усього життя. Останнє реалізується через відповідні курси підвищення кваліфікації чи перекваліфікації кадрів, діяльність різноманітних навчальних і інформаційних центрів, реалізацію різноманітних міжнародних та корпоративних навчальних програм тощо. Зупинимось на цьому детальніше.

В результаті інформатизації на новий рівень піднімаються наукові дослідження і розробки, виробництво, управління, всі сфери соціального життя суспільства, якісно змінюються параметри економічного зростання.

Головними напрямками розвитку інформатизації стають:

- створення прогресивніших і більш гнучких засобів обробки інформації,
- зниження вартості обробки інформації, покращення технічних характеристик устаткування,
- розширення масштабів стандартизації пристроїв сполучення,
- якісне покращення підготовки кадрів;
- розробка захисних заходів проти несанкціонованого доступу до інформації.

Інформатизація освіти як один із напрямів Національної стратегії розвитку освіти на 2012-2021 рр. [122, с. 3], вимагає від сучасного освітянина модерного підходу до процесів, що відбуваються в навчальній аудиторії та за її межами. Такий підхід передбачає не тільки впровадження та використання інформаційних технологій, облаштування комп'ютерних класів, а й безумовно включення освітянина, в так звані, процеси віртуальності, які надають широкі можливості: від найпростішого обговорення теми заданого завдання до напрацювання ідей та розробки нових проектів.

Перед освітньо-науковими системами багатьох країн стоїть завдання зближення усіх вершин «трикутника знань» – вищої освіти, наукових досліджень та економічно й суспільно значущих інновацій [141, с. 36]. Така місія постає і перед вітчизняною освітньо-науковою системою, яка повинна відповідати загальноєвропейським тенденціям.

На сьогодні, окремі автори лобіюють думку щодо однойменної моделі інноваційного розвитку, згідно з якою у XXI ст. розвиток економіки та суспільства загалом найбільш ефективно забезпечується завдяки тісній взаємодії трьох суб'єктів – гілок образної спіралі: органів влади (і центральної, і місцевої), бізнесу та університетів [141, с. 37]. Центральна роль має належати

оновленим вищим навчальним закладам унаслідок зростання значення інформації та знання в широкому сенсі.

С. Здіорук зазначає, що в сучасному світі інноваційного поступу «не можна забувати і про виховання патріотичних, громадянських якостей, адже сучасне лідерство не обмежується сферами економіки і науки, оскільки новому поколінню доведеться суттєво змінювати саме суспільство, посилюючи його правові та моральні основи» [63, с. 23]. Тому задача освітніх закладів наразі полягає не тільки у прирощуванню знань та вмінь фахівців у окремих галузях, – але значно важливішого значення набувають процеси, які будуть спрямовані на виховання людських цінностей, моральних норм, гуманних принципів, які дозволять називатись українцям компетентними та порядними патріотами своєї країни.

Інновації в сучасному світі, як зазначає автор: «це, не тільки розробка та впровадження нових технологій, але й оптимізація виробничих процесів та глибинні організаційні зміни, що дають змогу повною мірою використовувати можливості новітніх технологій не тільки на виробничому рівні, але й на рівні базових принципів функціонування сучасних підприємств» [63, с. 22]. Такі умовиводи дозволяють стверджувати необхідність впровадження інноваційних підходів і у стінах навчальних закладів, адже саме в останніх стає можливим формування особистості з новими поглядами та новим баченням суспільного еволюційного поступу.

М. Степико вважає, що інновації, які чинять вплив на соціально-економічний розвиток країни поділяються на «сильні» та «слабкі». І тільки «сильні інновації» мають вирішальне значення в еволюції суспільства, і, вкорінюючись, перетворюється на традицію, називають «сильною» [212, с. 149]. Наскільки сильні інновації наявні в освітній галузі, і які з них стали вже тридиційними в українському соціумі, ми спробуємо відповісти на ці та інші запитання, в рамках запропонованого підрозділу.

Питанням використання інноваційних форм та методів активізації мислення вихованців займались О. Корчагова, Ю. Деркач, Т. Лесіна,

В. Ортинський, О. Блавицька, А. Зубар, О. Довбенко., О. Перепаденко, С. Боровкова, В. Іванова., Т. Зальотіна, О. Довбенко та ін.

Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» [180], «інновації у сфері освіти або освітні інновації» можна трактувати як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно підвищують якість, ефективність та результативність навчально-виховного процесу. При цьому, основними елементами «освітньої інновації» є її носій (творча особистість), який має певну інноваційну ідею (ядро інновації) та проводить інноваційний експеримент (джерело інновації); споживач інновації - учень або група студентів, слухачів (які здобувають знання з певного напрямку); а також інституції, що забезпечують упровадження інновацій у навчальний процес (заклади освіти; наукові, методичні, науково-методичні установи; науково-виробничі підприємства; державні і місцеві органи управління освітою та самоврядування в галузі освіти).

Сутність поняття інновації в іноземних джерелах трактується як певного роду новизна, нововведення, тобто всі ті нові форми організації діяльності і управління, нові види технологій, які охоплюють різні сфери життєдіяльності людства.

Як зазначає С. Джобс, успішний американський підприємець і винахідник, генеральний директор корпорації Apple Inc, «Інновація виокремлює лідера» [69, с. 39], що повністю відповідає його власній кар'єрі та успішній діяльності не тільки його компанії, а й тисяч працівників, які зуміли реалізувати себе у сфері інноваційного поступу такої корпорації.

Педагогічну ж інновацію розглядають як особливу форму педагогічної діяльності і мислення, які спрямовані на організацію нововведень в освітньому просторі, або як процес створення, упровадження і поширення нового в освіті.

На відміну від попереднього визначення, яке трактується як певна складова загального процесу, доцільно розглянути сутність інноваційного

процесу в освіті, який педагогами тлумачиться як сукупність послідовних, цілеспрямованих дій, спрямованих на оновлення, модифікацію мети, змісту, організації, форм і методів навчання та виховання, адаптації навчального процесу до нових суспільно-історичних умов [140].

Згідно Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності Міністерства освіти і науки України, освітніми інноваціями є вперше створені, вдосконалені освітні, навчальні, виховні, управлінські системи, їх компоненти, що мають істотно поліпшити результати освітньої діяльності [120].

Всі попередні трактування вказують на одну єдину субстанту «створення нового, незвичайного, неординарного та оригінального по відношенню до звичних стереотипних процесів». Фактично це впровадження в навчально-виховний процес нових підходів в навчанні, нових методик роботи з дітьми та нових технологій, завдяки яким відбуватиметься постійне нарощування знань учнів у відповідності до їх можливостей, які сприятимуть оптимізації навчального процесу та завдяки яким, ми зможемо побудувати ефективну систему освіти України, зокрема.

Як вважає П. Волкова, інновація освіти – це цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікації мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог [29]. Дане твердження фактично повністю дублює попереднє та переконує нас в тому, що інновації в освіті являють собою процес змін спрямований на вдосконалення, який відбувається в навчально-виховному процесі, які можливі за рахунок впровадження нових підходів, форм та методів роботи вихованців та вихователів (викладачів, вчителів тощо).

У практиці вітчизняної освіти основними інноваціями є:

- впровадження кредитно-модульної системи;
- пріоритетність дистанційного навчання;
- впровадження електронних каталогів та фондів навчально-методичних та навчальних матеріалів у електронному вигляді в сучасних бібліотеках;

- посилення уваги до електронної системи управління навчальним закладом та навчальним процесом, зокрема.

Спробуємо окреслити, які ж складові включають в себе так звані освітні інновації. Всім нам відомо, що освіта покликана готувати громадян до гідного життя, надавати можливість розкривати потенціал та здійснювати підготовку у професійному плані.

Л. Даниленко схиляється до думки, що всі освітні інновації включають педагогічну, науково-виробничу та соціально-економічну складові [41].

Педагогічні інновації – це нововведення у навчальному й виховному процесах. Тут і мають місце різного роду методики, технології та підходи, які впроваджуються сучасними викладачами на кожному переломному етапі розвитку суспільства – доіндустріального, індустріального, постіндустріального.

Науково-виробничі – це нововведення у галузі розробки сучасних матеріально-технічних пристроїв для закладів і установ освіти (наприклад комп'ютери, мультимедійні пристрої тощо). Все те що з'являється з приходом інформаційного суспільства, яке власне і ставить нові вимоги перед підсистемою освіти.

Соціально-економічні – це нововведення у правовому та економічному забезпеченні системи освіти тощо. В більшій мірі це стосується законодавчо-нормативної бази освітньої діяльності. За останні роки освітня галузь зазнавала постійного реформування як в системі середньої освіти так і в системі вищої освіти.

На думку М. Поташника, у змісті навчання і виховання варто виокремлювати наступні інноваційні впровадження:

- введення державних стандартів;
- оновлення навчальних планів та програм;
- нові підручники, навчальні посібники;
- нові системи виховної роботи;
- нова система оцінювання навчальних досягнень учнів;

- запровадження профільного навчання.

Як зазначає О. Трофименко, інноваційні форми і методи навчально-виховної роботи – нові, нетрадиційні, тобто суб'єкт-суб'єктні, які дозволяють відшукувати істину, знання у спільній діяльності. Автор розділяє такі форми на дві групи: **імітаційні**: *ігрові* – ділова гра, рольова гра (дають можливість подавати матеріал в системі); *неігрові* – розбір ситуацій, вправи (відпрацювання якогось процесу); **Неімітаційні**: бесіда (евристична, індивідуальна, проблемна, ситуативна), семінар, круглий стіл, конференція, дебати, дискусія (мозкова атака), акваріум, симпозіум, форум, фестиваль (дають можливість продовжити міркування), лекція-взаємолекція консультація реферування (тези), мікроконспекти [225, с. 5].

В сучасній теорії та практиці існує багато варіантів навчально-виховного процесу. Однак більшість технологій за своїми цілями, змістом, методами і засобами мають досить багато спільного, а тому можуть бути класифіковані на кілька узагальнених груп.

За чинником психологічного розвитку: біогенні, соціогенні, психогенні й ідеалістичні технології.

За орієнтацією на особистісні структури: інформаційні технології (формування знань, умінь, навичок за предметами); операційні (формування способів розумових дій); емоційно–художні й емоційно–моральні (формування сфери естетичних і моральних співвідношень); технологія саморозвитку (формування саморегулюючих механізмів особистості); евристичні (розвиток творчих здібностей) і прикладні (формування дієво-практичної сфери).

За характером змісту і структури: навчальні і виховні, світські і релігійні, загальноосвітні й професійні – орієнтовані, гуманітарні і технократичні, галузеві, предметні, а також моно технологічні, комплексні і проникаючі технології [55].

Відповідно до іншої класифікації, всі педагогічні технології можна поділити за відповідними критеріями на такі підгрупи:

За рівнем застосування: загальнопедагогічні, предметні, локальні та модульні;

За провідним фактором психічного розвитку: біогенні, соціогенні, психогенні;

За концепцією засвоєння: асоціативно-рефлекторні, розвивальні, сугестивні.

За ставлення до дитини: авторитарні, дидактоцентристські, особистісно-орієнтовні;

За типом організації та управління пізнавальною діяльністю: ігрові і тренінгові, інтеграційні, комп'ютерні, діалогові технології;

За організаційною формою: класно-урочні, академічні, індивідуальні, групові, клубні, альтернативні.

Підготовка кваліфікованого фахівця потребує з боку педагогів інноваційних педагогічних методик. Такими методиками на сьогодні є: імітаційні технології (ігрові та дискусійні форми організації); інтерактивні технології, технологія «кейс-метод»; технології: ситуативного моделювання; колективно-групового навчання; опрацювання дискусійних питань; диференційованого навчання; проектні технології; текстоцентрична технологія навчання; методика відеотренінгу; комп'ютерне моделювання; ІКТ.

Ю. Деркач вважає, що активність вихованця можлива при умові використання на заняттях таких інноваційних форм роботи як: групова робота студентів, мозкова атака; метод синектики; метод вільних асоціацій, дидактичні ігри, мікровикладання, метод кейсів (вирішення практичних проблем), Метод «Коло Ідей», «Акваріум», Розігрування ситуацій у ролях, метод «Ток-шоу», метод «Ажурна пилка», дискусія, рольова гра [45, с. 17].

Загалом ми бачимо, що окремі методики та технології повторюються, що і є свідченням об'єктивності, актуальності та ефективності їх використання педагогами у роботі.

Будь яка форма роботи може бути ефективною в тому випадку, якщо учень (студент) відчуває себе співтворцем заняття, тобто бере активну роль, а не пасивне відсижування.

Враховуючи розподіл *імітаційних методів* активізації навчально-пізнавальної діяльності на підгрупи ігрових та неігрових, маємо сказати, що серед першої підгрупи виокремлюють метод інсценування та ділові ігри.

Метод інсценування має багато спільного з театром, який викликає сильні почуття і, відповідно, впливає на емоційно-вольову сферу особистості. Один із найдавніших методів навчання, він найбільш ефективний і на сьогодні, бо забезпечує умови максимального наближення дидактичного процесу до дійсності. Характерними особливостями цього методу є, по-перше, ознайомлення учасників заняття з конкретною дидактичною ситуацією, яка найбільш повно відповідає професійній діяльності і потребує вирішення; по-друге, надання їм ролей конкретних посадових осіб, які існують в реальній ситуації; по-третє, розподіл цих ролей між учнями.

Метод інсценування забезпечує учням такі умови для занять, які не в змозі створити інші методи навчання – випробувати на собі результати своїх рішень і дій. Можна використовувати *дві форми інсценування занять*: перша – це заздалегідь підготовлене інсценування; друга – імпровізоване інсценування, яке порівняно з першим виникає ніби ненавмисно, випадково і несподівано під час обговорення певних навчальних проблем [257].

Наступна методика, яку по праву можна вважати інноваційним інструментом у роботі педагога є «*ділові ігри*», що представляють собою моделювання реальної діяльності у спеціально створеній проблемній ситуації. Вони є «засобом і методом підготовки та адаптації до трудової діяльності та соціальних контактів», методом активного навчання, який сприяє досягненню конкретних завдань, структурування системи ділових стосунків учасників. Її конструктивними елементами є проектування реальності, конфліктність ситуації, активність учасників, відповідний психологічний клімат,

міжособистісне та міжгрупове спілкування, розв'язання сформульованих на початку гри проблем [140].

Надзвичайно ефективним є такий вид роботи, як *кейс-метод* (від англ. case study - вивчення ситуації), відомий у вітчизняній освіті як метод ситуативного навчання на конкретних прикладах) [66]. Кейс-метод або метод ситуаційних вправ є інтерактивним методом навчання, який дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності спеціалістів. Він сприяє розвитку винахідливості, вмінню вирішувати проблеми, розвиває здібності проводити аналіз і діагностику проблем, спілкуватися іноземною мовою. Кейс – це події, які реально відбулися в певній сфері діяльності і які автор описав для того, щоб спровокувати дискусію в навчальній аудиторії, підштовхнути студентів до обговорення та аналізу ситуації.

У навчально-виховний процес сучасного ВНЗ наразі активно упроваджуються *інтерактивні методи навчання*.

Слово «інтерактив» залучене з англійської мови від слова «interact», де *»inter»* - взаємний і «act» - діяти. Таким чином, «інтерактивний» - здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивне навчання - це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету - створити комфортні умови навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність [140]. Особливість інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес здійснюється за умови постійної, активної взаємодії усіх його членів. Аналізуючи свої дії та дії партнерів, учасники навчального процесу змінюють свою модель поведінки, більш усвідомлено засвоюють знання та вміння, тому є сенс говорити про інтерактивні методи не тільки як засіб покращення навчання, але й як засіб посилення виховних впливів.

Інтерактивне навчання найбільше відповідає особистісно-орієнтованому підходу до навчання. Моделюються реальні життєві ситуації, пропонуються проблеми для спільного розв'язання, застосовуються рольові ігри [23].

Ставлення до використання інтерактивних технологій на уроці досить неоднозначне. Одні педагоги вважають їх прогресивним кроком у розвитку педагогічного процесу. Існує також думка, що такі технології є компромісом з учнями, які не хочуть і не бажають наполегливо працювати. Однак, незаперечно, що саме інтерактивні технології підвищують зацікавленість учнів до предмета, розвивають творчість, навчають працювати з різними джерелами знань, у якійсь мірі знімають пере навантаження учнів домашніми завданнями, розширюють кругозір.

О. Пометун та Л. Пироженко [166] визначили умовну робочу класифікацію цих технологій за формами навчання (моделями), у яких реалізуються інтерактивні технології. Вони розподіляють їх на чотири групи залежно від мети уроку та форм організації навчальної діяльності учнів: інтерактивні технології кооперативного навчання; інтерактивні технології колективно-групового навчання; технології ситуативного моделювання; технології опрацювання дискусійних питань.

Спробуємо більш детально окреслити сутність та виявити специфіку вище зазначених технологій.

Інтерактивні технології кооперативного навчання

Групова (кооперативна) робота студентів організовується на практичних, семінарських та лабораторних заняттях. Це може відбуватися одразу після організаційного викладу викладачем навчального матеріалу, на початку нового заняття замість опитування, на спеціальному занятті, присвяченому застосуванню знань, умінь та навичок, або бути частиною повторювально-узагальнюючого заняття. Основними методиками такої технології є робота в парах, ротаційні (змінювані) трійки; два – чотири всі разом; карусель; робота в малих групах; акваріум.

Інтерактивні технології колективно-групового навчання, передбачають одночасну спільну (фронтальну) роботу всього класу.

Обговорення проблеми в загальному колі. Це загальновідома технологія, яка застосовується, як правило, в комбінації з іншими, її метою є прояснення

певних положень, привертання уваги учнів до складних або проблемних питань у навчальному матеріалі, мотивація пізнавальної діяльності, актуалізація опорних знань тощо. Вчитель має заохочувати всіх до участі та дискусії. Такими вправами є: «Обговорення проблеми в загальному колі», «Мікрофон», «Незакінчене речення», Мозковий штурм, Навчаючи – вчусь, «Кожен учить кожного», «Броунівський рух», Ажурна пилка («Мозаїка»), «дерево рішень», «Вирішення проблем» [222].

Наступна технологія, яка заслуговує на увагу у активній роботі педагога та учнів це *інтерактивні технології ситуативного моделювання*, до яких належать: рольові ігри, симуляції (або імітаційні ігри), спрощене судове слухання, громадські слухання [214].

Як було зазначено вище, ще одна з технологій, що допомагає розкрити потенціал вихованців, зробити заняття якомога цікавішим та ефективнішим являється *технології опрацювання дискусійних питань*.

Дискусії є важливим засобом пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання. Вони значною мірою сприяють розвитку практичного мислення, дає можливість визначити власну позицію, формує навички відстоювати свою думку, поглиблює знання з обговорюваної проблеми. Сучасна дидактика визнає велику освітню і виховну цінність дискусій. До такої технології належать наступні методики: метод ПРЕС, займи позицію, зміни позицію, неперервна школа думок (нескінчений ланцюжок), дискусія, дискусія в стилі телевізійного ток-шоу, дебати.

Наступна технологія, яка по праву може вважатись інноваційною технологією, яка дозволяє активізувати роботу класу чи групи студентів – **«Метод проектів»**, який містить у собі сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих за своєю суттю, тому цю технологію можна розглядати як таку, що сприяє творчому розвитку учнів. Крім того, метод проектів передбачає обов'язкову презентацію результатів. Проект – слово широко популярне в наші дні. Ми охоче його вживаємо, коли мова йде про людину, у якої завжди є якась ідея, що швидко стає проектом. У європейських

мовах слово «проект» запозичене з латинської. Воно буквально означає «викинутий уперед», «виступаючий», «витягнутий». У петрівську епоху вживалося це слово поряд зі звичним «план», «пропозиція». Суть педагогічної технології «Метод проектів» полягає в стимулюванні інтересів учнів до визначеної проблеми, оволодінні учнями необхідними знаннями й навичками для її вирішення, організації проектної діяльності щодо вирішення проблеми та у виході на практичне застосування оптимальних результатів [193].

Однією з перспективних педагогічних технологій є ***технологія різнорівневого навчання (рівневої диференціації)***.

Рівнева диференціація полягає в навчанні кожного учня на рівні його можливостей і здібностей, створенні умов комфортності та успіху для залучення кожного школяра в діяльність з метою стимулювання пізнавальних інтересів і розвитку навчальних та комунікативних умінь та навичок [166, с. 281].

Технологія передбачає рівневу диференціацію за рахунок поділу дітей на змінні за складом групи, кожна з яких опановує програмний матеріал на базовому, визначеному державним стандартом, й варіативному рівнях.

Навчання на основі диференціації може відбуватися в трьох варіантах: коли учні розподіляються по різних класах, що навчаються за різними програмами; коли в межах одного класу на добровільних засадах утворюються групи з поглибленого вивчення окремих предметів; профільне навчання у старших класах [165, с. 282].

Технологія текстоцентризму або навчатись за принципом текстоцентризму як ще одна з перспективних методик майбутнього, являє собою засвоєння мовних знань і формування мовленнєвих умінь і навичок на основі текстів, усвідомлення структури тексту й функцій мовних одиниць, формування вмінь сприймати, відтворювати чужі й створювати власні висловлювання, здійснивши між предметний зв'язок української мови і інших предметів. Центральне місце в текстоцентричній технології займає опора на зв'язний текст, на слово в найширших ареалах його побудов, багатоаспектному

смісловому та символічному виявах. На уроках з застосуванням такої технології учитель може: як найчастіше поєднувати навчання з вихованням, спираючись на багатство рідного слова; активно впливати на розумовий розвиток дітей; домагатися свідомої праці по освоєнню теми; створювати обстановку взаєморозуміння, взаємної довіри, психологічного комфорту.

Структура уроків при застосуванні такої технології: створення умов для сприйняття тексту; повторення матеріалу; вивчення нового граматичного матеріалу; вивчення тексту (його фрагменту); творча робота.

Важливе значення під час професійної підготовки студентів на заняттях з іноземної мови має застосування методу *створення проблемних ситуацій*, який ґрунтується на реальному прикладі життєвої ситуації. Зауважимо, що навчання за вказаним методом відбувається у групах з 4 - 6 осіб та зорієнтоване на розвиток розумових сил студентів, їх самостійності, активності, творчого мислення. Важливою передумовою застосування цього методу у навчально-виховному процесі є самостійне формулювання студентами проблеми на основі постановки проблемних запитань і пізнавальних завдань, пошук шляхів її розв'язання через висунення гіпотез, вирішення проблеми і перевірка одержаних результатів [275, с. 18].

Метод створення проблемних ситуацій передбачає такі етапи: ознайомлюючий; інформаційний; колективне обговорення; резолюція; диспут; порівняльне узагальнення [29, с. 81].

Отже, застосування у навчальному процесі методу створення проблемних ситуацій забезпечує міцне засвоєння знань студентами, робить навчальну діяльність захоплюючою, оскільки вчить самостійно долати труднощі.

Матеріали дослідження свідчать, що не менш ефективним у процесі професійної підготовки студентів на заняттях іноземної мови є метод ділової гри, який сприяє створенню емоційно-піднесеної атмосфери, засвоєнню ними навчального матеріалу за допомогою емоційно насиченої форми його відтворення.

Ділові ігри мають важливе значення у навчально-виховному процесі, оскільки моделюють життєві та виробничі ситуації, професійні стосунки людей, взаємодію речей, явищ, допомагають учням подолати невпевненість, сприяють самоствердженню, найповнішому виявленню їх сил і можливостей. Вони можуть бути допоміжними методами у навчальному процесі при вивченні іноземної мови. Розвиваючий ефект досягається за рахунок імпровізації, природного вияву вільних творчих сил студентів [274, с. 252].

Дослідники все частіше звертають увагу на можливість колективної участі в освітньому процесі.

Така можливість створюється завдяки різноманітним діалоговим системам, що забезпечують спілкування в реальному часі. Серед них електронна пошта, відео-конференції, чати. Цікавим досвідом зарубіжних педагогів є застосування так званих «електронних класних дошок», груп новинконференцій з використанням комп'ютерів, спеціальних програм, як наприклад Collaborative and Multimedia Interactive Learning Environment – Спільне та мультимедійне навчальне середовище і The Knowledge Integration Environment (Інтегроване інформаційне середовище). Всі ці та інші ресурси можуть стати цікавими джерелами інформації для українських педагогів.

Зупинимось на їх детальному розгляді. *Відеотренінг виступає* ще однією методикою активізації мисленнєвої роботи дитини являє собою психологічний тренінг із застосуванням відеоапаратури, використовуючи її можливості для того, щоб можна було подивитися на себе і свою поведінку «зі сторони» [194].

Інформаційну модель, реалізовану на комп'ютері, називають комп'ютерною. *Комп'ютерні моделі* [85]. дозволяють спостерігати й досліджувати явища й процеси в динаміці їх розгортання, здійснювати багаторазові випробування моделі, одержувати різноманітні кількісні показники в числовому або графічному вигляді, зокрема такі, які вимагають виконання складних, численних або трудомістких розрахунків.

За допомогою комп'ютерного моделювання вивчаються об'єкти та явища, які неможливо, дорого або небезпечно відтворювати в реальних умовах. Це дозволяє не тільки економити матеріальні ресурси, а й зберігати екологічні умови існування людини, уникати можливих шкідливих або руйнівних наслідків проведення натурних випробувань.

Комп'ютерне моделювання є унікальним інструментом пізнання швидкоплинних і навпаки, надзвичайно повільних процесів. Їх можна досліджувати на комп'ютері, розтягуючи чи стискаючи час або навіть зупиняючи його для вивчення певних фаз процесу. Моделювати й вивчати за допомогою комп'ютера можна й такі явища, які не відбувалися, й невідомо, чи відбудуться коли-небудь у реальному житті, – наприклад, зустріч нашої планети з іншим космічним об'єктом.

Комп'ютерне моделювання застосовується для вирішення безлічі наукових, технічних, економічних та інших проблем. Наприклад, для встановлення причин технічних і природних катастроф, дослідження біологічних і соціальних процесів, прогнозування зміни клімату нашої планети тощо.

Окремим різновидом інновацій в освіті є *інформаційні технології*. У сучасній літературі сутність інформаційних технологій визначають як сукупність методів і технічних засобів збирання, організації, опрацювання, передачі, подання інформації за допомогою комп'ютерів та комп'ютерних комунікацій.

Необхідно врахувати, що на занятті не можна використовувати лише одну форму роботи, доцільно застосовувати традиційні педагогічні технології у поєднанні з інформаційними, ефективність навчання підвищується, коли при цьому використовуються модульні технології. З метою впливу на мотивацію та формування інтересу студентів до навчання, розвитку наукового стилю мислення при структуруванні змісту навчального матеріалу з відповідної дисципліни необхідно виділяти елементи структури (розділи, теми, поняття), з яких навчання проводиться на рівні знань, умінь, навичок, творчого підходу до практичного застосування. Структурний аналіз повноти змісту інформації, що

пропонується студентам, повинен відображати вимоги до їх знань, умінь та навичок, які необхідні в професійній діяльності фахівця відповідного профілю. Критерієм відбору суттєвих елементів змісту професійної підготовки і послідовності їх засвоєння є перевірка впливу елементів на якість цілого [170].

В системі освіти вже тепер мають широке застосування такі перспективні інформаційні технології:

- системи на базі мультимедіа-технології, побудовані із застосуванням аудіо- та відеотехніки, накопичувачів на CD-ROM, що реалізуються на ПК із застосуванням моделюючих, імітуючих, графічних тощо можливостей;

- інтелектуальні навчальні експертні системи, специфіковані по конкретних галузях застосування, що мають практичне значення як в процесі навчання, так і в наукових дослідженнях;

- інформаційні середовища на основі баз даних і баз знань, що дозволяють здійснити як прямий, так і віддалений доступ до інформаційних ресурсів; вони представляють автоматизовані сховища оперативно поновлюваної інформації, тобто повністю відповідають своїм призначенням тим процесам і прийомам роботи, які мають місце в сучасних освітніх технологіях та у професійній діяльності;

- телекомунікаційні системи, що реалізують електронну пошту, телеконференції і т.д., що дозволяє здійснити вихід у світові комунікаційні мережі;

- електронні настільні друкарні, що дозволяють в індивідуальному режимі з високою швидкістю здійснити виробництво навчальних посібників і документів на різних носіях;

- електронні бібліотеки, як розподіленого, так і централізованого характеру, які дозволяють ефективніше реалізувати доступ до світових інформаційних ресурсів;

- використання комп'ютерного середовища для вивчення мовних курсів.

Варто підкреслити, що більшість вищеперерахованих інформаційних нововведень працюють на базі мультимедійних технологій.

Тут доцільно сказати про той факт, що зарубіжні освітні заклади пропонують для впровадження комп'ютерних технологій у шкільну освіту? Так, Канадський інститут досліджень у галузі освіти Онтаріо зробив так зване Навчальне середовище з комп'ютерною підтримкою (Computer Supported Intentional Learning Environments), що становить мережеву систему, яка дає змогу проводити шкільне навчання та опитування учнів. Така система дає змогу налагодити співробітництво між учнями через роботу з різноманітними джерелами інформації, поєднувати ідеї та колективне авторство, а також використовувати результати інших учнів з метою здобуття знань. Головною рисою навчального середовища, розробленого канадськими педагогами, є наявність бази даних, куди учні можуть додавати тексти, графіки, свої коментарі щодо робіт інших учнів тощо. У даному контексті в багатьох країнах у комп'ютерних мережах навчальних закладів створюються електронні бібліотеки, що містять навчальні посібники, періодику, ілюстрації, діаграми, графіки, тривимірні моделі, анімацію, довідникові матеріали, аудіофайли, кіно- та відеофільми [82, с.24].

Інформаційні технології навчання – це методологія і технологія навчально-виховного процесу з використанням новітніх електронних засобів навчання в першу чергу ЕОМ.

ІТ відкривають перед учнями доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищують ефективність самостійної роботи, дають цілком нові можливості для творчості, знаходження та закріплення професійних навиків. Основною ж метою ІТ навчання є підготовка учнів до повноцінної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства.

Як зазначає С.Клепко, ІКТ є основою розвитку інформаційно-комунікаційного простору в закладі освіти, які надають можливість вчителям і учням побудувати власне персональне навчальне чи навчально-дослідницьке середовище [79, с. 2]. Тому одним з основних інструментів в освіті, що

відкриває шлях у новий світ, є сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Вони дають змогу змінити системні властивості багатьох найважливіших компонентів нашого буття.

Сьогодні у всіх розвинених країнах світу актуальним питанням у системі освіти постає навчання вмінню самостійно здобувати потрібну інформацію, здійснювати критичний аналіз, виокремлювати проблеми та знаходити шляхи їх раціонального рішення.

Таке навчання у вітчизняній педагогіці прийнято називати особистісно-орієнтоване, яке досить важко здійснювати за допомогою традиційних форм та методів так званої закритої системи освіти. А тому на зміну закритим системам приходить відкрита система, де мають місце *дистанційна та мережева освіта*.

У багатьох країнах медіа-освіта є невід'ємною складовою загальноосвітньої підготовки молоді. На жаль, в Україні впровадження медіаосвіти тільки починається. Тому необхідно створити різноманітні засоби формування медіа-овітньої та інформаційно-комунікаційної компетентності на рівні взаємовідносин учня та вчителя, просвіти батьків, залучення до співпраці громадських організацій та державних органів, поширення медіакомпетентності серед самих авторів недійної продукції. Головні завдання медіа-освіти, згідно прийнятої у 2010 році Концепції, полягають у сприянні формування: медіа-імунітету особистості, що передбачає медіа-обізнаність, уміння обирати потрібну інформацію, захищатися від потенційно шкідливої інформації з урахуванням прямих і прихованих впливів; рефлексії і критичного мислення як психологічних механізмів медіа-грамотності, що забезпечують свідоме споживання медіа-продукції на основі ефективного орієнтування в медіа-просторі, адекватного та різнобічного оцінювання змісту інформації, її повноцінного і критичного тлумачення; здатності до медіа-творчості у всіх можливих її формах, вміння самостійно створювати медіапродукцію, формувати естетичні та загальнокультурні смаки та вподобання. Таким чином, відкрита освіта як чинник випереджаючого розвитку суспільства спрямована на

сприяння становленню людини, відкритої до знань та відкритої до світу. Тільки випереджальні форми навчання та виховання можуть сприяти становленню дійсно демократичного суспільства, а також сталого, гармонійного, збалансованого розвитку всебічно розвинутої соціально адаптованої особистості.

Дистанційне навчання можна використовувати у вищій школі, а також для підвищення кваліфікації і перепідготовки спеціалістів. Воно дозволяє одержати диплом усім, хто з тих чи інших причин не має змоги навчатися очно. Це особливо актуально саме для України, де останнім часом гостро постає проблема підготовки і перепідготовки спеціалістів.

Дистанційне навчання відкриває великі можливості для студентів-інвалідів. Сучасні інформаційно-комунікаційні освітні технології дозволяють вчитися сліпим, глухим і страждаючим захворюваннями опорно-рухового апарата. Одержавши навчальні матеріали в електронному і/чи друкованому вигляді з використанням телекомунікаційних мереж, студент може опанувати знання вдома, на робочому місці, чи в спеціальному комп'ютерному класі, де б він не знаходився.

Розглядаючи питання дистанційного навчання, головним принципом його організації визначають індивідуалізацію навчання, що забезпечується використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій та створенням особливого педагогічного інформаційного середовища. А. Кравченко основними принципами дистанційного навчання вважає гуманістичність; пріоритетність педагогічного підходу під час проектування навчального процесу в системі дистанційного навчання; педагогічну доцільність застосування нових інформаційних технологій; вибір змісту навчання; стартовий рівень освіти; відповідність технології навчання; забезпечення безпеки інформації, яка циркулює в системі дистанційного навчання; розвиток навчання; наочність; систематичність і послідовність; науковість; доступність; комунікаційність; мобільність [92].

Що стосується дистанційного навчання, в США знедавна у всіх на вустах аббревіатура MOOC (Massive Open Online Courses). Йдеться про відкриті (тобто безкоштовні) онлайнкурси, розраховані на необмежену кількість слухачів. Найвідоміші сьогодні провайдери MOOC – Udacity (орієнтований на фізиків та інформатиків), Coursera (пропонує семінари та лекції з усіх галузей знань) і edX – пілотний проект Гарвардського університету і Массачусетського технологічного інституту. А так звана Академія Хана-сервіс, на якому зібрані понад три тисячі відеолекцій про все на світі, - взагалі стала сенсацією. Творець цієї академії, що користується величезною популярністю, Салман Хан, економіст за освітою, потрапив у 2012 році до списку ста найбільш впливових людей у світі, що складається журналом «Тайм» і відразу став експертом з питань освіти майбутнього. А самим MOOC та перспективам онлайн-освіти навіть був присвячений спеціальний круглий стіл в рамках недавнього Давоського форуму за участю бізнесменів і філантропів з світовими іменами [253].

Навчальні електронні курси супроводжуються ігровими ситуаціями, з використанням термінологічних словників і відкривають доступ до основних вітчизняних і міжнародних баз даних і знань на будь-якій відстані, в будь-якому темпі й у будь-який час. Враховуються індивідуальні здібності, смаки, темперамент і зайнятість студента. Все це робить дистанційне навчання якісніше, доступніше і дешевше традиційного.

Дистанційне навчання набуло визнання як форма освіти завдяки механізму чіткого відокремлення його від інших форм за рахунок таких чинників: фізична віддаленість студента і викладача (на відміну від навчання «віч-на-віч»); вплив навчального закладу (на відміну від самоосвіти); використання технічних засобів, а саме інформаційно-комп'ютерних технологій (Інтернету, електронної пошти, комп'ютерних конференцій, чатів), які об'єднують викладача та студентів і передають зміст навчання; забезпечення двосторонньої комунікації між учасниками навчального процесу з різними цілями; участь у індустріалізованій формі освіти [268].

Накопичений досвід роботи в дистанційному середовищі із студентами різних форм навчання дозволяє констатувати, що дистанційне навчання є перспективною формою організації навчального процесу, в якому міститься значний потенціал для вдосконалення освіти. Зокрема, таке навчання цікаве для студентів, сприяє зростанню мотивації вивчення різних предметів. Для викладачів воно дає змогу позбавитися великої кількості паперової роботи, зосередити свою увагу на креативній складовій навчального процесу [115].

Широке застосування у навчальному процесі знаходять мультимедійні інформаційні технології. Принципи технології мультимедіа характеризуються актами одномоментності візуального та процесуальності слухового сприймання, синтезу та синхронізації вербалізованих та невербалізованих знань. Системи мультимедіа широко використовуються для реалізації електронних підручників з кольоровою графікою, навчаючих систем, мультимедійних бібліотек, довідкових географічних інформаційних систем. Використання інформаційних мультимедіа – технологій у системі освіти дозволяє розвивати творчий і інтелектуальний потенціал того хто навчається, його вміння сприймати та генерувати нові знання, а також застосовувати їх на практиці. Системи мультимедіа дозволяють завчасно формувати навчальний матеріал для інформаційної підтримки різноманітних форм освітньої діяльності [164].

Для доступу й обміну інформацією все більше використовуються засоби *телеконференцій*, особливо у рамках дистанційного навчання. **Телеконференції** – e-mail листування, що базується на списках розсилки, як альтернатива звичайному листуванню. Телеконференція дозволяє організувати колективну роботу, реалізувати поряд з традиційними такі активізуючі прийоми навчання, як ділові ігри, мозковий штурм тощо. Усе це стає можливим завдяки реалізації на основі телеконференції територіально розподілених або віртуальних аудиторій [78].

Існують чотири типи телеконференцій, що різняться за їх характером та ступенем взаємодії та складністю технології: аудіо-конференція – включає

живий обмін мовними повідомленнями за допомогою телефонного зв'язку; аудіо-графічна конференція – якщо існує можливість обміну текстами та зображеннями (графіками, діаграмами або малюнками) поряд з мовними повідомленнями; відео-конференція – існує можливість обміну не тільки мовою та графікою, а і переміщенням зображень (використовує супутниковий зв'язок або телевізійну мережу); Інтернет-конференція – включає передачу тексту та графічних, звукових і візуальних засобів інформації через Internet (зв'язок може бути або синхронним, або асинхронним).

Актуальними також у цьому контексті є чат-заняття та веб-заняття [172].

Мультимедійний мережевий навчальний комплекс з можливістю виходу в Інтернет дозволяє:

- лекційний аудіо- та відео- матеріал, що демонструється, в реальному часі і з бажаною швидкістю відображати на моніторах всієї групи (або окремого студента);

- здійснювати оперативний контроль послідовно або вибірково, спостерігаючи за процесом навчання кожного студента, здійснювати дистанційне управління комп'ютером;

- формувати групи для спільної роботи, проведення дискусій з можливістю підключення педагога до будь-якої мікрогрупи для коригування чи контролю їхньої роботи;

- кожен студент має можливість обмінюватися інформацією з викладачем (прямий і обернений зв'язок);

- здійснювати дослідницькі проекти з можливістю пошуку інформації по проблемах, що їх цікавлять;

- організовувати спільну роботу над проектами зі студентами інших навчальних закладів шляхом інтерактивної взаємодії;

- зв'язок з експертами, які допомагають студентам дізнатися про інформаційний ресурс, що необхідний їм у навчанні;

Все це дозволяє створити атмосферу групового та індивідуального, диференційованого, інтегрованого, самостійного, творчого заняття одночасно.

Сьогодні склалась така парадоксальна ситуація, коли науково-технічний прогрес інтенсивно просуває інформаційні технології у сферу освіти, а оновлення змісту не відповідає рівню наукових знань, що накопичила світова спільнота на початку XXI століття.

Інформаційно-комунікаційні технології сучасної освіти дають змогу вирішити одну з найважливіших проблем, пов'язаних з фізичним старінням і зношуванням матеріальних ресурсів, зокрема лабораторного обладнання, – проблему експериментальної перевірки й візуальності знань. Інформаційні, цифрові технології дозволяють наочно, без ризику для здоров'я, продемонструвати будь-яку хімічну і навіть ядерну реакцію, фізичний експеримент, природне явище, будову тіла, а також дають можливість реконструювати історичні події, екранізувати літературні твори, дослідити географічний і політичний простір тощо. Учні й студенти можуть створювати графіки й діаграми, схеми, рисунки, що дозволяє унаочнити навчальний процес і перетворити того, хто навчається, на активного учасника цього процесу.

Інформаційна підтримка освітнього простору включає використання баз даних і знань з навчальною метою. Останнім часом дедалі більшого поширення набувають електронні бібліотеки баз даних освітньої інформації, автоматизованих навчальних курсів, електронних підручників, телекомунікаційних технологій.

Телекомунікаційні технології відкривають нові можливості для студентів і викладачів: втілюються міжнародні телекомунікаційні проекти, проводяться міжрегіональні і міжнародні олімпіади; студенти опановують наукові проблеми, розробки яких ще не завершені, працюють невеликими дослідницькими колективами, контактують з іншими дослідниками; викладачі мають унікальну можливість спілкуватися зі своїми колегами практично в усьому світі, обмінюватися науковими і навчально-методичними розробками, комп'ютерними програмами, даними тощо.

Електронні підручники – новий вид навчальних посібників, спеціально підготовлений для ефективного досягнення цілей освіти й самоосвіти на основі

останніх досягнень мультимедійної техніки та педагогічної науки. Вони є важливою складовою дистанційною освіти.

Інтернет-технології не тільки змінили способи, за допомогою яких викладачі спілкуються один з одним і зі студентами, але й власне заклади освіти, котрі почали активно експериментувати з різними способами використання кіберпростору для забезпечення процесу освіти – онлайн-публікації програм, що передбачають створення інтерактивних веб-сайтів. Активно поширюється онлайн-обговорення у формі телеконференцій по електронній пошті чи через веб-сайти. При вивченні багатьох курсів вводиться обов'язкове використання електронної пошти для спілкування викладачів і студентів. Значно розширилось використання електронних бюлетенів, в яких студенти обговорюють теми курсу, відповідають на запитання викладачів та інших студентів. Одним з методів роботи зі студентами стали обговорення у спеціально створених для цієї мети чатах у режимі реального часу.

Комп'ютерний та мультимедійний діaproектор доцільно використовувати під час викладання інформаційних технологій для моделювання проблемних ситуацій і для тренування з метою закріплення навичок роботи [78].

Сучасні технології освіти реально відкривають можливості для освіти дорослих, освіти упродовж всього життя. Навчання у ВНЗ, як це було раніше, не може забезпечити сучасну людину високим рівнем освіти на все життя, а оновлювати знання необхідно постійно. Саме такі можливості надає дистанційна освіта. У 2001 році прийнято Празьке комюніке, в якому було підтверджено перспективність Болонської декларації для європейської освіти. Ця декларація була доповнена ідеєю неперервної освіти до освіти упродовж усього життя (Life – long education) [78].

Педагоги, філософи, психологи в різних країнах світу досліджують ефективність застосування ІКТ в освіті. Вони одностайно констатують, що передавання знань через ІКТ впливає на успішність. Зростає також роль технічного забезпечення нових методів навчання. Сучасні засоби змінюють роль педагога, який не тільки розповсюджує інформацію та навчає, а й надає

підтримку тим хто навчається у міру того, як у них формуються погляди під час засвоєння різноманітної інформації.

Сучасні засоби навчання та широкий спектр інформаційних технологій дають педагогу можливість застосовувати в роботі так зване проблемно-орієнтоване або конструктивістське навчання в індивідуальному ритмі, контролювати успішність новими інтерактивними методами і тим самим урізноманітнити власні освітні технології та форми роботи.

Потрібно відзначити, що саме стосовно розбудови повнофункціональної сучасної освіти дорослих як складової освіти протягом життя актуальним для українських реалій є поняття «відкрита освіта» у своєму широкому тлумаченні – як освіта без бар'єрів, доступна усім охочим навчатися. Більша застосовність у національному контексті дещо вужчої інтерпретації поняття «відкрита освіта» для вітчизняної середньої та вищої освіти пов'язана з тим, що проблема доступності цих компонентів освіти в цілому має для нашої країни меншу значущість порівняно з гострими проблемами недостатніх якості та відповідності вимогам часу і соціально-економічним реаліям і тенденціям.

Таким чином, інформатизація та інтернетизація сьогодні є нормою в системі освіти. Інформатизація повинна давно вже вийти за межі навчальної аудиторії, а цьому може сприяти розвиток мережовості або так званого віртуального простору.

У цьому підрозділі, на основі наукових поглядів та законодавчих документів, уточнено поняття інновацій, головною сутнісною рисою якого є створення чогось нового, незвичайного, неординарного та оригінального по відношенню до звичних стереотипних процесів. В більш прикладному значенні – це ті новостворені або вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція, послуги, організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно підвищують якість, ефективність та результативність навчально-виховного процесу. Таке тлумачення дозволило виокремити найбільш актуальні технології та методи, що використовуються в освітньому середовищі. Найбільш актуальними

технологіями на сьогодні виступають: імітаційні технології, кейсові методики, комп'ютерне моделювання, ігрові, тренінгові та інтерактивні технології; методи ситуативного моделювання; проектні технології; технології диференційованого навчання. Варто відзначити, що всі освітні інновації включають педагогічну, науково-виробничу та соціально-економічну складову.

2.2. Соціальні мережі як інноваційний інструмент освітнього процесу

Глобальна мережа Інтернет відкрила перед людиною безмежні можливості. Зручність, швидкість, простота, – ось ті базові принципи, яким слідує стратегія всесвітньої павутини, де кожен її учасник може знайти потрібну інформацію, налагодити контакти зі старими знайомими, завести нових друзів, викласти свої проблемні питання та отримати на них відповіді.

Конкурентоспроможність кожної людини в соціально-адаптивному вимірі залежить від рівня її інформаційно-комунікаційної освіченості. Особливу роль інформаційна грамотність відіграє в сфері особистісної професійної самореалізації. «Професійна компетентність сучасного спеціаліста визначальним чином детермінується рівнем його комп'ютерної грамотності і інформаційної компетентності, навичками самовдосконалення у сфері сучасних інформаційних технологій» [14, с. 11].

Соціальні мережі як одна зі складових обраної проблеми перебувають у науковому обговоренні М.Кастельса, В.Буряка, М.Соколової, О.Прогнімака, С.Паринова, С.Данилюка. Аналіз наукових джерел, присвячених розгляду проблеми безперервної освіти переконує у величезній увазі з боку дослідників, зокрема такі вітчизняні науковці як В.Аніщенко, О.Падалка, О.Любчук, В.Остапчук, В.І.Луговий, Т.Ткач, Л.Пуховська, А.М.Старева, Л.Сігаєва, Т.Грищенко зосереджують увагу на загальних аспектах безперервної освіти: її місця, сутнісній ролі та функціях у розвитку особистості та суспільства загалом. І.Богданова, М.Громкова та М. Згуровський зупиняються на загальних

особливостях безперервної освіти в епоху переходу до інформаційного суспільства, а також підставах, викликах та наслідках суспільства знань та інформації.

Отже, серед невирішених раніше частин загальної проблеми, - проблема, яка постає перед нами у процесі дослідження і стосується уніфікації поняття «соціальна мережа» а також визначення міри використання віртуальних мереж окремими соціальними групами.

Питання, пов'язане з соціальними мережами у вітчизняному науковому просторі набуло широкого обговорення тільки на початку ХХІ ст., тоді як закордонні науковці активно досліджують окремі аспекти останнього з 60-х рр. ХХ ст. Саме в цей час перед «Homo intelligens» відкриваються нові можливості інформаційно-комунікаційного характеру, зумовлені НТР та НТП, коли влада не там де гроші, а там де знання та інформація.

Перш ніж говорити про сутнісне наповнення феномену «соціальних мереж» у контексті інформаційних зрушень, зупинимось на феноменах інформаційного та мережевого суспільств, яке проникає в усі сфери людської діяльності, активно обговорюється в рамках наукових проектів, а також постає актуальним питанням у розрізі розвитку інформатизованої цивілізації. Саме у феномені мережевого суспільства виражаються ті особливості і ключові фактори, що детермінують інформаційний розвиток сучасної освіти.

Інформаційне суспільство – це суспільство, яке здатне продукувати (й використовувати) будь-яку інформацію, необхідну для забезпечення його ефективного функціонування; воно має розвинену інформаційну інфраструктуру; створює умови і можливості доступу до інформації кожному громадянину; характеризується значною часткою людей, зайнятих у сфері інформаційного забезпечення (продукування інформації, її обробка, передавання і споживання); вирізняється домінантним значенням інформаційної діяльності, створенням та функціонуванням інформаційних мереж в системі життєдіяльності людини і суспільства тощо.

Жити й працювати в такому суспільстві не просто. Як зазначають дослідники (Д.Белл, М.Горкхаймер, Ю.Габермас, Д.Масуда, М-Мак-Люен, О.Тоффлер, та ін.), щоб бути затребною і ефективною, людина має не тільки засвоїти певний обсяг інформації, але й навчитись її самостійному видобуванню, обміну інформацією на внутрішньому і міжнародному рівні комунікації, оволодіти інформаційною технікою та технологіями, опрацювати засоби захисту інформації, виховати в собі здатність захисту від інформаційних маніпуляцій. Всі ці та інші якості особистості формуються завдяки системі освіти, яка змінює свої контури у відповідності з викликами інформаційної революції та ряду інших глобалізаційних інновацій сучасного світу.

Процеси становлення інформаційного суспільства (кінець ХХ – поч. ХХІ ст.) формують нове соціокультурне середовище, яке суттєво впливає на діяльність і спілкування людини в суспільстві, основним капіталом, способом виробництва і ресурсом якого стає інформація. Потужність мережевих технологій невпинно примножується завдяки новим технологіям мультимедіа і віртуальної реальності. Інформаційно-комунікаційний простір, сформований в умовах мережевої культури, утворюється в результаті взаємодії багатьох людей. При цьому медіа-середовище ніби «поглинає» людину. Внаслідок цього завдяки механізмам мережевої самоорганізації змінюється поведінка і діяльність людини за межами інформаційного світу – в соціокультурному просторі на свідомість індивіда здійснюється потужний вплив, в результаті якого змінюється сприйняття ним оточуючого світу.

Одне з головних завдань освіти в умовах розвитку інформаційного суспільства – навчити учнів та студентів використовувати сучасні інформаційні та комунікаційні технології. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба прискореної підготовки викладачів та фахівців в галузі ІКТ, оснащення закладів освіти сучасною комп'ютерною технікою, педагогічними програмними засобами, електронними підручниками тощо. Від вирішення цього завдання визначальною мірою буде залежати розвиток країни.

«Інформаційне суспільство» часто називають «суспільством знань» з огляду на ту роль, яку в ній грають знання і інформація, а також «суспільством послуг», так як в цьому новому суспільстві все більша частина працездатного населення переходить на роботу в сферу послуг [168, с. 8].

Видатний внесок у визначення найважливіших характеристик західного суспільства останньої чверті ХХ століття належить Д. Беллу. Він, зокрема, всебічно обгрунтував обумовленість цих рис новою роллю теоретичного знання, який перетворився на головне джерело технологічних нововведень, переходом від виробництва переважно товарів до виробництва переважно послуг, домінуванням професійного і технічного класу над традиційним пролетаріатом, а також появою інтелектуальних технологій, що дають ключ до раціонального планування технологічного і соціального розвитку [13, с. 18].

Ключова роль в новому постіндустріальному суспільстві, як вважає А.Новіков, належить саме освіті [129, с. 1].

Першим, хто заговорив про сутнісні особливості останнього, по праву вважається М. Кастельс. Під сутністю цього феномену, автор розуміє сучасне глобальне суспільство – суспільством мережевих структур. Основою мережевого суспільства автор вважає комп'ютерні мережі як надзвичайно вагомий чинник новітніх форм комунікації та інтерактивного спілкування. Зокрема, «електронні співтовариства», створені за допомогою Інтернету, як стверджує М. Кастельс, слугують вагомою підставою консолідації та інтеграції людей: «Нова комунікаційна система радикально трансформує простір і час, фундаментальні виміри людського життя [77, с. 124]. За його словами, особливістю сучасного суспільства є не стільки домінування інформації, скільки трансформація варіантів її використання, коли провідну роль в суспільстві набувають глобальні мережеві структури, що витісняють традиційні форми взаємовідносин [77]. Згідно з концепцією Кастельса, широке поширення інформаційних процесів в сучасному світі призводить до радикальних зрушень в соціальному житті суспільства. Створення численних інформаційних мереж призводить до того, що втрачають своє колишнє значення вертикальні зв'язку

управління, зате надзвичайно інтенсивно розвиваються горизонтальні соціальні зв'язки. Наслідком цього є, зокрема, інтерналізація соціального життя і ослаблення державного суверенітету, який ще в 20 столітті був однією з найбільш значущих рис соціального життя суспільства.

Причина виникнення такого суспільства як вважає О. Назарчук – складна комунікативна ситуація. А тому мережі є утвореннями, які здатні створювати найрізноманітніші комунікативні просторово-часові конфігурації. Мережі являють собою конгломерати комунікації, які можуть зв'язувати будь-яку точку комунікативного простору з іншою.

Відлік мережевого суспільства у різних представників наукового простору має свої часові межі. Зокрема, Ф.Махлуп та Т.Умесао у США і Японії в 60 рр. XX ст., вперше заговорили та ввели в науковий обіг явище «інформаційного суспільства». Американець Дж. Мартін і японець Й.Масуда заявляє про виникнення інформаційного суспільства на початку 80-х років. Однак, найбільш поширеним поглядом про появу останнього у США вважається 1991 р. Такий погляд пояснюється економічними факторами, адже саме в цей рік співвідношення вартості традиційної промислової та інформаційної техніки змінилося на користь останньої: 107 і 112 млрд. дол.

Не всі знають, що поняття «соціальна мережа» з'явилося ще в 1954 році і нічого спільного з Інтернетом, звичайно, не мало, а вивчати це явище почали ще в 30-ті роки минулого століття. Поняття «соціальна мережа» в науковий обіг ввів соціолог Дж. Барнс [260], який вважав, що це соціальна структура, яка складається з групи вузлів, якими є соціальні об'єкти (люди або організації), і зв'язків між ними (соціальних відносин). В найбільш простішому трактуванні – це певна група знайомих людей, де сама людина є центром, а його знайомі гілками. Між усіма членами мережі є двосторонні або односторонні зв'язки. Наприклад, це може бути група однокурсників, в якій якийсь Джек є центром, а Білл і Катрін його знайомими (гілками).

Але імпульс до вивчення цілісних соціальних систем дав Мануель Кастельс. Його теорія стала помітним явищем в середині 1990-х років, в якій він обґрунтував перехід від інформаційного суспільства до мережевого.

З його точки зору, вирішальну роль в становленні нового суспільства (1960-ті роки) зіграли три незалежних процеси: ІТ-революція, економічна криза, а також розквіт нових соціальних рухів (фемінізм, «зелені» та ін.). Поєднання цих тенденцій призвело до формування нової соціальної морфології – мережевого суспільства, нової економіки – глобальної інформаційної економіки та нової культури – культури «реальної віртуальності».

Поступово наукова концепція набувала популярності, спочатку в розвинених капіталістичних країнах, а потім і в східній Європі. По мірі розвитку суспільства ми прийшли до інформаційного соціуму, в якому створили масу видів комунікації, що спричинило за собою стрибок у розвитку соціальних мереж, і зараз ця наукова концепція використовується повсюдно.

Суспільна взаємодія між учасниками – це те, що робить співтовариство «співтовариством». Чим більше можливостей для соціального контакту надає співтовариство, тим більше шансів, що люди заведуть дружні відносини між собою. Слово спільнота походить від слова «спільний», що підкреслює головний принцип громадських організацій: групу людей можна назвати спільнотою, якщо у них є що-небудь загальне [112, с. 313].

У сфері інформаційних технологій під терміном «соціальна мережа» розуміють інтерактивний багатокористувацький веб-сайт, контент якого наповнюється самими учасниками мережі. Це визначення відрізняється від використовуваного в соціології, де під терміном «соціальна мережа» прийнято розуміти соціальну структуру, що складається з групи вузлів, якими є соціальні об'єкти, і зв'язків між ними. Сайт являє собою автоматизоване соціальне середовище, що дозволяє спілкуватися групі користувачів, об'єднаних спільним інтересом [80, с. 406].

Є. Діких заявляє, що соціальна мережа в Інтернеті – це веб-сайт, який представляє собою, автоматизоване соціальне середовище, що дозволяє

спілкуватися користувачам, об'єднаних спільними інтересами. Характерною рисою останнього є інтерактивність. До соціальних мереж відносяться і тематичні форуми, особливо галузеві, які активно розвиваються останнім часом. Характерною особливістю соціальних мереж є те, що їх контент наповнюється самими учасниками мережі і наявність явно встановлених зв'язків між учасниками [49].

«Соціальна мережа» виступає як віртуальний майданчик, який в своєму арсеналі має засоби спілкування та реалізовує місію підтримки, розбудови, створення, відображення та організації соціальних контактів, в тому числі і обмін даними між користувачами, який передбачає попереднє створення облікового запису.

Дуже часто соціальні мережі порівнюють з соціальними сервісами, однак на відміну від соціальних мереж – останні мають інше призначення та відзначаються іншим стандартним інструментарієм. В найбільш загальному вигляді, соціальний сервіс – це мережевий засіб для створення, збереження, передачі, спільної роботи над документами різного типу. До найбільш відомих сервісів, орієнтованих на збереження та передачу документів в різних форматах, спільну роботу над ними належать такі, як Scribd, Slideboom, Slideshare, Calameo та інші. Перераховані ресурси дозволяють зберігати документи, створені в різних форматах, надавати іншим користувачам можливість скачувати файли (текстові документи, таблиці та презентації), редагувати їх в різних режимах (on-line та off-line; індивідуально чи в групі, синхронно чи асинхронно). Спілкування як таке не є основним завданням в таких сервісах; зворотних зв'язок реалізується через систему взаємооцінювання; формування списків матеріалів та користувачів, чий матеріал викликає зацікавленість, надання диференційованого доступу до документів різним групам користувачів (перегляд, внесення змін в оригінальний документ з подальшим збереженням результатів або без нього, надання дозволу на друк документа та збереження його на особистому ПК

користувачів, вбудовування HTML-коду або активного посилання на документ в інші ресурси мережі Інтернет) [67, с.16].

Отже соціальна мережа – це автоматизована соціальна структура або віртуальне середовище, в якому відбувається об'єднання учасників за інтересами, поглядами, вподобаннями, з метою спілкування та обміну думками, ідеями, враженнями тощо. В цьому контексті важливо наголосити на тому, що нині особливої актуальності серед користувачів соціальних мереж набувають не стільки цілі розважального характеру, як цілі освітнього спрямування.

Це питання є похідним від постійних глобальних змін суспільства в інформаційному та традиційному «просторовому полі». Адже вплив НТР та НТП, інших чинників економічного та соціального характеру формує інші погляди, позицію та пріоритети, якими керується індивідуум. Традиційна освіта у своєму формальному прояві, яка покликана виховати та навчити особистість діяти в соціумі, не в змозі задовольнити системність та неперервність знань, а відтак все більшої актуальності набувають неформальні прояви останньої, які покликані реалізовувати компенсуючу функцію традиційної освіти. Безперервність, системність, постійність – це ті основні принципи, які сьогодні висувуються на перший план по відношенню до «homo intelligent».

Вище, ми вже зазначали інноваційні інтернет-технології, які сприяють активізації мислення учня чи студента чи будь-якої особистості, яка прагне все нових та нових знань. Дещо іншими засобами, на відміну від попередніх можна вважати різноманітні домени для різних користувачів, додатки, що мають назву Hallucinations і є ресурсом з віртуальним середовищем та текстовим режимом, де учасники можуть не тільки спілкуватись, а й спільно створювати єдине віртуальне середовище. Такі інформаційні й комунікаційні засоби дають змогу людям на значній відстані один від одного стати членами так званих «*віртуальних співтовариств*» – груп учнів, поєднаних єдиними цілями не за територіальним та віковим принципом з різних куточків світу. Для таких співтовариств не існує бар'єрів часу, відстані, віку, вмінь, культурного та соціального статусу. Віртуальне спілкування дає можливість обирати зручний

для них час, місце, темп засвоєння матеріалу. Досвід так званих віртуальних проектних студій відомий з 1993 року. Наприклад, співробітництво між групами студентів-архітекторів – arch.hku.hk/projects/vds/. Даний ресурс дав змогу спілкуватися спеціалістам (студентам, викладачам) з різних континентів, які працюють над різними проектами з використанням комп'ютерних систем проектування, електронної пошти, відеоконференцій та ін., а також обговорювати й оцінювати якість власних розробок і проектів. Цікавим джерелом інформації та посібником для створення мережевих співтовариств у системі шкільної освіти є робота Є. Патаракіна [154], де він торкається механізмів створення мережевих співтовариств школярів, так званої педагогіки співтовариств, а також наводить інформацію про існуючі мережі та ресурси, що їх можуть використовувати і вчителі, і школярі.

Як відомо навички самовдосконалення, набуваються протягом освітньої та самоосвітньої діяльності, розвиненість системи якої залежить від державних, корпоративних і громадських зусиль, які спрямовані на розвиток загальної комп'ютерно-інформаційної грамотності і культури.

На тлі ж закономірного процесу посилення інформаційного обміну та наступу ери інформаційного суспільства в нашій державі, особливої уваги потребує «мережевість» в інформаційних зв'язках соціуму, його традиційні та нетрадиційні прояви в ході отримання нових знань. Серед таких нетрадиційних форм – соціальні мережі, які начебто вже зайняли власну нішу в громадських взаємодіях, але щодо цілеспрямованого використання в освіті залишаються інноваційним інструментом. Доцільно припустити, що «соціальні мережі» дозволяють збагачуватись знаннями та саморозвиватись, адже саме завдяки останнім кожен громадянин країни може бути включений в процес здобуття необхідних знань, що сприятиме розвитку суспільного потенціалу загалом.

Загалом, на практиці, використання мережевих технологій реалізується в трьох основних варіантах:

- інформаційно-пошукова робота у глобальній мережі;
- власне дистанційне навчання;

- організація творчої діяльності з використанням ІКТ.

В.В. Осадчий до цього переліку додає ще два педагогічно доцільних напрями застосування мережевих технологій в освітній галузі:

- «віддалене чи безпосереднє керування навчальним закладом та іншими ланками системи освіти за допомогою автоматизованих робочих місць, інформаційно-аналітичних систем управління, систем передачі даних тощо;
- спілкування на відстані суб'єктів освітнього процесу за допомогою чатів, форумів, телеконференцій.

Оскільки вище вже ішла мова про дистанційну освіту та ІКТ, тому тут більш детально зупинимось на проблемі використання соціальних мереж в освітньому середовищі, адже з кожним днем останні набувають все більшої актуальності як серед науковців, так і звичайних громадян нинішньої епохи. Це пов'язано з постійними змінами та нововведеннями у всіх сферах та галузях соціуму. Комп'ютеризація та інформатизація все швидшими темпами витісняє звичний виробничий процес. А тому соціальні мережі виступають відповіддю на всі ті вимоги, що висуває суспільство перед сучасною людиною, які дозволяють постійно оновлювати знання.

Варто зазначити, що питаннями соціальних мереж, їх сутнісної ролі в житті людини займається широке коло науковців, зокрема М.Кастельс, В.Буряк, М.Згуровський, М.Соколова, О.Прогнімак, С.Паринов, С.Данилюк, Ю.Вернік, В.Попик та інші. Говорячи про проблему використання соціальних мереж в освітньому середовищі, спостерігаємо тенденцію звуження кола науковців, увазі яким підлягає це питання. Серед авторів, що досліджують питання сутнісної ролі віртуального простору у роботі освітян, науковців та вихованців, відносимо М.Шварцмана, Є. Бондаренка, О. Власенка, В. Черненко, Є. Ісаєва. Науковці більшою мірою зосереджують увагу на окремих соціальних мережах та загальних властивостях останніх для учасників мережі, не виокремлюючи можливостей використання серед освітян, науковців, учнів, студентів та осіб, спрямованих на саморозвиток, що і стане метою в контексті даного завдання.

Доцільно зазначити, що хоча термін «соціальні мережі» і виник первісно для позначення будь-якої соціальної структури і різноманітності соціальних взаємин [202], в сучасному дискурсі їм позначають насамперед он-лайнні мережі, які створюються у віртуальному просторі і забезпечують дистанційне спілкування і встановлення взаємозв'язків.

Будучи соціальною структурою, яка утворена індивідами або організаціями, соціальні мережі відображають різноманітні зв'язки між останніми через соціальні взаємовідносини, метою яких є передача різної затребуваної інформації за допомогою сучасних інформаційних технологій у віртуальному просторі, що набуває все більшої актуальності в інформаційному суспільстві.

Он-лайнних соціальних мереж, які нині користуються увагою широкого кола осіб, за різними оцінками експертів, різна кількість. Це пов'язано з тим, що окремі з них, не знаходять свого користувача і зникають, а інші навпаки – створюються. Однак станом на 2014 р. мережі різного тематичного спрямування, починаючи від тих, які переслідують розважальні цілі і закінчуючи професійними, налічувалось близько 400. Незважаючи на таку цифру, кількість найбільш популярних мереж в Україні сягає близько 10 одиниць. Більш детально, ми їх розглянемо нижче.

Сучасна людина вже навіть не може уявити своє життя без залучення себе до певної соціальної мережі, яка сприяє не тільки проведенню вільного часу, спілкуючись з друзями, а й інтелектуальному збагаченню та розвитку власного бізнесу.

Розглянемо можливості використання соціальних мереж в неформальній освіті на рівні особистості, організації та держави. Ми припускаємо, що на рівні окремої особистості найбільше використовуються мережі загальної тематики та спеціалізовані. На рівні організації для неформальної освіти більше значення мають ділові мережі.

Згідно класифікації, яку подає О. Клименко, прийнято розрізняти чотири типи соціальних мереж: професійні соціальні мережі, які створюються для

шукачів роботи та роботодавців; блог-мережі; сайти знайомств; сайти для пошуку людей [80, с. 405].

Н. Семенов [202] знаводить наступну класифікацію соціальних мереж: за типом: особисте спілкування (Classmates.com), ділове спілкування (LinkedIn), розваги (MySpace), відео (YouTube), аудіо (Last.fm), фото (Flickr), геолокація (Foursquare), покупки (Groupon), блогінг (Tumblr), новини (Reddit), питання-відповідь (Answers.com), закладки (Смачний), віртуальні світи (Second Life), тематичні (Slashdot).

За доступністю: відкриті (Facebook), закриті (PlayboyU), змішані (ВК).

За регіоном: світ (Hi5), країна (Qzone), територіальна одиниця, без регіону (InterNations).

Найцікавіша класифікація соціальних мереж - це за типом, тут є багато різних проектів з різним типом контенту і для різних цілей, кожен з яких зайняв свою нішу. Якщо проаналізувати дану класифікацію, не важко прийти до висновку, що зараз соціалізовані вже всі основні тематики в мережі, незалежно від типу контенту, бурхливий розвиток продовжується тільки в окремих нішах, в яких активно з'являються тематичні соціальні мережі. Остання група в класифікації «тематичних» мереж приховує у собі величезну кількість спільнот, кожна з яких ґрунтується на тематичному контенті і спілкуванні. Другий тип класифікації показує, на скільки мережі доступні. Зараз переважна більшість мереж повністю відкриті для зовнішнього світу, за що їх активно критикують користувачі, але з іншого боку їм це дуже вигідно. Деякі проекти не націлені на публічність з-за своєї бізнес-моделі, тому вони спочатку створювалися закритими. Змішані мережі зазвичай розвиваються погано: їх завдання часто набрати максимум популярності, як і власне завдання відкритих, однак, користувачі не звикли до бар'єрів і тому неохоче стають учасниками мереж даного типу.

Остання градація – за географічним регіоном – найбільш проста і очевидна: спочатку з'явилися світові гіганти, які не мали жодних кордонів, трохи пізніше почали розвиватися мережі в окремих регіонах, часто копіюючи

повністю або частково світових гігантів, але з ухилом на свій регіон. З розвитком Інтернету поступово стали з'являтися мережі навіть по окремих містах. Також варто згадати мережі, які прив'язуються не до регіону, а до організації, наприклад, соціальні мережі корпорацій або політичних партій.

Екстраполюючи можливості соціальних мереж на освітню сферу, маємо зазначити, що попередньо опрацьовані наукові джерела свідчать про наявність низки переваг використання останніх для всіх сторін соціальної структури. Здійснивши умовний поділ учасників мережі на дві групи: тих суб'єктів, які навчають та тих, – які навчаються, нами виявлено кілька основних іпостасей, які беруть участь в соціальних мережах: представниками першої групи є викладачі, вчителі та науковці; іншу групу наповнюють: студенти, учні та слухачі. Однак за межами правових норм залишається неформальна освіта, а тому в цьому контексті варто наголосити на дорослому населенні, як ще одній складовій соціуму, чий зусилля спрямовані на саморозвиток, тобто самоосвіту, згідно Закону України «Про освіту». У зв'язку з такими умовиводами розкриємо сутнісну роль віртуального простору, зокрема соціальних мереж в житті та роботі освітян, науковців, учнів, студентів, слухачів та осіб, яка прагнуть до неперервного розвитку. Отже зупинимось на тих мережах, які користуються широкою популярністю та займають чільне місце у сфері освіти та самоосвіти.

Сучасний викладач – це насамперед фахівець, який повинен не тільки мати ефективну методику викладання, а й безпосередньо вміти організувати свій час, якого не так багато, враховуючи педагогічне навантаження, ведення наукової роботи, розробку методичних комплексів, написання посібників, тощо. Тому вміння викладача організувати себе в хаосі подій, які відбуваються навколо нього, – вже знаходиться навіть не на рівні – бажання, а на рівні необхідності.

Здійснивши аналіз соціальних мереж, які використовуються в **роботі викладача**, ми виокремили найбільш актуальні та затребувані з них, які відіграють важливу роль у передачі знань студентам.

Цінність для навчання та розвитку більшою мірою спостерігається в американській соціальній мережі *Facebook*, яка дозволяє викладачам університетів створювати навчальні курси для студентів. За результатами опитування англійської експерта в області електронного навчання Дж. Харт (Jane Hart), проведеного в 2007 році, соціальна мережа Facebook увійшла до першої двадцятки рейтингу найбільш популярних інструментів навчання та розвитку [16].

Ще одна з соціальних мереж, де відбувається системна циркуляція необхідних відомостей та даних є *Edutopia*, головна мета якої допомагати навчальним закладам створювати і упроваджувати соціальні медіа-засоби в навчальний процес. Як стверджував Дж. Лукас (засновник мережі) при розробці Edutopia, головною мотивацією є «...ізолюваність традиційної освіти від реального життя і абстрактність учбових планів; а також гостра необхідність викладачів і студентів в пошуку ресурсів і отриманні порад від експертів за межами аудиторії» [271]. Edutopia направлена на об'єднання викладачів, що використовують інноваційні засоби навчання в своїй практиці і готових поділитись досвідом з іншими.

Twitter – ще один різновид соціальної мережі, що містить інструмент мікроблогінгу, заснований на технології Web 2.0. З 2007-2008 років факультети університетів США стали проводити експерименти, пов'язані з можливістю використання мікроблогінгу Twitter в навчальних аудиторіях як засіб для інтерактивного навчання іноземним мовам, управлінню проектами, інформаційним системам. Схема здобуття студентом повідомлення-відповіді на повідомлення-питання, що розміщене в Twitter, представлена на рисунку 2.1.

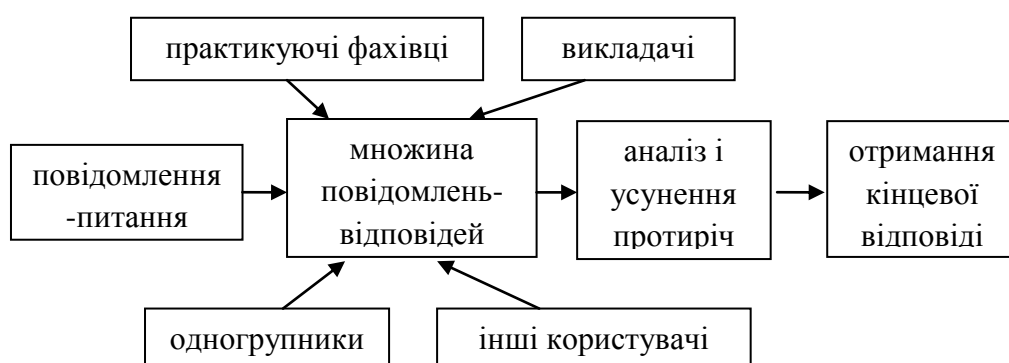

Рис.2.1 Схема взаємодії студентів у соціальній мережі «Twitter»

Для того щоб просте спілкування у Twitter було спрямоване на навчання, як видно зі схеми, від повідомлення-питання, яке розмістив студент у Twitter, до отримання ним кінцевої відповіді, викладач повинен брати неперервну активну участь, а саме: до появи повідомлення-питання викладач повинен сформулювати задачу перед студентом; для формування множини повідомлень-відповідей викладач може сам приймати участь, повинен залучити одногрупників до обговорення питання і допомогти знайти групи релевантних користувачів, наприклад, практикуючих фахівців; на етапі аналізу отриманих відповідей і усунення протиріч викладач повинен спрямовувати студента на прийняття правильного рішення.

Підвищенню кваліфікації педагогів з питань, пов'язаних з впровадженням інструментів технології Web 2.0 в процес навчання сприяє мережеве середовище «*Classroom 2.0*», що представляє собою найбільш популярну освітню мережу, розроблену Стівом Харгадоном (Steve Hargadon).

Не залишаються поза межами уваги і такі соціальні мережі як «Вконтакте» та «Однокласники», які дозволяють створювати групи за інтересами, зокрема з науковою чи навчальною ціллю. Особливістю таких груп є віртуальне спілкування між викладачем та студентом, де останній може в он-лайнному режимі ставити запитання і отримувати відповіді. Зокрема викладач також може надсилати індивідуальні завдання і при необхідності надавати консультації.

Проаналізовані соціальні мережі свідчать про актуальність їх впровадження в освітній процес ВНЗ, адже завдяки останнім можливе спілкування, обмін інформацією, передача та отримання знань, мобільність *сучасного студента та викладача* тощо.

Проникнення у безмежні простори віртуальності сприяло виявленню і тих соціальних мереж, які актуальні *серед вчителів* тобто притаманні більшою мірою середній ланці освіти.

Професійна діяльність вчителя втілюється в спрямованості на учнів, на розвиток інтересу до предмета, на розвиток їхнього мислення, творчості, колективізму тощо. Наразі досить швидкими темпами відбувається впровадження інноваційних механізмів взаємодії вчителя та його підопічного. Педагог організовує своїх вихованців для участі в дистанційних олімпіадах, вікторинах, конкурсах і направляє діяльність учнів в телекомунікаційних проектах. Роль освітянина в організації навчальної діяльності своїх вихованців у мережі дуже велика. Другий напрям професійної діяльності педагога у мережі – це діяльність, спрямована на самих вчителів, на самоосвіту, діяльність, пов'язана з підвищенням кваліфікації.

Так, у рамках однієї із затребуваних в Україні соціальних мереж - *«Острів знань»* - вчитель може здійснювати обмін ідеями, інформацією, методичними розробками, ресурсами, досвідом тощо, отримати професійну експертну оцінку для своїх методик, публікацій, розробок, а також – брати участь у спільній діяльності для вирішення спільних проблем, планування заходів, навчання [112]. Таким чином, робота в соціальній мережі дозволяє вчителям професійно зростати, відкриває можливості спілкування у професійних співтовариствах, приносить нові ідеї та натхнення для нових пошуків та експериментів.

Така мережа відіграє важливе значення у діяльності не тільки вчителя та учня, а й безумовно батьків та загальної аудиторії.

Для школярів така мережа насамперед є не лише джерелом здобуття інформації, а й середовищем для знайомств і спілкування за інтересами, обміну своїми знаннями, надання широкому колу учасників мережі можливості оприлюднити власні напрацювання й отримати професійну оцінку своєї творчої діяльності. Також школярі можуть в інтерактивному спілкуванні обговорювати

й вирішувати особисті або загальні питання, створювати колективні публікації, брати участь у спільних проектах і відкритих онлайн-уроках.

Для загальної аудиторії, у тому числі для батьків, використання «Острову знань» – це можливість безпосередньої участі в навчальному процесі, в оцінюванні якості освіти, в обговоренні й створенні проектів, що можуть визначати стратегію розвитку освіти загалом. Технологічно «Острів знань» є поєднанням надсучасних інформаційно-комунікаційних і традиційних освітніх, виховних та розважальних технологій, ефективною структурою, що дозволяє оптимізувати та структурувати внутрішні галузеві процеси й сприяти створенню горизонтальних зв'язків у вертикалі освіти [112, с. 313-315].

Ще однією мережею, яка може повноцінно вважатись інструментом для освітян України «Партнерство в навчанні», яку запустила «Майкрософт Україна», за її допомогою працівники середньої освіти можуть більше дізнатися про застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для підвищення якості навчання [245]. Мережа «Партнерство в навчанні» відкриває доступ до освітніх програм для шкіл, у тому числі до планів уроків і практичних занять, дає можливість освітянам обмінюватися ідеями, новинами, а також власним досвідом застосування ІКТ для навчання.

Мета Всеукраїнської безкоштовної освітньої соціальної мережі «Щоденник.ua», що працює за підтримки Міністерства освіти і науки України та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти є створення єдиного віртуального простору для шкіл, вчителів та батьків, регулювання відносин між людьми, задіяних у житті школи. Доступ до системи здійснюється лише за спеціальним кодом, отриманим в освітній установі.

Окремої уваги заслуговує також «ВікіОсвіта», яка представляє собою мережеве об'єднання учасників навчально-виховного процесу, яке дає можливість: спільного створення зібрання сучасних, безкоштовних, вільно розповсюджуваних освітніх ресурсів; опанування нових інформаційних технологій; опанування нових організаційних форм навчальної діяльності.

В режимі реального часу можлива робота над спільним проектом, обговорення актуальних питань формування освітнього простору. Загалом «Острів знань», «Партнерство у навчанні» та «Щоденник ua», «ВікіОсвіта» є основними соціальними мережами, де вчителі та учні можуть обмінюватись інформацією, ідеями, давати відео-уроки чи бути учасниками відео-конференцій у віртуальному просторі.

На наш погляд в окрему групу доцільно виокремити **науковців**, завдяки яким з кожним днем все більшими темпами з'являються різного роду спільноти, які зосереджують особливу увагу на обміні науковими ідеями та проблемними питаннями. «Facebook», як мережа про яку згадувалось вище, віддзеркалює університетські спільноти та дозволяє збагачуватись знаннями. Про це свідчать різні групи, серед яких Biology, Geology Rocks, Matematika, Science Group, Theoretical Physics, Ukrainian Scientists Worldwide, Наука – про що говорять сьогодні, Популярна наука, «наука життя», «наука-фен-шуй», «наука-кохання», «Наукові карикатури», «числа Пі», «Мій учитель наук – ненормальний». Окрім цього, що стосується тематики науки, зустрічаються наступні сторінки: «A Moment of Science», California Science Center, International Association for Political Science Students, National Science Foundation, Popular Science, Science Careers. Ці сторінки сприяють отриманню інформації стосовно наукових відкриттів, дають можливість залишати свої коментарії та бути активним учасником групи.

Ідея створення однієї з вузькоспеціалізованих мереж *Ukrainian Scientists Worldwide* виникла в середовищі українських аспірантів у Німеччині. Метою діяльності є «налагодження співпраці, для того, щоб консолідувати український інтелект у світі», незалежно від галузі, місця та регіону праці [279].

Ще одна мережа, яка користується популярністю серед науковців «Українська наукова інтернет-спільнота», метою якої є організація онлайн-спільноти українських науковців, обговорення актуальних проблем української науки, розміщення публікацій, обмін досвідом та пошук партнерів [232].

Російськомовна соціальна мережа «Вконтакте» також включає перелік майже аналогічних груп, які об'єднують людей за науковими інтересами, серед яких «Українське відділення Міжнародної асоціації студентів (молодих) політологів», «Комунікація та спільна робота вчених різних країн», «Консолідувати український інтелект у світі», «Аспіранти UA», «Молоді науковці для молодих науковців», Неформальне спілкування на наукову тематику», «Освіта і наука» тощо.

Як бачимо, мережа «Вконтакте» використовується як серед студентів та викладачів, так і серед науковців. Однак групи, які створюються студентами та викладачами мають в більшій мірі локальний характер, адже учасники організовуються в основному в межах спеціальності, Інституту, Університету тощо, не виходячи за межі кордонів навчального закладу та країни загалом. А спільноти науковцями пересікають межі країни, з метою пошуку учасників з аналогічними науковими інтересами.

Попередньо ми вказали ті соціальні мережі, які дозволяють освітянам та науковцям бути структурними елементами соціальної мережі та забезпечувати покращення навчального процесу. Однак, як вже згадувалось вище окремої уваги заслуговують мережі, учасниками яких є всі ті особи, які прагнуть постійного розвиватись, оновлювати знання, тобто ті, які знаходяться за межами формальної освіти.

В Інтернеті існує незліченна кількість спільнот, що надають можливість **самонавчання**. За словами Дж. Харт, самостійне або самокероване навчання (навчання самоврядування) стає дуже важливою тенденцією як в області корпоративного навчання, так і в навчанні цілому [16].

В загальному трактуванні мережі, мета яких задовольнити *осіб, що займаються самоосвітою*, поділяються на мережі загальної тематики, спеціалізовані та ділові.

Соціальні мережі **загальної тематики** (такі, як «MySpace», «Facebook», «Вконтакте», «Однокласники») дозволяють користувачам підтримувати та налагоджувати вже існуючі контакти і знаходити нових знайомих.

Функціональні можливості названих загальнотематичних мереж майже не відрізняються: можливість знайти друзів, ігрове забезпечення, новини друзів, фото, відео, оголошення про різні заходи, а також групи, які об'єднують між собою спільних за інтересами осіб. Такі соціальні мережі дають можливість користувачам доступ до інформації, яка задовольняє їх власні інтереси.

Особливої уваги в цьому контексті заслуговує соціальна мережа «*Bebo*», яка є дуже популярним зарубіжним сервісом і являє собою не просто блог-платформу, а потужний медіамайданчик з досить широкими можливостями. На цьому сайті користувачі можуть ділитися музикою, відео, книгами та численними іншими матеріалами.

Нові соціальні мережі в Інтернеті все більше зосереджуються на певних галузях, наприклад, на мистецтві, тенісі, футболі, автомобілях, та, навіть, пластичній хірургії.

Для спільнот фахівців зазвичай платформою є спеціалізовані соціальні мережі. Спільноти практиків відрізняються від спільнот за інтересами – його учасників об'єднує не тільки прагнення до певної галузі знань, але й бажання співпрацювати у процесі застосування цих знань на практиці. Члени спільноти добре розуміють один одного, оскільки працюють над схожими проблемами. Спільноти практиків можуть складатися з учених, інженерів, спеціалістів з маркетингу та продажів та інших фахівців. Причому ці спільноти не обов'язково повинні бути обмежені рамками однієї компанії, а можуть об'єднувати людей зі схожими інтересами в різних організаціях по всьому світу. Вони здатні оцінити рівень кваліфікації, проблеми колег, отримати один від одного відсутні їм знання. Для компаній, що мають велику кількість філій, корпоративна соціальна мережа може стати інструментом взаємодії працівників між собою часто в цілях швидкого отримання потрібної інформації, надання взаємодопомоги. Так відбувається, коли новачок звертається до більш досвідченого колеги, що працює на аналогічній посаді в іншому філіалі компанії.

Серед *спеціалізованих мереж*: *Last.Fm* – музична соціальна мережа, яка розбудовує зв'язки між користувачами за принципом музичних уподобань. *Geni* – сімейна соціальна мережа, об'єднує людей на основі родинних зв'язків. Соціальна мережа *MyChurch* надає можливість будь-якій людині створити свою церкву та своє коло спілкування. *Autokadabra.ru* – соціальна мережа автолюбителів. Аналізуючи такі мережі, вряд чи можна говорити про наявність розвиваючої мети останніх для особистості. В більшій мірі мережі такого характеру мають на меті задовольнити вподобання та розважити своїх учасників.

Дуже важливою перевагою соціальних мереж є можливість вивчати іноземну мову. Реєструючись на сайтах: www.livemocha.com чи www.soziety.com, користувач вивчає іноземну мову, взаємодіючи з іншим користувачем-носієм цієї мови, у відповідь навчаючи його своєї рідної мови [16].

Ще одна з соціальних мереж, яка стоїть на арені лідерів «*Digg*», являє собою найпопулярніший у світі сервіс соціальних новин. Суть його роботи досить проста: користувач додає на сайт посилання на якусь новину, після чого інші учасники голосують за неї. Чим більше голосів буде віддано за новину, тим вище вона підніметься в списку останніх новин. Тобто завдяки *Digg* можна читати новини, відфільтровані людьми, – новини про події, які є найбільш цікавими з точки зору більшості і таким чином збагачуватись новими відомостями.

Окрім мереж загальної тематики і спеціалізованих існують так звані *ділові*, що більш відповідають рівню організації, сприяючи професійному розвитку та побудові кар'єри особистості. Серед таких мереж варто згадати *МойКруг*, *Plaxo*. Основне призначення таких мереж – пошук робочої сили з боку роботодавців та відповідно пошук роботи зі сторони громадян.

Такі мережі є популярними серед спеціалістів з підбору персоналу (HR). Вони у певній мірі є аналогом резюме, що дозволяє користувачу знайти роботу, а роботодавцю – працівника з відповідними функціональними можливостями.

Соціальна мережа *LinkedIn*, створена для ділового спілкування економічно активних людей. Надає можливість зареєстрованим користувачам створювати і підтримувати список ділових контактів. Контакти можуть бути запрошені як з сайту, так і ззовні, проте LinkedIn вимагає попереднє знайомство з контактами. У випадку, коли користувач не має прямого зв'язку з контактом, він може бути представленим через інший контакт. Користувачі LinkedIn можуть використовувати список контактів у різних цілях: бути представленими через існуючі контакти і розширювати зв'язки; здійснювати пошук компаній, людей, груп за інтересами; публікувати професійні резюме і здійснювати пошук роботи; рекомендувати і бути рекомендованими; публікувати вакансії; створювати групи за інтересами тощо.

Наостанок варто зупинитись на різних аспектах реалізації потенціалу соціальних мереж у формальній та неформальній освіті (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Використання соціальних мереж у формальній та неформальній освіті

Ознаки	Формальна освіта	Неформальна освіта
Місце використання	Курси дистанційного навчання	Курси, програми, призначені для самоосвіти
Джерела інформації, які сприяють підвищенню рівня компетенції	Локальні центри дистанційного навчання: Могилів-Подільський локальний центр дистанційного навчання Сумського державного університету, Білопільський локальний центр дистанційного навчання, Локальний центр дистанційного навчання СумДУ в м. Кролевець, Локальний центр дистанційного навчання СумДУ в м. Коростень, Керченський інформаційний центр Сумського державного університету (це тільки по Сумському, постає питання чи варто називати по всіх університетах де є локальні центри)	Teachers Net Global SchoolNet «Интернет-образования», Psychology Network Айорн, Educational Network Ukraine corporate.classroom.com english4u.dp.ua www.litbook.by.ru Ukrainian Scientists Worldwide, Українська наукова інтернет-спільнота
Результат мережевого навчання	Ефективність нижча, адже потреба породжена здебільшого умовами організації або ж суспільства	Ефективність вища, оскільки ґрунтується на особистих інтересах, що сприяють кращому засвоєнню знань
Аспект	Відсутній	Присутній

демократичності		
Цілі використання	Вимоги організації або ж суспільства	Власні інтереси

Таким чином, у підрозділі проаналізовано сутність і різновиди соціальних мереж, їх інноваційна роль в освітньому середовищі. Варто відзначити, що термін «соціальні мережі» первісно виник для позначення будь-якої соціальної структури, однак у сучасному дискурсі ним позначають насамперед он-лайн мережі, створені у віртуальному просторі. На нашу точку зору, соціальні мережі умовно можна поділити на три групи: мережі загальної тематики, спеціалізовані та ділові. У підрозділі розкрито три основні шляхи використання мережевих технологій з освітньою ціллю: інформаційно-пошукова робота у глобальній мережі; власне дистанційне навчання; організація творчої діяльності з використанням ІКТ. Такий перелік підкреслює відсутність вікової, статусної, фахової чи культурної обмеженості у використанні соціальних мереж для освіти чи самоосвіти.

В науковому просторі існує величезна кількість класифікацій соціальних мереж. На основі їх аналізу визначено чотири основних різновиди останніх, які застосовуються в освітньому середовищі. Виокремлено соціальні мережі, найбільш ефективні для використання: у *вищій школі* (Facebook, Edutopia, Twitter, Classroom 2.0); у *середній школі* (Острів знань, Партнерство в навчанні, Щоденник.ua, ВікіОсвіта); у *науковій роботі* (Facebook, Ukrainian Scientists Worldwide, Українська наукова інтернет-спільнота Вконтакте); у *самоосвіті*. Остання категорія виключає другу сторону будь-якого навчально-виховного процесу, вона не потребує цілеспрямованого організаційного, мотивуючого чи оцінного впливу, процес відбувається самоорганізовано і певною мірою має спонтанний характер. Такі мережі в свою чергу поділяються на *мережі загальної тематики* (MySpace, Facebook, Вконтакте, Однокласники), *спеціалізовані* (Last.Fm, Geni, MyChurch, Autokadabra, Livemocha, Soziety, Digg); а також *ділові* (МойКруг, Плахо LinkedIn). Такі мережі, як Вконтакте та Однокласники не несуть специфічно освітнього навантаження, але

залишаються дуже популярними для обміну інформацією, дозволяють спілкування у різних групах і спільнотах, позитивно сприймаються школярами та студентами і за умови їх використання для освітніх потреб роблять інформацію більш привабливою для студентів.

Також у підрозділі виокремлено ознаки використання соціальних мереж у формальній та неформальній освіті, серед яких: місце використання, джерела використання, результат мережевого навчання, цілі навчання та рівень демократичності їх використання. Слушним є твердження, що ефективність використання соціальних мереж у неформальній освіті є значно вищою, оскільки ця форма ґрунтується на особистих інтересах та цілях учасника, що і сприяє кращому засвоєнню знань. Проте можна знайти чимало аргументів на користь протилежного, тому це питання лишається дискусійним і перспективним для детальнішого вивчення.

Висновки до другого розділу

У другому розділі проаналізовано інноваційні освітні технології, які є актуальними у формальній та неформальній освіті. Показано, що під впливом інформатизації та інтернетизації суспільного життя на передній план у поширенні національних цінностей сьогодні виходять технології відкритого характеру, мережеві та дистанційні форми освіти. Дедалі більшого поширення набувають електронні бібліотеки баз даних освітньої інформації, автоматизованих навчальних курсів, електронних підручників, телекомунікаційних технологій. Актуалізація відкритого навчання, зокрема, масових безкоштовних онлайн-курсів, у світі в цілому викликана необхідністю постійного оновлення набору професійних компетенцій фахівця будь-якого профілю, адже розвиток технологій та інтенсивне напрацювання нової інформації призводить до появи все нових і нових вимог до фахівців. Для забезпечення власної конкурентоспроможності фахівець має постійно самонавчатись, і мережеві форми роблять це максимально простим.

Проаналізовано сутність і різновиди соціальних мереж, їх інноваційну роль в освітньому середовищі. Показано, що термін «соціальні мережі» первісно виник для позначення будь-якої соціальної структури, однак у сучасному дискурсі ним позначають насамперед он-лайн мережі, створені у віртуальному просторі. В процесі аналізу ми дійшли висновку, що є три основні шляхи використання мережевих технологій з освітньою ціллю: інформаційно-пошукова робота у глобальній мережі; власне дистанційне навчання; організація творчої діяльності з використанням ІКТ.

Визначальна ідея, яка потребує подальшої особливої уваги стосується визначення міри використання мережевого простору у віковому, статусному та ідентифікаційно-національному аспектах його учасниками. Це зумовлює необхідність диференціації категорій громадян, як зазнають так званого «павутинно-латентного» впливу, що вимагає визначення та впровадження на рівні держави запобіжних заходів для кожної окремої мережної групи, з метою нормалізації системи гуманітарної безпеки.

Враховуючи наукові розробки, маємо зазначити, що для мережевого соціуму характерна наявність не стільки реальних інформаційно-комунікативних зв'язків як віртуальних, особливу роль в яких відіграють соціальні мережі. На основі аналізу визначено чотири групи останніх. Серед них – ті, які використовуються у рамках вищої школи, у межах середньої школи, у науковій роботі та у самоосвіті. Остання категорія виключає другу сторону будь-якого навчально-виховного процесу, вона не потребує цілеспрямованого організаційного, мотивуючого чи оцінного впливу, процес відбувається самоорганізовано і певною мірою має спонтанний характер. Такі мережі в свою чергу поділяються на мережі загальної тематики, спеціалізовані, а також ділові. Варто відмітити, що такі мережі, як «Вконтакте» та «Однокласники» не несуть специфічно освітнього навантаження, але залишаються дуже популярними для обміну інформацією, дозволяють спілкування у різних групах і спільнотах, позитивно сприймаються школярами

та студентами і за умови їх використання для освітніх потреб роблять інформацію більш привабливою для студентів.

Отже, як бачимо є ціла низка соціальних мереж, завдяки яким можливий розвиток особистості як на рівні формального навчання так і на рівні неформального здобуття необхідних компетенцій. Відповідь на питання які саме можливості та переваги використання останніх у житті кожного окремого громадянина, а також загрозливі впливи, ми зможемо розкрити у наступних завданнях.

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЗАСІБ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

І ЧИННИК БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

3.1. Проблеми та перспективи мережевої освіти в Україні та світі

Могутність будь-якої держави на початку нашого століття визначається не тільки воєнною та економічною силою, але і потужним інформаційним потенціалом, комплексом аналітико-обчислювальних засобів, здатних швидко і надійно одержувати та обробляти величезну кількість інформації і вчасно доставляти її у вищі ешелони влади, зацікавленим організаціям і особам. Не випадково Комітет начальників штабів США затвердив військову доктрину, у якій відзначається, що в умовах триваючої інформаційної революції інформаційна перевага – ключ до успіху у війні [26]. Ця теза виходить далеко за рамки військової сфери і може бути застосована до економіки, науки і до суспільства в цілому.

У середині 90-х років у США була видана книга про перспективи використання Інтернету, назву якої можна перекласти як «Цифрове суспільство». Вона вийшла абсолютно фантастичним тиражем у 2,5 млн. примірників. Нею зачитувалися всі – від сенаторів до фермерів, хоча вона аж ніяк не була літературним шедевром. Більше того, книга написана дуже важкою для розуміння мовою.

Показово, що одним із перших її прочитав тодішній президент США Білл Клінтон. Він швидко зрозумів, наскільки актуальні для американського суспільства порушені в ній питання, і відразу ініціював кілька важливих законів, які полегшили просування Інтернету і пов'язаних із ним новацій в американське суспільство. Книжка відіграла важливу роль у становленні цифрового суспільства не тільки в Америці, але й у Європі. Її прочитали всі поважні президенти та прем'єри Старого Світу і подбали про ухвалення

відповідних законів, аби не відставати на цьому напрямі. Саме після цього були введені знамениті квоти для залучення комп'ютерників у їхні країни. До речі, чимало талановитих українців скористалися цією можливістю і поїхали за кордон.

Зазвичай – назавжди[197]! Проте в нас ніхто з можновладців навіть не звернув уваги на цей небезпечний процес.

На жаль, в Україні ми часто-густо навіть не маємо уявлення про нові можливості. Не дивно, що перекладена в нас книжка «Цифрове суспільство» залишилася непоміченою. У нашій країні немає ні масових науково-популярних часописів, ні навіть науково-популярного порталу, який знайомив би суспільство з такими новинками і став провідником креативних ідей скрізь, де вони можуть перебороти стереотипи і перевести виробництво й обслуговування на якісно вищий рівень. Суспільство потрібно оперативно інформувати, щоб воно активніше освоювало переваги, які можуть надати сучасні наука і техніка, особливо комп'ютеризація всіх сфер суспільства. Комп'ютеризація – це фактор прискорення всіх процесів у суспільстві: розповсюдження технологій та підвищення продуктивності праці, створення інформаційної системи, вдосконалення управління, навчання, виховання, що веде до зміни свідомості, способу життя та способів спілкування людей. Повсюдно впровадження комп'ютерної техніки в нашій країні припускає аналіз соціальних перспектив її розвитку, в тому числі в соціокультурній сфері. Один із перспективних шляхів розповсюдження художньої аудіовізуальної продукції вже стає касетно-кабельно-комп'ютерне телебачення, розвивається система інтернаціонального супутникового мовлення, з'являються інтернаціональні форми культурного спілкування – телемости і трансляції новин на величезних площах. Яскравим прикладом є трансляція свят та фестивалів культури та мистецтва у нас і закордоном.

Ідея «освіти протягом життя» повністю лежить у площині мережевої освіти, яка можлива тільки при умові функціонування інформаційного суспільства. А тому для України, наразі виникає необхідність вивчення

західного досвіду мережевої освіти та впровадження кращих її зразків у вітчизняну систему. При цьому варто враховувати позицію, озвучену, наприклад, О. Кравченко, що становлення дистанційної та мережевої освіти, не виключають основної базової освіти. Тобто що мережева освіта може бути задіяна, більшою мірою, як додаткова в процесі навчання [92, с. 80].

Сьогодні, незважаючи на окремі досягнення в питаннях мережевості, українське суспільство, на жаль, відстає від провідних країн світу. Як свідчать показники розвитку мережевої освіти, вона знаходиться на етапі формування, так само як і рівень інноваційності мислення та свідомості суспільства. Зрозуміло, що мережевість освіти можлива тільки за умови нормальних темпів та спрямованості розвитку інформаційного суспільства в Україні, загалом. У свою чергу, темпи розвитку диктуються не стільки економічними та технологічними факторами, як власне кажучи, соціально-психологічними передумовами, а це і ступінь готовності суспільства і його конкретні представники, які досить складно сприймають зміни. В цьому переліку важливо відзначити небажання скористатися новими можливостями, які відкриваються під час упровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Для більш повного розуміння особливостей розвитку мережевої освіти в Україні, проаналізуємо статистику використання українцями мережі Інтернет, оскільки за його відсутності немає сенсу говорити про мережевість освіти як такої, взагалі. Незважаючи на все більшу популярність продуктів цифрової культури, які стають частиною буденного спілкування вже навіть не в межах он-лайн, але й оф-лайн, – статистика проникнення Інтернету в життя українських громадян бажає бути кращою.

Маємо зазначити, що за останні 10 років Інтернет поширився в десятки, сотні і навіть у тисячі разів. І згідно з останніми даними - сьогодні кожний 2-й громадянин на планеті знаходиться в Інтернеті. Кількість користувачів продовжує бурхливо збільшуватися. Такі вражаючі показники на жаль не відповідають українському суспільству.

При цьому доцільно говорити про так звану цифрову нерівність, яка не стільки втілюється в технічних показниках (Україна технічно не забезпечена для Інтернет-покриття по всій країні), як обумовлена економічними, соціальними та культурними факторами. Як зазначають дослідники Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), використання інтернету поширюється в Україні дещо повільніше, ніж у розвинених країнах Західної Європи та Північної Америки. Якщо у 1997 році користувачами Інтернету в Україні були лише 1% дорослого населення, то впродовж 2002-2010 років відбувалося повільне збільшення кількості користувачів (від 1% до 6%).

За статистикою, кількість українських Інтернет-користувачів, тобто людей, які взагалі коли-небудь отримували доступ до веб-мережі станом на початок 2014 р. Україна посідала 32 місце серед 198 країн за кількістю Інтернет-користувачів у світі. Загальний показник з 2009 по 2013 рр. свідчив про зростання кількості користувачів на 41,8%.

В контексті глобалізації та інформатизації, варто наголосити на зростанні тенденцій користування мобільним Інтернетом. Близько 88% мешканців України станом на 2013 р. користувались мобільними телефонами, а от доступ до мобільного Інтернету мали лише 12.6% користувачів [96]. Однак, ми вважаємо, що є вагомі підстави очікувати подальший розвиток цієї технології, адже окремі мобільні інтернет-провайдери (МТС, Київстар, Лайф) проводять активну роботу з питань покриття якісним Інтернетом уже навіть не на рівні обласних пунктів, а на рівні районних центрів, міст та сільської місцевості, зокрема.

Аналізуючи дані світової статистики, кількість користувачів Інтернету має наступні показники [152] (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Кількість користувачів Інтернету за світовою статистикою

WORLD INTERNET USAGE AND POPULATION STATISTICS						
World Regions	Population (2014 Est.)	Internet Users	Internet Users Latest Data	Penetration (%)	Growth 2000-	Users % of Table

		Dec. 31, 2000		Population)	2014 %	
Africa	1,125,721,038	4,514,400	297,885,898	26.5	6,498.6	9.8
Asia	3,996,408,007	114,304,000	1,386,188,112	34.7	1,112.7	45.7
Europe	825,824,883	105,096,093	582,441,059	70.5	454.2	19.2
Middle East	231,588,580	3,284,800	111,809,510	48.3	3,303.8	3.7
North America	353,860,227	108,096,800	310,322,257	87.7	187.1	10.2
Latin America / Caribbean	612,279,181	18,068,919	320,312,562	52.3	1,672.7	10.5
Oceania / Australia	36,724,649	7,620,480	26,789,942	72.9	251.6	0.9
WORLD TOTAL	7,182,406,565	360,985,492	3,035,749,340	42.3	741.0	100.0

Як видно з показників, сьогодні на планеті більше 3-х мільярдів користувачів інтернету, в той час як загальна кількість населення складає трохи більше 7-и млрд. осіб. Звичайно, Азія посідає перше місце, і найбільшу частину в цій частці займає населення Китаю. Згідно з Європейською статистикою, відзначено, що перше місце займає Росія. За нею з невеликим відставанням слідує Німеччина. А з відміткою в 18,5 млн. користувачів – Україна, яка займає почесне 9 місце.

Найбільш актуальні показники маємо від компанії Gemius Україна, яка оприлюднила дані свого щомісячного дослідження української інтернет-аудиторії gemiusAudience. Згідно з даними, у вересні 2015 року 18,3 млн. українців користувались Інтернетом через стаціонарний комп'ютер або лептоп. 5,6 млн. користувачів заходили в інтернет за допомогою мобільного телефону або смартфона, а 1,9 млн. – з планшета [51]. Тобто загальна кількість користувачів Інтернету все ж таки долає 50% межу українського населення.

Згідно з моніторингом InMind Factum Group Ukraine відвідуваність веб-ресурсів у листопаді 2013 р. становила 1,16 МБ, однак вересень 2015 практично не свідчить про зростання цієї цифри, адже вона також дорівнює 1,16 МБ. Хоча третій квартал цього ж року мав позначку 1,93 МБ [146].

В контексті невідповідності українського мережевого соціуму європейським країнам, за результатами досліджень КМІС, маємо відзначити окремі бар'єри, які заважають українцям користуватися мережею [148]: відсутність знань і навичок користування - 46%; відсутність технічних можливостей - 24%; припущення, що в Інтернеті немає нічого цікавого - 15%; відсутність фінансової можливості - 10%. Загалом же основною причиною відвідування Інтернету являється спілкування - 35%, в порядку зменшення має роль перегляд/прослуховування онлайн-медіа - 31%, завантаження даних посідає третє місце з рівнем у 26%, з метою проведення фінансових операцій користувачами інтернету є 8% і останнє місце з рівнем 7% мають місце ігри.

Як повідомила комісія ООН з питань цифрових технологій, користуватися інтернетом до 2017 року буде половина світового населення.

Генеральний секретар Міжнародного союзу електров'язку Хамадун Туре відзначає, що наразі зв'язок – це вже не розкіш для багатих, а, скоріше, найпотужніший в історії інструмент людини, за допомогою якого можливо заповнити прогалини в таких галузях розвитку, як охорона здоров'я, освіта, управління навколишнім середовищем, розширення прав і можливостей жінок» [147].

У США останнім часом надзвичайно популярними є так звані on-line schools (он-лайн школи), які дозволяють учням виконувати завдання в домашніх умовах. Інструмент, завдяки якому відбувається такий процес – всевітня мережа Інтернет. Тому певні недуги тимчасового характеру чи інвалідність, яка здебільшого проходить крізь все життя людини, не стають на заваді у загальному процесі соціалізації. Адже зайшовши на сайт школи, дитина знаходить відповідні завдання та виконує їх. В такому випадку ІКТ та технології мережовості сприяють як збагаченню потенціалу кожного окремого індивіда так і соціуму загалом.

Розвиток інформаційного суспільства характеризують також окремі індекси, сутнісну глибину наповнення та рівень яких розкрито у роботах В. Толубка [223]. Основним інструментом моніторингу прогресу в секторі ІТТ,

на його думку, є індекс розвитку ІТТ (IDI), який показує рівень і динаміку розвитку ІТТ в розвинених країнах; індекс мережової готовності (NRI) – відображає потенціал країни щодо використання ІТТ для підвищення конкурентноспроможності та прискорення розвитку; індекс розвитку електронного уряду (E-GRI) – характеризує стан і тенденції розвитку електронного уряду в різних країнах; індекс економіки знань (KEI) – дозволяє оцінити рівень розвитку країни або регіону на базі економіки знань .

Автор стверджує, що розвиток всіх секторів економіки і зростання ВВП спостерігається в тих країнах, де швидкість інформаційних каналів є занадто високою і становить 58 Мегабіт в секунду: це Японія, Китай, Корея. Таким чином інформаційні канали є «артеріями» економіки держави.

Аналіз індексу мережової готовності станом на 2014 р., вказує на той факт, що Україна знаходиться на 71 місці з 143. Тоді як Польща займає 50 місце, а Росія – 41. Однак за період 2014-2015, Україна піднялася в рейтингу на 10 пунктів. Лідерами у рейтингу є: Фінляндія, Сінгапур та Швеція.

Індекс розвитку ІТТ свідчить про те, що Україна займає 73 позицію. Лідерами цього індексу є Данія, Південна Корея, Швеція.

Індекс розвитку електронного уряду (E-GRI), який вказує на популярність співпраці уряду і громади за допомогою електронних, інтерактивних та транзакційних функцій свідчить про те, що Україна наразі займає 87 місце з 193 країн. Лідером у рейтингу є Південна Корея, Австралія, Сінгапур.

Треба наголосити на тому, що країни, з метою підвищення рівня економічних показників вкладають інвестиції в розвиток ІТ-галузь. Сінгапур – перша країна світу, яка має 100 відсоткове оптоволоконне покриття всієї території. Державна підтримка тут становить 670 млн. дол. США. В Австралії таке покриття охоплює не тільки великі мегаполіси, але і сільську місцевість. Держава на це виділяє кошти в розмірі 3 млрд. 300 млн.дол. США. Нажаль в Україні державної підтримки не спостерігається.

За індексом економіки знань (KEI), Україна знаходиться на 63 позиції. Лідерами в побудові інноваційної екосистеми є: Швейцарія, Великобританія,

Швеція. Так, за даними The Global Information Technology Report 2014: за наявності новітніх технологій Україна серед 148 країн посідає 106 місце; охоплення мобільною мережею – 33; доступу до цифрового контенту – 43 ; частка Інтернет-користувачів серед усього населення – 92; домогосподарства з персональним комп'ютером – 72; домогосподарства з доступом до інтернету – 73.

За останні три роки внесок інформаційних технологій в економіку України суттєво зріс з 0,8% в 2012 році до 3% в 2015 році (За даними компанії Luxoft Ukraine). Це дозволяє прогнозувати, що у майбутньому вплив ІТТ буде тільки зростати і в економіці і в суспільстві в цілому.

Україна наразі відчуває суттєвий дефіцит кадрів в ІТТ – галузі. Але порівняно з країнами ЄС або США, які вже зараз зіткнулися з гострою нестачею ІТ – спеціалістів, для нашої країни ця проблема поки не набула таких масштабів. Згідно з даними Європейської комісії, в Євросоюзі вже в 2015 році нестача ІТ- спеціалістів на території ЄС досягає 900 тис. До 2019 р. їх кількість може зрости на 45%.

Однак приємно відзначити, що у порівнянні з іншими Україна посідає четверте місце в світі за кількістю дипломованих ІТ – спеціалістів після США, Індії та Росії.

Розвиток України на порозі інформаційної цивілізації потребує особливої уваги щодо питання комп'ютерної грамотності як у стінах навчальних закладів так і поза їх межами. А тому актуальним постає навчання учнів та студентів навикам ІКТ. У свою чергу педагоги повинні більшою мірою бути залучені у процеси вивчення та впровадження ІКТ.

І хоча одна з вимог галузевих стандартів вищої освіти України є комп'ютеризація навчального процесу, однак окремі особистісні чинники та соціально-економічні умови ускладнюють процес впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес.

Незважаючи на запуск різного роду програм спрямованих на покращення комп'ютерної грамотності (КГ), зростання популярності навчання дорослих КГ

або навіть людей похилого віку роботи з комп'ютерами, інвестуванням значних коштів у розвиток КГ, однак остання, яка є базовою складовою інформаційної культури суспільства знаходиться не надосить високому рівні, а тому потребує значних зусиль та реалізації низки завдань для того, щоб «іти в ногу із Заходом».

І хоча ситуація в сфері оснащення комп'ютерною технікою в окремих освітніх закладах України свідчить про покращення, однак маємо сказати, що в середньому на один персональний комп'ютер припадає 10 осіб. Рівень комп'ютерної обізнаності викладачів також потребує посиленої уваги та наполегливості.

В окремих країнах Африки, на сьогодні актуальним є використання технології «plazma-teacher», яка передбачає в приміщенні учнівської аудиторії наявність плазмового екрану. В он-лайн режимі вчитель, який знаходиться за межами аудиторії дає завдання учням. В цей час в аудиторії присутній наглядач, який і стежить за дисципліною та виконуваністю учнями наданих завдань.

З кожним днем з розвитком принад інформаційного суспільства, все більшої актуальності у віртуальному діалозі педагога з студентами та колегами набувають соціальні мережі, про які мова велася вище. Завдяки їм можливе надання завдань, рекомендацій по їх виконанню, обговорення проектів, активна співпраця з колегами з різних навчальних, організаційних, наукових, методичних питань. Найбільш популярними програмами спілкування, які дозволяють здійснювати це обговорення це: Skype, RaidCall, Viber, WatsApp, а також інші інструменти розміщені в соціальних мережах. Нажаль в Україні для більшості педагогів, у міру соціальних, економічних та психологічних причин, не є в пріоритеті використання таких мережевих принад цивілізації.

І ще один з важливих факторів, які свідчить про відставання України у розбудові інформаційного суспільства – це недостатній рівень розробок в галузі штучного інтелекту (ШІ). Останнім часом активно ведуться розробки в цій галузі і створення Е-хомо «електронної людини», яка на думку О. Наріньяні

являє собою симбіоз людини і високих технологій – людини, здатної користуватися без зусиль усіма досягненнями цивілізації [94, с. 79].

Питання ШІ сягає своїм корінням ще у 50 роки ХХ ст., коли британський учений А. Тюрінг, видав статтю під назвою «Чи може машина мислити?», в якій описує так званий «Тест Тюрінга» – процедуру, за допомогою якої можна буде визначити момент, коли машина зрівняється в плані розумності з людиною. Продовженням цього експерименту були розробки А. Ньюелла (1954 р.). І вже незабаром була написана і перша програма «Логік-Теоретик», (1956 р.), яку можна віднести до досягнень у галузі штучного інтелекту. Це була програма призначена для автоматичного доведення теорем в обчислювальні висловлювання [161].

З 1966 року у світі почали з'являтися так звані «віртуальні співрозмовники» – програми, які створені для імітації мовлення людини. Першою програмою співрозмовником стала «ELIZA» американця Дж. Вай-Зенбаума. Бесіду можна було вести безкінечно, якщо вона не виходила за визначені межі. Програми такого типу працювали й працюють дуже просто: вони шукають ключові слова у словах людини і для кожного ключового слова або словосполучення є заздалегідь готова відповідь. Створені й більш складні програми-співрозмовники для практичної користі, які дозволяли запитувати, наприклад, комерційну інформацію. Найбільш відома сучасна програма-співрозмовник, з якою можна спілкуватися природною мовою є «A.L.I.C.E.» (1995 р.). Але й вона не може досі пройти тест Тюрінга [111, с.26–29;136].

У розвинутих країнах сьогодні широко розвинуті такі напрями як розпізнавання образів, облич та голосу, ігровий ШІ, інтелектуальна робототехніка. Робототехніка ж особливо розвинена у Японії та США, де вже сьогодні на практиці почали замислюватися над етичними питаннями, пов'язаними з роботами [161].

Українці теж мають позитивний досвід в цих питаннях, зокрема Інститут кібернетики ім. В. Глушкова, Харківський національний університет радіоелектроніки та Донецький інститут проблем штучного інтелекту ведуть

активну роботу над розробками пов'язаними зі ШІ, серед яких побудова комп'ютерних систем з інтегральною інтелектуальною поведінкою, однією з властивостей яких є пристосованість до змін навколишнього середовища; проведення досліджень в області розпізнавання мови і зорових образів, інтелектуальної робототехніки, систем мобільного зв'язку, систем дистанційного захисту об'єктів, а також інтелектуальних здібностей людини.

На жаль, оснащення загальноосвітніх навчальних закладів комп'ютерною технікою в середньому по Україні становить лише 43 %, а рівень комп'ютерної грамотності вчителів ще нижчий – лише 22 %.

Підключення загальноосвітніх навчальних закладів до Інтернету в цілому по Україні становить близько 15 %. Міських «кіл, які підключені до усієї мережі – близько 19 %, сільських – 10 % [128].

Україна, посідає одне з останніх місць у світі за кількістю комп'ютерів на 100 учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Маємо 1,3 комп'ютера на 100 учнів для порівняння: Японія – 82, США – 76, Німеччина – 52, Франція – 38, Польща – 14,6, Росія – 10,4 [128].

Понад 1 млн. учнів (близько 20 %) навчаються у школах, де немає жодного сучасного комп'ютера.

За даними організації «Світовий економічний форум» за індексом готовності інформаційної інфраструктури серед 104 країн світу Україна сьогодні посідає 82 місце, поряд із Замбією та Танзанією.

Немає потреби наголошувати, як необхідно суттєво поліпшити ці показники. Тому вкрай важливим і своєчасним було прийняття урядом Державної програми «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006-2010 роки, розробленої Міністерством освіти і науки України на виконання Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» та відповідних законів України.

Важливою складовою Програми є створення інформаційних ресурсів українського науково-освітнього середовища, яке потребує розбудови

інфраструктури національної науково-освітньої телекомунікаційної мережі УРАН, до якої вже сьогодні приєднано понад 80 університетів та наукових установ НАН України. Розбудова інфраструктури мережі дає можливість приєднати до неї всі інші університети та академічні наукові установи, що поглибить інформаційний обмін та інтеграцію між ними [128].

Основним завданням цієї мережі є здійснення високодинамічного пошуку та розповсюдження інформації науково-освітнього характеру – організація доступу до світових електронних бібліотек, проведення відеолекцій та відео-конференцій, забезпечення навчального процесу дистанційної освіти та надання можливості для пілотної апробації нових телекомунікаційних технологій і підготовки кадрів для впровадження цих технологій у виробництво і бізнес.

Значним фактором виведення нашої освіти на якісно новий рівень і поліпшення підготовки висококваліфікованих спеціалістів є не тільки комп'ютеризація навчального процесу, а й упровадження Інтернет-технологій, створення корпоративних мереж та віртуальних лабораторій, які дозволяють в реальному часі групі студентів, учнів виконувати експериментальні дослідження в процесі аудиторних занять.

У плані запровадження комп'ютерних технологій у навчальний процес цікавим є досвід всесвітньо відомої корпорації INTEL, яка інвестує значні кошти в освіту у світовому масштабі та працює у 48 країнах. Зокрема, освітні програми та проекти INTEL спрямовані на розбудову доступу до ІТ і змістову частину запровадження ІКТ в навчальний процес.

Сьогодні INTEL має 7 міжнародних освітніх ініціатив, найбільша з яких – INTEL® Навчання для майбутнього. Ця програма охоплює 37 країн світу (серед них – 10 країн ЄС). За 5 років упровадження програми підготовку за нею пройшли понад 3 млн. вчителів, понад 21 тис. з них – в Україні. Програма містить світовий досвід ефективного використання ІКТ в освіті. У кожній з країн вона адаптується до Державних стандартів, містить новітні педагогічні технології та збагачується національним досвідом, який стає надбанням інших країн-учасниць. Вона є універсальною та підходить для навчання вчителів

будь-якого фаху, котрі працюють з дітьми різного віку, може використовуватись як у класно-урочній системі, так і в позашкільній час. Результати моніторингу впровадження, який є обов'язковим у кожній з країн, свідчать, що 90 % респондентів вважають її інноваційною, ефективною та рекомендують своїм колегам [189].

Інформація, будучи благом, перетворюється в зло, коли інформаційні потоки «виходять з берегів». Вони можуть поглинути, а потім і втопити як фахівців, так і органи управління. Не випадково стільки зацікавлених і навіть жагучих описів присвячено «Океанові», «Гімалаям», «Трясовині» інформації. У цих умовах сама інформація стає об'єктом упорядкування, регулювання. Від успіхів у даній сфері діяльності залежить використання її в якості глобального стратегічного ресурсу виживання суспільства і його розквіту.

Одним з важливих аспектів розвитку мережевої освіти України є низький рівень впровадження та активного використання відкритих онлайн-курсів, що наразі вважається революцією в освіті.

Багатим досвідом може поділитись Стенфордський університет, який восени 2011 р. ініціював безкоштовні курси за допомогою мережі Інтернет. Відсоткове співвідношення результатів 2013 та 2014 рр. свідчить про підвищений інтерес з боку охочих, адже станом на червень поточного року кількість МВОК сягало позначки 2600 (порівняно з 2013 р. їх кількість таких курсів зросла на 327%) [146]. Курси носять масовий характер і створюються на базі провідних університетів по всьому світу. В окремих країнах: Йорданія, Китай, Франція засновано національні платформи МВОК.

Масовий онлайн-курс включає відеолекції викладача, різні інтерактивні завдання та форум, який дозволяє слухачам отримувати відповіді від викладачів на поставлені запитання. Обов'язковою умовою успішного закінчення курсу вважається складання іспитів, які необхідно проходити протягом та наприкінці навчального курсу.

І хоча в Україні запущено окремі платформи для проходження он-лайн курсів, наприклад, Prometheus, все одно ми ще не можемо конкурувати у цих

питаннях з країнами Європи. У ряді країн (Китай, Латвія, Нідерланди, Алжир, Великобританія, Туреччина та ін.) від 10 до 25 % студентів отримують освіту в закладах дистанційного навчання. У 2012 р., згідно з результатами дослідження Babson Survey Research Group, 32 % студентів вищих навчальних закладів США (понад 6,7 млн) пройшли хоча б один курс дистанційного навчання [105].

Американські ВНЗ дуже активно впроваджують систему дистанційного навчання. На сьогодні для 65 % вишів таке навчання введено до загальної стратегії його розвитку. Спільний проект онлайн-навчання edX (<https://www.edx.org/>) запропонували в травні 2012 р. представники Масачусетського технологічного інституту та Гарвардського університету. Кошти, які були виділені на проект, сягали 60 млн. доларів (по 30 млн. від кожного). Наразі 50 закладів з різних країн світу долучилося та співпрацюють у проекті. Станом на жовтень 2014 р. у проекті взяло участь близько 3 млн. користувачів. Поряд з зазначеним проектом не менш успішними Coursera (<https://www.coursera.org/>) та Udacity (<https://www.udacity.com>), які задали старт у 2012 р. І хоча сертифікати, які можна отримати пройшовши такі курси як: EdX, Coursera та Udacity, не несуть формалізованого значення у порівнянні з дипломом про освіту, однак для більшості роботодавців вони є вагомим аргументом та свідчать про компетенції у окремій галузі того чи іншого спеціаліста. Так, проект Udacity веде співпрацю з величезною кількістю роботодавців, які готові прийняти на роботу слухачів, які успішно пройшли такі курси. Число слухачів, які зареєструвались на курси 2013/2014 навчального року платформи Coursera сягало близько мільйона, а це у десять разів більше, ніж у попередньому році. 13 тисяч українців також мали можливість на собі відчути таку форму навчання.

Дистанційна освіта в Україні впроваджується вже більше як десять років. Вперше про дистанційне навчання заговорили у 2002 р, коли МОН України провело експеримент пов'язаний з системою дистанційного навчання. Варто наголосити, що протягом останніх років ДО набула розвитку в низці університетів: Національному технічному університеті України КПІ,

Харківському університеті радіоелектроніки, Харківському національному технічному університеті ХПІ, Полтавському університеті економіки та торгівлі, Хмельницькому національному університеті, Сумському державному університеті, Національному університеті біоресурсів і природокористування України, Київський національний університет технологій та дизайну, НПУ імені М.П. Драгоманова та ін.

М. Карпенко [76] наводить цілий перелік викликів і ризиків, що мають відношення до її організації в Україні. Одним з таких викликів виступає прискорення темпів оновлення професійних знань. Автор акцентує увагу на тому, що у зв'язку з постійними глобальними змінами, знання отримані в ході традиційної освіти не можуть забезпечити конкурентноспроможність кожного окремого фахівця, а тому особливу роль сьогодні відіграє освіта протягом життя, реалізація якої, в першу чергу, можлива за нормального функціонування дистанційної освіти.

Перехід освітніх систем розвинених країн до широкого використання інформаційних технологій як ще один з викликів для України може стати пріоритетним напрямом. Адже людина повинна не тільки володіти знаннями у певній галузі, а й безумовно бути впевненим користувачем інформаційних технологій, що є необхідною умовою її успішності й важливим показником якості життя.

На ряду з попередніми чинниками автор підкреслює важливість демографічного, аргументуючи це тим, що тенденції зниження народжуваності та старіння населення викликає потребу у створенні умов для навчання людей зрілого і старшого віку. У міру певних обставин такі люди не мають можливості навчатись на стаціонарі, а тому різноманітні форми дистанційної освіти набувають все більшої актуальності.

Ожнжк, як зазначає А. Іщенко, впровадження медіаосвіти в Україні пов'язане з низкою проблем, спричинених як специфікою навчальної дисципліни, так і реаліями вітчизняної системи освіти. Серед таких обставин, що заважають швидкому впровадженню медіаосвіти у першу чергу автор

називає: конкурентні концепції медіаосвіти і медіаграмотності; інерція системи освіти; ризик зведення медіаосвіти у середній і вищій школі до вивчення основ журналістики чи засад політичної медіакритики, чим сучасна медіаосвіта далеко не вичерпується; необхідність поєднання знань, умінь і навичок, що належать до різних навчальних дисциплін (інформатика, мови, суспільствознавство тощо); швидкі темпи розвитку нових медіа і трансформації традиційних ЗМІ та їхньої соціальної ролі.

Окрім того в Україні в умовах протистояння російській агресії та важкого економічного становища повномасштабному запровадженню медіаосвіти перешкоджає брак матеріальних ресурсів, необхідних для підготовки і перепідготовки вчителів, розробки нових планів, програм та навчальних матеріалів і оновлення наявних [72].

Нормативна база ДО в Україні на перший погляд є начебто достатньою та прозорою, зокрема аспекти останньої регулюються низкою документів: «Національною доктриною розвитку освіти», Національною програмою інформатизації», «Концепцією розвитку дистанційної освіти в Україні», «законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про дистанційне навчання». Однак наразі ми маємо ряд проблем, пов'язаних як недоопрацюванням законодавчої бази так і матеріальною складовими.

Питання фінансування також має актуальне значення для проєктів онлайн-навчання, адже у розвинених країнах витрати на такий різновид сягають сотень мільйонів доларів. Так Індонезія на фінансування ДН використовує: державні гранти, внески студентів за навчання, а також допомогу від іноземних агентств. І треба наголосити, що якщо студент сплачує 33 % власних коштів, то внески уряду та агентств складають 66 %. В цьому контексті, Іспанія має також позитивний досвід, адже студенти оплачують 47% навчання; 46% – це внески від Міністерства освіти, а інші – це кошти, отримані від продажу навчальних матеріалів. Разом з цим, банки та уряди дають навчальним центрам так звані обігові кошти.

Найбільш привабливим з позиції фінансування є онлайн-навчання у Великій Британії, де обсяг оплати студентів за навчання сягає 15 % від загального фонду; інші 85% – покладаються на уряд. Має свої особливості оплата за різні галузі наук: так плата за вивчення точних наук на 25 % більша у порівнянні з соціальними чи мистецькими курсами.

До списку більш перспективних країн, керівництво яких усвідомлює, що освіта – це та компонента, яка сприяє розвитку інтелектуального та економічного капіталу нації, відносять також Канаду, в якій 75% - 80% складають урядові внески; 10% – студентські кошти; решта – 10-15 % забезпечується через підприємницьку і ділову активність університетів [272].

Розвинені країни лобіюють зниження вартості ДО у порівнянні зі стаціонарним [113]. Так, Технічний університет Джорджії, що в Атланті студент проходить магістерський курс стаціонару розрахований на отримання компетенцій в комп'ютерній галузі за ціною 45 тис. доларів. Аналогічний курс за дистанційною формою, диплом якого нічим не відрізняється, можна пройти за 7 тис. доларів.

Поряд з вище виявленими гальмівними факторами інформаційного простору актуальним в рамках дослідження, залишається питання знань іноземної мови, яка в період глобалізації, є інвестицією в успіх власного майбутнього. На сьогодні все більшої популярності набирає знання англійської, німецької, італійської, китайської, французької, польської, болгарської та навіть арабської мов. Знати зазначені вище мови, означає успіх не тільки на ринку інформаційної індустрії, але і й на ринку праці загалом. Адже процеси інформатизації та інтернатизації все активніше проникають у всі сфери соціуму, і знання стають найбільш ґрунтовним фактором конкурентоспроможності кожного окремого громадянина, кожної окремої компанії та розбудови українського суспільства загалом. А тому на перший план висуваються вже не фізичні можливості людини, а володіння іноземної мови.

Нажаль, порівняно з провідними країнами світу, рівень знань іноземних мов є досить низьким. Це заважає бути повноцінним учасником Інтернет-ресурсів, оскільки найбільш важливо, нова та актуальна інформація знаходиться саме на закордонних веб-сайтах. І це є прерогативою у отриманні та розумінні інформації учасниками, рівень іноземної мови яких є низьким і недостатнім.

За даними Education First (EF), Україна в цьому році, посідає 34-те місце за знанням населенням країни англійської мови. У дослідженні взяло участь 70 країн світу [70]. Порівняно з минулим роком, Україна втратила 7 позицій, адже у 2014 р., остання займала 27 місце.

Треба наголосити на тому, що за даними Міносвіти, для 91% українських школярів, англійська мова виступає як перша іноземна, однак за результатами дослідження Центру Разумкова, лише 4% українців вільно володіють нею.

За результатами ЗНО, яке проходило в 2013 р., більше ніж третина учасників тестування (35%) з англійської мови отримали за бланк «Б» нуль.

На жаль, мережева освіта в Україні дещо не відповідає таким зразкам, а тому зупинимось на факторах, які гальмують її розвиток.

Найбільш домінантною проблемою, яка відділяє Україну від розвинених держав – це недосконала нормативно-правова база, яка унеможливорює нормальне функціонування та розвиток суспільних інформаційних процесів.

Одне з центральних місць у законодавчому підґрунті займає відсутність розробленого та прийнятого Інформаційного кодексу, мова про який ведеться вже повних 20 років. Ініціатором Кодексу ще у 1995 році виступило Національне агентство з питань інформатизації при Президентові України і нажаль окрім численних постанов Верховної Ради України, послання президента, програм та розпоряджень Кабміну, рішень і наказів Держкомтелерадіо, Держкомзв'язку, Мінюсту, Державної ради з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України та «Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» (2013 р.), досі немає навіть проекту цього документу.

Такий кодекс допоміг би українцям зрозуміти хоча б те, який інформаційний простір ми будемо. М. Ставнічук, В. Кулик і Л. Мудрак вважають за потрібне розробити і прийняти Інформаційний кодекс України, який дозволить чітко визначити коло суб'єктів інформаційних відносин, максимально врахує їхні права та законні інтереси, забезпечить єдині підходи й принципи до регламентації відносин в інформаційному просторі, а також дасть визначення низці термінів в інформаційній сфері, насамперед тих, що стосуються інформаційної війни [209].

Згідно із Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» [186], до кінця 2015 р. мав би бути оприлюднений хоча б проект Інформаційного кодексу.

В Україні практично не ведеться експертна координаційна робота щодо впливу та розвитку нових конвергентних медіа. А це є одним із важливих аспектів розбудови суспільства майбутнього. Залишається не вирішеним питання нового законодавства про телебачення і радіомовлення, яке 7 років напрацьовувалося медіа-експертами та експертами Ради Європи. На сьогодні тільки в Україні спеціальне законодавство про медіа лишається в традиціях ХХ століття. Законопроект «Про аудіовізуальні медіапослуги» вже 3 роки чекає на опрацювання [209]. Недостатніми є розробки в питанні систематизації та кодифікації українського інформаційного законодавства.

У роботах В. Конаха знаходимо низку проблемних задач, пов'язаних із законодавчою базою, які потребують нагального вирішення у руслі інформаційної розбудови. Серед них: формування правових умов для забезпечення плюралізму, прозорості та неупередженості діяльності ЗМІ, недопущення їх монополізації та використання у маніпулятивних цілях [86].

Автор акцентує увагу на недостатній контрольованості державою відносин власності на ключові вітчизняні ЗМІ та відсутність нормативно-правових актів, які сприяли би становленню економічно незалежних ЗМІ. Саме ці чинники, на її думку, створюють передумови для монополізації медіа-ринків фінансово-промисловими групами. Тому досить часто інформаційні продукти

наповнені не суспільними і загальнодержавними питаннями, а вузькогруповими корпоративними інтересами. У такому руслі, журналістські колективи не мають можливості бути незалежними.

Наступним важливим аспектом, згідно з В. Конахом, виступає відсутність унормування діяльності з поширення інформації в мережі Інтернет. Адже сьогодні в Україні фактично відсутнє правове регулювання функціонування міжнародних інформаційних обмінів та інформаційних систем, і це унеможлиблює перевірку поширюваної там інформації та створює передумови для використання Інтернет-ЗМІ у деструктивних цілях.

Вдосконалення захисту інтелектуальної власності в умовах поширення Інтернет-технологій – ще одна з важливих перепон розбудови інформаційного суспільства. Треба наголосити на тому, що не маленька частина авторських творів, опинилася в Інтернеті з порушенням прав інтелектуальної власності. Про це свідать і результати щорічної «Спеціальної доповіді 301», які були оприлюднені Офісом торговельного представника США 1 травня поточного року. У відповідності до оголошених результатів, Україна є найбільшим порушником авторського права та належить до так званих пріоритетних зарубіжних країн (у цій категорії Україна є першою і єдиною за останні сім років).

В. Конах зауважує, що якщо у чинному законодавстві України за порушення авторських прав передбачена як адміністративна, так і кримінальна відповідальність, то відносини у сфері телекомунікаційних послуг в Україні регулюються Законом України «Про телекомунікації» від 18.11.2003 р. № 1280-IV. Стаття 40, четвертого параграфу засвідчує, що оператори, провайдери телекомунікації не несуть відповідальність за зміст інформації, що передається їх мережами. Це у свою чергу призводить до того, що в більшості випадків окремі правовласники не можуть відслідкувати поширення об'єктів, що охороняються (особливо в телекомунікаційних мережах відкритого типу) і часто позбавлені можливості захищати свої права в цифровому середовищі.

Окрім того відкритою залишається проблема неузгодженості термінології в інформаційному законодавстві. Наразі ряд термінів не є достатньо коректні або не мають чіткого визначення. До таких понять доцільно віднести, які є актуальними у рамках дослідження є «інформаційно-психологічна безпека», «інформаційно-психологічні впливи», «державна інформаційна політика», «національний інформаційний простір», «об'єкт інформаційного права» тощо.

Варто відзначити, що стан матеріально-фінансового забезпечення у сфері інформаційної індустрії в Україні незадовільний. Для того, щоб переконатись у цьому ми можемо звернутись до реалій Європи, де має місце досить потужний механізм фінансової підтримки. На розвиток ідей інформаційної політики ЄС в окремих сферах життєдіяльності суспільства реалізуються програми та проекти.

У грудні 2013 р. фінішувала 7-ма Рамкова Програма Європейського Союзу з досліджень та технологічного розвитку «Будівництво Європейського дослідницького простору (European Research Area) знань для зростання» (тривала 7 років). Програма була спрямована на об'єднання всіх дослідницьких ініціатив ЄС з метою розвитку, конкурентоспроможності та зайнятості. Основний фінансовий інструмент Європейського Союзу для підтримки дослідницьких проектів у ЄС та у країнах за його межами. Основне гасло програми – «Знання – це найбільший ресурс Європи». В рамках програми мали місце такі напрями як: «Розвиток технологічних досліджень», «Інформаційні технології і ринкова політика», «Європейська стратегічна програма промислового розвитку і впровадження технологій», «Он-лайн для урядів», «Глобальна інвентаризація», «Електронна комерція», «Дистанційна освіта, медицина, культура та інформаційні послуги». Саме на дослідження в цих напрямках спрямовувалось близько 80 % річного бюджету ЄС.

Слід зазначити, що з кожним роком українські науково-дослідні та промислові організації все ж таки беруть щораз активнішу участь у виконанні проектів цієї програми. За статистикою проекту JSO–ERA (аналіз періоду 2007–2011 рр.): українські організації взяли участь у 717 з 77 873 проектів, поданих

на конкурси FP7, які було завершено до 16.02.2011; 177 українських організацій отримали фінансування ЄС в обсязі 13,2 млн євро; виконання 134 проектів FP7 відбувалося за участі українських дослідників; рівень успішності українських організацій (20,2 %) досить близький до середнього рівня успішності FP7 (20,7 %) [117].

Найбільш успішними напрямками в Україні на той час були «Навколишнє середовище» (рівень успішності сягає 16 %), «Транспорт» (рівень успішності – 13 %). Половина таких проектів для молодих учених отримує фінансування (рівень успішності – 48 %). Однак, рівень успішності таких напрямів як «Нанонауки, нанотехнології, матеріали та нові технології», а також «Здоров'я» сягають від 4 до 5 %. За першим напрямом реалізовувалось лише п'ять проектів, що не відповідає інтелектуальним можливостям країни. Треба сказати, що у програмі, яка запущена з 2014 р. участь українських організацій у різних напрямках є значно посиленішою, а це в свою чергу свідчить про підвищений рівень інтерес та активність з боку вчених України.

Основною проблемою інформатизації українського соціуму протягом тривалого часу залишається також недостатнє бюджетне фінансування щодо впровадження ІКТ, яке в свою чергу гальмує модернізацію освітніх установ та бібліотек.

Спадковий радянський етатизм, який обумовлює домінування консервативного мислення та неприйняття змін і сприяє закритості інформаційного простору – це ще один вагомий фактор, який не дозволяє українському суспільству відповідати зразкам інформаційного соціуму.

За своєю суттю таке явище відторгало розповсюдження інформаційних технологій, блокуючи тим самим процес спонтанної інновації шляхом використання мережевих взаємодій. За таких умов високоосвічене населення країни віддалялося від світових наукових досягнень, позбавляючи дослідників ефекту «перехресного запилення» інноваціями. Спадок радянського етатизму у вигляді суспільної звички безініціативності, переладнання відповідальності на

державу, – і сьогодні перешкоджає інтенсивному розвитку сфери інновацій, зокрема і в освіті.

В країнах ЄС та країнах-членів Ради Європи, з поступовим розвитком принад інформаційного соціуму, а саме електронних медіа та мережі Інтернет, відбувається переосмислення та формування нової інформаційної політики, яка проявляється в скороченні впливу державних органів на сферу інформаційної індустрії, а також перенесенні системи регулювання в поле міжнародної дипломатичної діяльності.

За оцінками експертів, в Україні достатньо позитивних факторів, які можуть сприяти розвитку інформаційного суспільства, однак так звана політика «інформаційного володіння» чи провладного бачення постійно стримує інформаційні процеси. Як зазначають окремі політологи та медіа-експерти [209]: «Українська держава і брала на себе зобов'язання з реалізації європейських та світових медіа-трендів, зокрема захищати права людини та свободу слова в Інтернеті, боротися з «мовою ненависті» та інформаційною агресією, сприяти розвитку нових конвергентних (злитих, поєднаних) медіа, поширювати медіа-грамотність від малої дитини до літньої людини, ухвалити сучасне мультимедійне законодавство, завершити створення системи суспільного мовлення, запроваджувати цифрове мовлення, сприяти саморегулюванню в медіа сфері, маємо стверджувати, що з вище окреслених напрямів реалізовано лише декілька».

Однак системної роботи з розбудови інформаційного суспільства, яка мала б вийти на перше місце, не спостерігається. Остання витіснилась інформаційною безпекою і пропагандою. Це зокрема втілюється у заходах, які спрямовані на заборону в ефір російських серіалів, закриття російських каналів, формування системи військового інформування із зони бойових дій та системи роботи бойових прес-офіцерів. Єдине, що маємо відзначити у цьому контексті, що вже нарешті схвалено законодавство щодо прозорості медіа-власності, створене Міністерство інформаційної політики, запущено 3G (в той час, коли у світі запускаються 4 та 5 G)

Але й надалі відбувається гальмування розвитку суспільного мовлення. Склад Наглядової Ради Національної суспільної телерадіокомпанії України, яка повинна була діяти ще з минулого року, - досі не сформований. Українського телебачення та радіо досі немає на сході країни, де йде війна. Там превалюють російські мовники: 10 інформаційних та 30 розважальних російських телевізійних каналів щоденно в ефірі [209]. На цьому низка гальмівних процесів не завершується, адже наразі нероздержавлені друковані засоби масової інформації, засновані органами державної влади та місцевого самоврядування. Хоча 10 років тривають спроби це зробити.

Призупинено і роботу щодо потенційно шкідливого контенту, який є одним з важливих елементів розвитку нової інформаційної політики та носить загрозливий вплив як на дітей так на дорослих. І хоча цей проект був готовий на 80%, Нацрада України з питань телебачення та радіомовлення у липні 2014 р. зупинила його розробку. У цьому контексті гальмується також запровадження цифрового телебачення. Так 17 червня 2015 р. Комітет свободи слова та інформаційної політики, визнав перехід на цифрові технології в рамках виконання міжнародних зобов'язань України «Женева-2006», незадовільним. Як визнають експерти, основні причини таких гальмувань є непрофесійність, корупція, відсутність налагодженої співпраці між відповідальними особами за ці процеси, а також амбіції чи приватні інтереси кожного з учасників.

Однак найголовнішою проблемою є відсутність комплексної державної програми розвитку науково-освітньої мережі. В результаті – відсутня постійна фінансова та організаційна підтримка цих розробок з боку держави і, як наслідок, мережа URAN, мета якої сприяти створенню, розвитку та використанню єдиної національної науково-освітньої телекомунікаційної мережі України, для підвищення рівня освіти та науки, розвитку засад інформаційного суспільства, повноправного входження України в глобальний інформаційний простір [149], ще не охоплює всі регіони України.

Водночас, треба сказати, що світовий досвід розвитку науково-освітніх комп'ютерних мереж досить багатий. Найвідомішими з них є мережі DFN, В-

WIN у Німеччині, Super Janet у Великій Британії, SURFNET у Голландії, Renater-2 у Франції, CANET-2 у Канаді та ін. Останні оказники засвідчують, що Росія в своєму арсеналі має такі потужні науково-освітні національні і регіональні мережі як RBNET, RUNET, RELARN, RSSI, MSUNET, FREENET, РАН/ORC, випереджає Україну більш ніж на порядок за їх кількістю. Основним аргументом виступає те, що Росія на відміну від України, має значну державну підтримку.

Актуальним питанням залишається відсутність ініціативи з боку держави щодо приєднання Українського науково-освітнього інформаційного сегменту до Європейського і світового інформаційного простору, що на даний момент є світовою тенденцією. Так свого часу, у Європі функціонувала транснаціональна мережа TEN-155 (швидкість передачі даних 155 Мбіт/с). Пізніше ця мережа трансформувалася у науково-освітню мережу GEANT, яка вже переходить до використання оптоволоконних каналів передачі даних із швидкістю до 1 Терабіт/с. Швидкого розвитку набуває ще одна інформаційна наукова мережа країн Південної та Східної Європи – SINSEE [61]. Україна на жаль стоїть осторонь цих процесів, а тому мова про інформатизацію українського суспільства у певній мірі втрачає сенс.

Отже, розвиток мережевої освіти в Україні ускладнюється низкою проблем різного походження. З іншого боку, необхідно мати на увазі і численні загрози, які створюються мережевими формами освіти.

Для початку з'ясуємо сутнісне наповнення поняття «загрози». З усієї сукупності тверджень, які наявні в наукових та навчальних джерелах, найбільш ближчим до предмета дисертаційного дослідження є позиція Є. Олейнікова, К. Горячової, Н. Матвеева та А. Пекіна. Автори визначають «загрози» як форму небезпеки – небезпеку інтересам різних суб'єктів на стадії переходу з можливості у дійсність.

В соціально-педагогічному аспекті «загрози інформаційної безпеки» розуміються як сукупність умов і факторів, які впливають на здоров'я особистості, духовно-моральну сферу, міжособистісні відносини та створюють

небезпеку життєво важливим інтересам особистості. Екстраполюючи вище зазначені трактування на наше дослідження, під загрозами соціальної мережі будемо розуміти всі ті небезпечні чинники чи фактори, які впливають на учасників останньої і залишають негативні наслідки на їх установках, позиції до життя, культурних поглядах та ціннісних орієнтаціях.

Оскільки безперервна освіта як складна динамічна система має прояв у формальній, неформальній та інформальній підсистемах, - зупинимось на окремих загрозах, які виникають процесі навчання, з використанням соціальних мереж, у різних підсистемах компетентнісного збагачення.

Розглянувши систему формальної освіти, маємо зазначити, що Н. Ульянова виокремлює такі загрози, які виникають у результаті перебування в соціальній мережі: особистісна безпека в мережі, безпека особистісних даних; залежність від споживання інформації; підпорядкованість стилю мислення, запозичення шаблону мислення; віртуальне спілкування, відмова від безпосереднього спілкування; фінансова небезпека для дитини; швидке «дорослішання» дитини [233]. На наш погляд, лише дві останні мають чітке відношення до формальної освіти, всі попередні мають місце не тільки під час формального навчання, а і безумовно стосуються неформальної ланки, адже людина займаючись самоосвітою, або ще, як ми визначили у ході дисертаційного дослідження, безперервною освітою, так само може піддаватись впливу виокремлених Н. Ульяновою, загроз.

Маємо сказати, що в рамках дослідження ці загрози впливають на цінності кожного громадянина. Серед них: психофізіологічні, соціальні, інтелектуальні та економічні.

Загроза, яка першочергово виступає перед особистістю і залишає відбитки на цілісності держави є природа людини піддаватись впливу інших культур та поглядів, що сприяє формуванню субкультур, знищення власних традицій та цінностей (так звана, маніпуляція свідомістю індивіда). Така загроза є чи не однією з основних, яка може формувати у користувачів (вихованців) інші погляди, інтереси, цінності, традиції, установки, особливості

культурної складової. Спілкуючись з іншими учасниками віртуального простору, людина схильна піддаватись іншим, забуваючи про власні культурні цінності, традиції, погляди. В такому випадку в дію вступають соціально-психологічні процеси особистості і як наслідок відбувається стирання свого особистісного (в локальному контексті), національного (в глобальному) та прийняття чужого. Прикладом сучасної молоді в даному контексті можуть бути так звані «Емо», «Панки», «Готи», що є наслідком пізнання нового, формування себе як освіченої, культурної особистості, однак в результаті субкультурного індивідуума. Такими соціальними мережами можуть бути представлені ті, які за вище зазначеною класифікацією належать до різновиду за типом: розваги (MySpace), відео (YouTube), аудіо (Last.fm). Це все формує відповідну поведінку, уявлення та цінності особистості.

Соціальна мережа здатна створювати нове символічне середовище, яке радикально трансформує простір і час, фундаментальні виміри людського життя. Адже на персональному рівні ми знаходимося в оточенні образів, суперечливих і невимірних. Ми живемо у світі бліп-культури, яка формує так звану «кліпову» свідомість, яка є ще однією загрозою у системі безпеки держави, оскільки сприяє вимиванню в індивіда залишків креативних здатностей [254, с. 555].

«Кліпова свідомість» стає складовою епохи, символи й образи культури під колосальним впливом науково-технічного прогресу формуються і змінюються настільки стрімко, що людина не здатна їх осмислити. Це створює сприятливі умови для маніпулювання свідомістю. Багато дослідників занепокоєні тим, що спостерігається небезпечна тенденція шаблонізації людини, зомбування, втрати індивідуальності. В історії людства не було подібних засобів масового впливу на свідомість і психіку людини і на суспільну свідомість. Г. Маркузе стверджує, що віртуальна реальність стає головним наркотичним засобом управління людьми, маніпуляції соціумом через виробництво символів, створення керованої віртуальної маси, що складається з атомізованих, ззовні орієнтованих «одномірних» людей [108].

Будучи особливою формою буття, віртуальна реальність формує нові потреби, гедоністичні орієнтації, ролі, фобії, ігрові образи власного «Я». Така реальність дозволяє людині по-новому відчувати буття, знайти новий тілесний образ; змінити стать, свій фенотип і обирати ім'я – образ.

В Інтернеті з'являється можливість впливати на свідомість не тільки деяких людей, а більшості користувачів певних сайтів, на яких розміщено цікаву або необхідну для навчання чи роботи інформацію. Тому можемо говорити про маніпуляції масовою свідомістю користувачів мережі [131]. У зв'язку з цим, наприклад, А. Астаф'єв зауважує, що в умовах військової інтервенції та агресивної зовнішньої політики Російської Федерації перед Україною стоять також безпекові виклики, зокрема в інформаційній та кіберплощині, особливо в культурно-гуманітарній царині. Необхідна поступова ціннісно-сміслова переорієнтація багатьох громадян України – як користувачів соцмереж – із російських на західні. Адже не секрет, що російські спецслужби та політтехнологи через власні соцмережі ведуть масштабні Інтернет-війни щодо популяризації українофобських ідей «русского мира» [9].

Є. Полат зазначає, що небезпека учасника всесвітньої павутини криється не в самому комп'ютері (наприклад, властивостях випромінювання: вони не більше, ніж біля телевізора), а саме в інформації, яка розміщується в мережах, доступ до якої відкрито для всіх бажаючих [163]. Все більше школярів користуються інформацією соціальної мережі, яка позначається на інтелектуальному, моральному розвитку дітей, їх психічному і фізичному здоров'ї. Розробники порталів, блогів, соціальних мереж, стурбовані питаннями інформаційної безпеки своїх користувачів. Деякі розробники розміщують правила, якими необхідно користуватися при роботі з наданими сервісами для забезпечення своєї безпеки, наприклад: «Обов'язково скажи дорослому, якщо хтось в Мережі набридає тобі чи хоче говорити про секс; відразу припиняй контакт з будь-яким, хто намагається тиснути для отримання інформації про тебе (імені, віку, росту і розміру, фотографій, адреси, інформації про сім'ю)» та ін. [12]. Особливості сприйняття інформації в дитячому віці, коли значне місце

займає безпосередній інтерес до теми, її емоційне забарвлення, домінування ірраціонального мислення в багатьох випадках не дозволяють дітям поставитися серйозно до рекомендованих правил забезпечення інформаційної безпеки і самостійно оцінити їх важливість.

Окремі загрози виокремлює І. Голдберг, в яких вбачає такі основні симптоми розладу психіки дитини під впливом віртуального середовища: хворобливий негативний стресовий стан або дистрес; заподіюється шкода фізичному, психологічному, міжособистісному, економічному чи соціальному статусу.

Загалом фактори виникнення та умови формування мережевої залежності розділяють на дві групи [134]: кібернетичні – об'єктні умови і фактори, пов'язані із властивостями кіберсередовища; індивідуально-психологічні – суб'єктні фактори, пов'язані з демографічними характеристиками й особистісними властивостями кіберкористувачів.

Досить часто ми є свідками, а іноді і зацікавленими особами, спливаючих незалежно від нашого бажання, інтернет-реклам. Такі повідомлення часто мають двоякий характер, або ж абсолютно вульгарну тематику. Шкідливі рекламні посилання містяться навіть на сайтах з найвищою репутацією. Посилання на шкідливу рекламу, найчастіше зустрічаються на сайтах соціальних мереж, де присутня безліч реклами, викликаючи у користувачів помилкове відчуття безпеки. І не кожен знає, як обмежити показ цих банерів. На щастя, деякі телеком-оператори надають послуги батьківського контролю інтернет-користування. Наприклад, «Батьківський контроль» блокує раптову появу «нецензурних» банерів, зображень, посилань, сумнівних і «піратських» контентів з будь-якого пристрою: комп'ютера, ноутбука, планшета або смартфона вашої дитини.

Наявність аморального контенту (порнографія, суїцид, опис різних наркотиків, а також інших згубних звичок, чорна магія тощо) дисформує свідомість малої дитини, в тому числі і підлітків та може призводити до влиття дитини у світ негативу та зла.

Варто зазначити ще і той факт, що з моменту вступу дитини до школи загроза інформаційної безпеки зростає, оскільки у неї з'являється свобода від спостереження і контролю з боку батьків, а також починає розмежовуватися сфера впливу сім'ї, школи, системи додаткової освіти, соціуму. Внаслідок неопрацьованості проблеми забезпечення безперервної інформаційної безпеки школярів і методики її комплексної реалізації на рівні сім'ї і школи відповідальність за дитину педагоги нерідко перекладають на батьків, а батьки – на педагогів та працівників системи додаткової освіти.

Дослідники все частіше говорять про негативний вплив віртуального спілкування на вміння молодих людей спілкуватися з реальними співрозмовниками. Перевага віртуального спілкування полягає у тому, що вона дає можливість зав'язати знайомства у різних частинах світу. Проте, це може мати негативні прояви. Багато хто з тих людей, хто спілкується в Інтернеті, стверджують, що набагато легше говорити з людиною, яку ти не бачиш. Це дає відчуття свободи, можливість представити себе у найкращому світлі, не будучи оціненим сторонніми людьми, створює комфорт у спілкуванні. Це в свою чергу, призводить до втрати певних навичок спілкування в реальному житті, при якому необхідно дивитися на співрозмовника та встановлювати персональний контакт [78].

Все це – на думку психологів, серйозні психологічні проблеми [11]. Замість того, аби шукати шляхи їх розв'язання, вони тікають у світ ілюзій, де почувають себе набагато впевненіше. Найбільша спокуса віртуальності – можливість бути тим, ким хочеться, яким бачиш себе у мріях. Однак не слід забувати, що маніпуляції, до яких вдається один із співрозмовників, можуть бути й на озброєнні в іншого. В результаті відбувається спілкування двох вигаданих, неіснуючих осіб, які у такий спосіб задовольняють свої нереалізовані бажання і «розвіюють» комплекси [196].

Основну причину, яка занурює молоду людину у світ віртуальних подій, закордонні дослідники вбачають у комунікативній депривації (М. Джуммер), тобто дитина стає закритою («closed child», П. Мортлі) для відвертого

спілкування з однолітками, окрім того, вона втрачає емоційний контакт з батьками або педагогами, які на цьому етапі відіграють основну роль у соціально-психологічному становленні [78].

Не варто забувати ще і про такий фактор як шахрайство, яке широко поширене серед добре знайомих нам в інтернеті мереж «ВКонтакте», «Facebook» і «Однокласників». Крім цього, шахраї створюють окремі сайти, оголошення, за допомогою яких, обманюють і дорослих людей, не кажучи вже про довірливих дітей. Залишається одне - програми батьківського контролю, в яких можна налаштувати список сайтів, доступних для дитини. Це дуже зручно, і дозволяє контролювати навчання та дозвілля дитини, не обмежуючи для нього вихід в мережу» [130].

Окрім цього не рідко ми можемо стати жертвами так званого «шкідливого коду». На сайтах соціальних мереж або в мобільних додатках для доступу до таких сайтів, включаючи рекламу в додатках сторонніх постачальників, може відкрити хакерам доступ до вашої мережі. Деякі соціальні мережі більшою мірою сприяють подібним атакам хакерів: натиснувши на скорочений URL, користувач може випадково перейти на шкідливий сайт.

Психологічна атака у вигляді виманювання інформації про реквізити доступу до системи (на відміну від злому самої системи). В соціальних мережах люди почуваються більш комфортно і більш охоче діляться персональною інформацією. Це підвищує ризик того, що співробітник розкриє конфіденційні дані через соціальну мережу.

Незважаючи на те, що впровадження новітніх інформаційних технологій має схвалення на міжнародному рівні (в тому числі – в документах ООН), однак з боку різного роду організацій та з позиції вчених рівень занепокоєності щодо наслідків на безпеці особи та держави загалом зростає.

Так, Д. Дубов [56] говорить про можливі проблемні напрями такого впливу. Автор акцентує увагу на медико-біологічних факторах, як таких, які несуть найбільш загрозливий вплив (збільшення кількості онкологічних захворювань, послаблення імунітету, зменшення стійкості до стресу тощо);

Соціальна адаптація, як зазначає вчений свідчить про так званий недостатній рівень соціалізації, оскільки більшість людей інтегровані в межах напівзакритих груп за інтересам; психологічній адаптації до опанування інформацією. Тут має місце твердження про те, що занадто величезні масиви інформації, які наразі наявні в Інтернет та соціальних мережах, людина не здатна повноцінно сприймати, аналізувати та виокремлювати для себе необхідну. Під впливом соціальних мереж також відбувається зміна соціальної структури та моделей поведінки, що проявляється у фрагментарному типі передачі інформації від покоління – поколінню (батьки, старші, вчителі, авторитетні громадяни), все більшою мірою Інтернет захоплює увагу учасників і цим нівелює можливість зберігати норми, традиції, цінності нації. Автор відзначає, що «в цьому ж контексті цікавим є і спостереження більшості психоаналітичних шкіл про те, що відбувається процес зникнення однієї з глибинних мотивуючих функцій людини – «едипового комплексу», сублімація якого є джерелом соціального розвитку всього суспільства. Молодь стає індиферентною до всіх традиційних пріоритетів, мотивів або ж система таких пріоритетів кардинально змінюється. В перспективі це може призвести до значних трансформацій в самій соціальній структурі суспільства».

Також вчений занепокоєний тим, що використання соціальних мереж може призвести витіснення традиційного навчання, і тим самим витіснивши фігуру «вчителя чи викладача». Д. Дубов закликає до того, що передусе «нова соціальність» через «нову гру», стверджуючи, що ігровий віртуальний світ конструюється лише силами уяви, участь у іграх розсуває кордони простору інтелектуально-духовної самореалізації людей, перш за все молодих. Населений десятками мільйонів людей цей світ починає жити за неясними поки що законами духовно-ігрової цивілізації, що розвивається в межах техногенної епохи. Будь яка гра (в тому числі – комп'ютерна) задовольняє потреби людини у самореалізації, що виходить за межі його справжніх соціальних ролей. За оцінками китайських фахівців лише ринок Китаю у продажі за реальні гроші віртуальних об'єктів становить близько 1 млрд дол., а всього такий ринок

оцінується у 10-12 млрд дол. Формується ціла індустрія, що обслуговує потреби гравців у віртуальних предметах, актуальних лише у певній грі.

І ще один з факторів «анонімність, як загальна проблема приватності». Автором відмічено, що кожен новий крок компаній ІТ-індустрії призводить до зменшення приватності особи у мережі чи збереження її конфіденційної інформації. Варто відмітити, що більшість людей повністю втрачають відчуття самозбереження (по відношенню до персональної інформації) коли починають приймати активну участь в соціальних мережах. Існують випадки, коли зловмисники використовували інформацію із соціальних мереж для здійснення злочинів: крадіжки, кіднепінг, вбивства з метою махінацій. Останній крок в цьому напрямі – поява можливості ідентифікувати людину з фото (з'явилась в соціальній мережі Facebook), що викликало нову дискусію про проблему прайвесі (зокрема – з боку правоохоронних органів США).

За словами Д. Дубова, правозахисники висловлюють і іншу занепокоєність, адже завдяки інформаційним технологіям стали дійсно надзвичайними можливості держави в контролі за громадянами та доступу до всього масиву інформації про них. Актуалізується ідея, що «вільне суспільство мережі інтернет» може перетворитись на «абсолютну тоталітарію мережі інтернет». Подібно до того, як це відбувається у сфері авторського права, коли традиційне його розуміння принципово не співпадає з реальністю і вже призводить до банкрутств компаній, зникненню форматів цифрових носіїв, а на цьому тлі спостерігається зростання успішності тих, хто встиг швидко адаптуватись до нових умов винятково «віртуального існування».

Питання таких загроз, як ще їх називають інформаційними виводить нас на площину інформаційної безпеки, яка за визначенням Г. Грачова, являє собою стан захищеності особистості, що забезпечує її цілісність як активного соціального суб'єкта та можливостей розвитку в умовах інформаційної взаємодії з навколишнім середовищем. В якості технологічної основи формування психологічної самозахисту особистості виділяють наступні компоненти: загальна установка, орієнтування в ситуації, визначення

потенціалу впливу, виявлення ознак загроз інформаційно правової безпеки особистості, організація захисної поведінки [38, с. 30]. Н. Саттарова під інформаційною безпекою особистості розуміє стан захищеності її основних інтересів, які складаються в реалізації конституційних прав і свобод, в забезпеченні особистої безпеки, в підвищенні якості та рівня життя, у фізичному, духовному та інтелектуальному розвитку, від загроз, що викликаються інформаційним впливом на психіку і соціокультурний розвиток людини різноманітними соціальними суб'єктами й інформаційної середовищем суспільства [199, с. 34]. Т. Малих стосовно галузі освіти дає поняття інформаційної безпеки як стану захищеності життєво важливих інтересів особистості, що виявляється в умінні виявляти і ідентифікувати загрози інформаційного впливу й умінні компенсувати негативні ефекти інформаційного впливу. Під загрозами безпеці розуміється сукупність умов та факторів, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільства і держави в інформаційній сфері. Забезпечення інформаційної безпеки є сукупність діяльності по недопущенню шкоди свідомості і психіці особистості. При цьому процес забезпечення інформаційної безпеки ґрунтується на уміннях особистості учня побачити і нейтралізувати загрозу, витікаючу від інформаційного впливу. Це вміння може придбаватися стихійно або в процесі цілеспрямованого навчання учнів [106, с. 10-11]. В умовах шкільної освіти забезпечення інформаційної безпеки можна розглядати як сукупність діяльності по недопущенню шкоди свідомості і психіці дитини.

Оскільки соціальні мережі розгортаються у контексті інформаційно-комунікаційних технологій, то варто відзначити, що використання останніх у навчально-виховному процесі, пересічної людини сприймати і переробляти отримані знання утворюють дисбаланс, який породжує низку потужних проблем, які гальмують модернізацію системи освіти як у регіональному, так і у світовому вимірах. Наприклад, Н. Саттарова вважає, що довгий час перебування в соціальній мережі може нанести проблеми: здоров'ю (перевтома, психологічна залежність, соматичні захворювання, зниження працездатності і

ін.), етичні проблеми (переоцінка моральних норм, зниження інтересу до мистецтва, читання, перенос зразків поведінки з віртуальної дійсності в реальність та ін.), труднощі в навчанні (відсутність часу на навчання, перевантаження зайвою інформацією, зниження успішності) [199].

На цей час з'ясовано, що завдяки високій активізації й постійному зворотному зв'язку під час роботи з інформаційними технологіями в учнів (студентів) зростає концентрація уваги і зорове навантаження, а також нервово-емоційне збудження в умовах зменшеної загальної м'язової активності при вимушеному положенні тіла учня – поза сидячи. Окрім того, в приміщеннях комп'ютерних класів погіршується якість повітряного середовища: підвищується температура повітря, знижується вологість і змінюється іонний склад повітря, підвищується рівень шуму, утворюються різні рівні електромагнітного поля радіочастотного діапазону, статичного і магнітного поля низької та наднизької частоти [78].

Проблеми фізіологічних та психологічних суперечностей в умовах інформаційного суспільства, вплив комп'ютера на особистість, при зберіганні та обробці інформації виділяє В. Лапін. Зокрема, він наголошує на таких наслідках:

– фізичні недоліки: підвищення значення напруги електричного кола, підвищення рівня електромагнітного випромінювання, підвищення рівня статичної електрики, підвищення рівня іонізації повітря.

– психологічні: статичні та динамічні перевантаження, розумове перенапруження, перенапруження органів зору при роботі з об'єктами, зображеними на екранах моніторів [102].

Дослідження І. Даценка, Р. Габовича, М. Йонди дозволяють стверджувати, що постійне, довготривале, нерегламентоване та нерациональне використання ІКТ, безперечно, негативно впливає на центральну нервову систему, руховий апарат, органи зору тощо. Користувачі ПК найчастіше скаржаться на швидку втомлюваність, головну біль, втому очей [43].

Дуже гостро постає загроза психологічного характеру, адже під час віртуального спілкування скорочується взаємодія «з обличчя в обличчя». «Друзі» в інтернеті як легко знаходяться так і легко втрачаються, вони радикально відрізняються від реальних друзів, які передбачають стійкі людські зв'язки, міцну дружбу, серйозні стосунки. Багато соціологів відзначають, що виникла принципово нова проблема: перенесення відносин з віртуальних «друзів» на друзів реальних. Відомий британський соціолог З. Бауман вважає, що ця небезпека взагалі становить загрозу власне людської комунікації. У виданій торік книзі «Побічний збиток» вчений стверджує, що якщо не так давно «побічні втрати» ставилися лише до військової сфери, то нині вони прийшли в повсякденну соціальне життя, що пов'язано з «ослабленням і спадом буквально всіх міжлюдських уз» [93].

Ми маємо розуміти також той факт, що мережа не дає 100% гарантії достовірності інформації, а тому це спричиняє дезінформованість громадян. Такий негатив особливо актуальним постає нині на «порозі інформаційної війни». Співставивши новини, що транслюються чи з'являються в українських чи закордонних ЗМІ, тих же самих соціальних мережах, ми спостерігаємо викривлення, неправдивість та неточність інформації. Це залишає відбиток на свідомості громадян, їх позиції, життєвих пріоритетах, що в кінцевому рахунку може призводити до сутичок на відповідних блогах, форумах, спільнотах, де інтереси учасників мережі є протилежними чи погляди на процеси, що відбуваються нині в країні, різняться. Даний фактор ми можемо прослідкувати перш за все в таких соціальних мережах як «Facebook», «Twitter», «Однокласники», «Вконтакте» тощо.

Аналітики відділу досліджень інформаційного суспільства та інформаційних стратегій стверджують, що активну двосторонню взаємодію продемонстрували російські провладні Інтернет-ЗМІ та відповідні активісти в соціальних мережах. Ціла низка російських сайтів, що займаються постійним інформаційно-психологічним протиборством на українському напрямі активно висвітлювали події, що відбуваються, розміщували публікації із неперевіреною

та неправдивою інформацією, здійснювали активне поточне аналітичне коментування ходу подій. Ці новини або повністю формувались редакціями самих видань, або посилались на інформацію «дружніх активістів» в соцмережах. Зокрема, в соцмережі Facebook можна побачити цілі групи (communities) людей, що свідомо поширюють панічні настрої та неправдиві відомості, які мали на меті створити образ «непереможної російської армії» [255].

Вище зазначені загрози мають здебільшого локальний характер, однак не варто забувати і про те, що соціальні мережі мають і глобальні наслідки.

Вважаємо за доцільне зазначити таку загрозу як вплив з країни інтелектуально збагачених як дітей (обдарованої молоді) так і дорослих. Маса обдарованих дітей проводячи час у соціальних мережах, з метою навчання чи просто розваг, часто знайомляться з іноземними громадянами, і це спілкування впливає на свідомість дитини, що є підставою до зародження бажання відправитись навчатись за кордон. Відтак наша держава втрачає обдаровану молодь, на яку покладено великі надії розвитку держави. Прикладом таких соціальних мереж, всередині якої можливі різного роду спільности, є всіма нами добре знана «Facebook», «Перший національний», «Партнерство в навчанні» та інші.

Вплив з країни кваліфікованої робочої сили як ще один ризик глобального характеру є перш за все наслідком такої характерної властивості Інтернету як «відкритість». Саме остання є підставою для спілкування користувачів світової павутини «за відсутності будь-яких кордонів». У зв'язку з чим величезна кількість користувачів знаходять потенційних роботодавців і як результат зацікавлені громадяни в пошуках кращого життя (учасники мережі) виїждять в іншу країну. До таких соціальних мереж, де може проявлятися такий ризик, належать: «Мой круг», як мережа, що запропонована ще у 2005 р. російськими розробниками та яка дозволяє здійснити пошук професійних кадрів чи відповідну роботу; «Webby» – так звана павутина професійних знайомств, за допомогою, якої можна налагодити свої професійні контакти, а

також «LinkedIn», яка дає можливість створювати своє портфоліо, шукати клієнтів і партнерів, розширювати коло спілкування з діловими людьми та професіоналами. Вийзд з країни кваліфікованої робочої сили прямо впливає на зменшення суспільного потенціалу та як наслідок збіднення нації загалом, адже це залишає відбитки на економічних, соціальних та політичних показниках держави.

Як зазначають вітчизняні дослідники, у сучасному перенасиченому інформацією суспільстві формується «суспільний склероз» за якого суспільна свідомість тримає лише ту інформацію, яка постійно перебуває «на поверхні» інформаційного «океану», неодноразово відтворюється в ЗМІ [204, с. 41]. Це у свою чергу сприяє не лише політичним маніпуляціям, але і значно знижує «імунітет» грсуспільства.

Маємо наголосити на окремих проблемах, які можуть мати місце під час користування соціальними мережами.

У цьому контексті маємо згадати про таку проблему як некомпетентність фахівців, які дають консультаційні поради. Це є підставою до тієї ж дезінформованості громадян. Все пояснюється тим, що природа мережі хоч і може носити характер безмежності, однак часто інформація, яка надходить від різних користувачів може бути не перевіреною чи не досить правдивою. Відповідальність повністю покладається на відправника і досить часто можна спостерігати як не досить компетентні фахівці читають відео-лекції, відео-конференції, дають некомпетентні поради чи коментують події, які не входять в межі їх компетенції, компенсуючи власні амбіції чи підтверджуючи свій статус. Досить часто можемо це спостерігати в соціальних мережах, де знову ж таки є наявність спільнот, блогів, вебінарів тощо.

Ще однією проблемою використання соціальних мереж у безперервній освіті є недостатня підготовленість викладачів. Причин цьому багато, зокрема - пов'язані зі «старінням» педколективів, недостатнім припливом молодих педагогів із вищою освітою та відповідною кваліфікацією, які спілкуються на «ти» як комп'ютером так і його можливостями.

Існує також великий розрив у використанні соціальних мереж сільськими і міськими учнями і вчителями, студентами і викладачами вищих навчальних закладів. Як наслідок – знижується їх відносна конкурентоспроможність у порівнянні з іноземними студентами.

Не менш визначальною проблемою використання соціальних мереж є щонайменша творча «переробка» інформації отриманої через інтернет. Це призводить до навчання «мистецтву компіляції» замість «мистецтва вироблення креативу» – у даному випадку, мається на увазі здатність творчого засвоєння та індивідуальної переробки будь-якої інформації, яку людина отримує [240]. Починаючи з тривіального «скошування» рефератів і аж до нездатності «пропускати інформацію через себе», цей процес веде до механічного накопичення знань, що підміняє справжнє засвоєння знань.

З цією проблемою пов'язується феномен під назвою «Кібер-плагіаторство» – цей термін вживається, коли студенти копіюють ідеї з Інтернету, порушуючи авторські права, або коли «скачують» з Інтернету якісь дослідницькі праці, повністю чи якусь їх частину, і подають їх як власну оригінальну роботу. Сприйняття деякими студентами інформації в Інтернеті, як такої, яку можна пристосувати для публічного використання, вони не усвідомлюють, що Інтернет-джерела також необхідно вказувати у посиланнях. З цієї ж причини статті з журналів, уривки книжок дуже часто не вказуються у списках використаних джерел.

Для вирішення вище зазначених проблем потрібно створювати умови для підвищення ІКТ-кваліфікації викладачів, здійснювати матеріальне та моральне заохочення педагогів, які активно використовують нові технології, розробляти ефективні методики застосування соціальних мереж в освітньому просторі. Партнерську співпрацю педагогічної спільноти з розробниками соціальних медіа та законодавче регулювання цієї сфери може забезпечити умови для прийняття конструктивних рішень проблеми інформаційної безпеки віртуальних мереж.

В процесі безперервної освіти особистість повинна отримати знання, виробити вміння і навички роботи з новими інформаційними технологіями та засобами телекомунікації, що дозволяють виконувати соціальні ролі творця і споживача інформації. Даний процес, на думку В. Леончикова, не обмежується тільки реалізацією технологічних проблем, він включає в себе оволодіння ефективними методами навчання і пізнання, діяльності та мислення, що стоять на верхівці піраміди безперервної освіти, а саме: аналізу, синтезу, абстрагування, формалізації, узагальнення інформації, пов'язаних з креативним рівнем освіти, що дозволяє з безлічі інформації будувати своє уявлення про світ або, інакше, сформувати інформаційний стиль мислення та інформаційне світогляд [103].

В інформаційній сфері спостерігаються багато негативних явищ, для подолання їх наслідків необхідно виробити механізми захисту психіки особистості, свідомості, духовного життя від інформаційних маніпуляцій та агресії масової культури, впливу недостовірної, неправдивої інформації, дезінформації. Інформаційна безпека передбачає також захист особистості від неправомірного втручання у виробництво інформації та неправомірного доступу до персональних інформаційних ресурсів, заміни реального життя віртуальної (ілюзорною). Результатом безперервної освіти є формування у особистості когнітивних структур, що представляють собою відносно стабільні психологічні системи репрезентації знань, які водночас є системами витягання і аналізу інформації [103].

Як бачимо, питання загроз постає в сучасному інтернет-суспільстві, а тому виникає необхідність в розробці методичних рекомендацій, завдяки яким можливе скорочення негативних впливів соціальної мережі. Комплексне рішення розглянутих задач безпеки з боку сім'ї і школи дозволить значно зменшити ризики різноманітних збитків (морального, матеріального, здоров'ю та ін.) дитині [18].

А тому у числі основних напрямів забезпечення гумантарної безпеки по відношенню до школярів повинна бути як захист інтересів особистості дитини

в інформаційній сфері, так і навчання інформаційно-безпечній взаємодії, формування моральних та етичних норм неприйняття інформації агресивного, антисоціального характеру. Ці напрями обумовлені, насамперед, віковими, психологічними, фізіологічними, моральними та духовними особливостями школяра, які формують його особистість. Разом з тим, у порівнянні з представниками інших соціальних груп, які знаходяться за межами віртуального простору, такі діти в більшій мірі схильні до негативного впливу інформації. Тому вважаємо за необхідне впровадити комплекс законодавчих, соціальних, організаційно-методичних, освітньо-виховних, фінансово-економічних заходів, які могли б убезпечити школяра від загроз, які наявні у віртуальному інформаційному просторі.

Всім цим проблемам може протистояти педагог, який має навчати інформаційній безпеці, підготувати свідомість дітей до протидії негативним інформаційним впливам, формувати інформаційну грамотність (навички критичного мислення), розвивати здібності до самоблокування інформації, вчити відрізняти якісну інформацію від неякісної.

Дорослим важливо пам'ятати, що навіть найдосвідченіші діти не бачать небезпек Інтернету і не усвідомлюють ризиків його використання. Проблема полягає в тому, що у дітей ще не сформовані критерії відмінності. Залишити дитину один на один з комп'ютером в Інтернеті, це все одно, що залишити її одну на вулиці великого і незнайомого міста. Коли дитина годинами сидить одна за комп'ютером, ефект «прогулянки по віртуальних вулицях і підворіттях». Тому, як вважає Є. Полат, батьки та педагоги спочатку самі повинні навчитися азам комп'ютерної безпеки, а потім навчити цього своїх дітей [163].

Для цього потрібна добре продумана методика навчання основам інформаційної безпеки. Організація режиму доступу до освітніх ресурсів Інтернет; проведення інструктажів з доступу до освітніх ресурсів Інтернет; розробка методичного посібника «Інтернет - ресурси для освітнього процесу»; установка програм-фільтрів на шкільні комп'ютери; проведення лекторію для

батьків учнів за режимом доступу дітей до освітніх ресурсів; пам'ятка батькам «Десять фактів, які потрібно повідомити дітям заради безпеки в Інтернет».

Існує безліч програм, що дозволяють обмежити час роботи за комп'ютером, відфільтрувати вміст Інтернету, убезпечити маленького користувача. Вони називаються програмами Батьківського контролю. Батьківський контроль вбудований в Windows Vista дає можливість контролювати використання комп'ютера дитини в чотирьох напрямках: обмежувати час, який він проводить за екраном монітора, блокувати доступ до деяких сайтів, блокувати доступ до інших інтернет-сервісів, забороняти запуск деяких ігор і програм.

Маємо зазначити, що на ряду з цими проблемами актуальною залишається проблема недостатнього методичного забезпечення для повноцінного вивчення медіаосвіти у середній школі [141, с. 28], що пов'язано з низьким рівнем забезпечення програмами і підручниками середньої освіти. Загалом успішні перші кроки з упровадження медіаосвіти в Україні, як і активна участь у цьому процесі науковців і представників фахової спільноти, дають підстави очікувати подальшого успішного розвитку медіаосвіти в нашій країні. Це завдання на думку аналітиків набуває ще більшої актуальності через те, що високий рівень медіаосвіченості й, унаслідок цього, поінформованості громадян у сучасному світі необхідний для зміцнення демократії та прискорення економічного зростання та соціального благополуччя. Нагальними проблемами у цьому контексті залишаються високий рівень корупції, низький рівень оплати праці викладачів і співробітників сфери освіти, ізоляція від міжнародної інтелектуальної спільноти, низька ефективність упровадження принципів Болонського процесу, недосконалість законодавчої бази [141, с. 51].

В процесі безперервної освіти особистість повинна отримати знання, виробити вміння і навички роботи з новими інформаційними технологіями та засобами телекомунікації, що дозволяють виконувати соціальні ролі творця і споживача інформації. Цей процес, на думку В. Леончикова, не обмежується технологічними аспектами, він включає в себе оволодіння ефективними

методами навчання і пізнання, діяльності та мислення, що стоять на верхівці піраміди безперервної освіти, а саме: аналізу, синтезу, абстрагування, формалізації, узагальнення інформації, пов'язаних з креативним рівнем освіти, що дозволяє з безлічі інформації будувати своє уявлення про світ або, інакше, сформуванню інформаційний стиль мислення та інформаційне світогляд [103].

Проаналізувавши сучасний стан мережевої освіти в Україні, можемо з впевненістю говорити, що остання знаходиться на етапі формування, адже ступінь розбудови інформаційного суспільства в Україні порівняно із світовими тенденціями є недостатнім і не відповідає потенціалу та можливостям України, оскільки: використання кадрових, фінансових, матеріальних ресурсів, спрямованих на впровадження ІКТ в освітню сферу, має недостатній рівень; інформатизація освіти в окремих регіонах є низькою; інноваційні розробки в комп'ютерній галузі недостатні; значна кількість населення необізнані з можливостями мережевих структур в освіті і самоосвіті; домінує консервативне мислення; небажання українців приймати зміни; недостатнє фінансове забезпечення процесів інформатизації; нормативно-правова база інформаційної сфери не є достатньо розробленою; електронний уряд потребує значної модернізації; рівень комп'ютерної та інформаційної грамотності населення є недостатнім; впровадження методів навчання із застосуванням ІКТ - повільним; популяризація України в Інтернет-просторі є низькою, а присутність україномовних інформаційних ресурсів – недостатньою; фінансова підтримка з боку держави щодо виробництва інформаційних продуктів та впровадження ІКТ є недостатньою і не забезпечує всіх потреб освітньої галузі; спостерігається «інформаційна нерівність» між окремими регіонами та різними верствами населення; не вирішуються у повному обсязі питання захисту інтелектуальної власності у Інтернет-просторі.

Необмежене застосування комп'ютера загрожує духовно-творчій суті особи, послаблює уяву, ініціативу, самостійність і інші властивості. Спотворюється мислення, абсолютизується сфера пізнавальної діяльності, формуються відчуття суперництва, егоцентричні установки. Змінюється в

цілому картина світу: світогляд, світовідчуття, світосприйняття, світобачення, світовідношення. Відбувається і «автоматизація» самої людини, яка на виробництві перетворюється на своєрідного «гвинтика», у спілкуванні з іншими людьми поводить себе так само, як з комп'ютером (виробляє машинний стиль спілкування). Формується «кібернетична людина» (Е. Фромм). У неї виникають труднощі у міжособистісних стосунках завдяки відчуттю переваги над іншими людьми, вона втрачає з ними контакт, отримуючи все більше інформації від комп'ютера, в сім'ї обмежує себе мінімумом слів. Спілкування зі всіма набуває утилітарного характеру, позбавляється емоцій, людської теплоти. Все підпорядковано отриманню інформації. Відбувається відчуження і відособлення, раціоналізація і дегуманізація. Техноцентрованість веде до витіснення етичного, позбавлення відчуття сорому, жалості, співчуття, до знищення в людині людського і перетворенню її на своєрідного робота. Для позначення такої людини і її техноцентрованості на Заході з'явився термін «робопатія» [181].

Комп'ютеризація різних сфер суспільного життя викликала ряд проблем щодо інформаційної безпеки в господарських правовідносинах, зокрема підприємництва. Так, за експертними оцінками спеціалістів США, зняття елементів захисту інформації з комп'ютерних систем приводить до розорювання 20% середніх компаній на протязі декількох годин, 48% зазнають крах через декілька днів, а інших розорення настане в цьому проміжку. Суттєвіші втрати спостерігаються в банківській сфері. Близько 33% банків «лопне» через декілька годин 50% – через декілька днів. Середні збитки від одного комп'ютерного злочину в США складають 450 тис. доларів, щорічні втрати деяких американських фірм в загальній сумі досягають 5 мільярдів доларів [236].

Поряд із зазначеними проблемами інформаційної безпеки в умовах інформатизації звернемо увагу на таку, яка існує не тільки в Україні, але й у всьому світі – латентність комп'ютерної злочинності та її прихованість; це

соціальне явище, яке не виявляє себе видимими ознаками на певному часовому проміжку.

Інтернет здійснює особливо глибоку та багатозначну дію на міжособистісні стосунки.

Наслідки впровадження дистантної системи міжособистісних мережових комп'ютерних комунікацій можна підсумувати наступним чином:

- кількісне зростання «щільності» міжособистісних і міжгрупових комунікацій;
- зміна напрямів цих комунікацій, здатних тим самим реально трансформувати соціальну структуру суспільства;
- здешевлення комунікацій і спрощення формування організацій будь-якого масштабу і спрямованості.

Загалом, серед загроз, які можуть нести соціальні мережі в освіті, доречно виокремити: стресовий стан; перевтома внаслідок проведення тривалого часу у соціальній мережі, яка спричинює зниження працездатності й успішності в навчальному процесі; психологічну залежність; «втрата реальності у віртуальному світі»; шахрайство, жертвами якого можуть стати не тільки діти, але і дуже часто, дорослі; психологічну атаку; тенденція піддаватись впливу інших культур та поглядів, що сприяє формуванню субкультур; знищення власних традицій та цінностей; відсутність бажання творчо підходити до виконання завдань, що погоджує навички компіляції, аморальний контент, невідповідність готовності фізичного і розумового стану особистості, дисбаланс у кількості доступної інформації та можливостях учасників її сприймати; вплив з країни інтелектуально збагачених дітей (обдарованої молоді); ризик, пов'язаний з впливом з країни кваліфікованої робочої сили тощо.

До основних проблем доцільно віднести: недостовірність інформації; некомпетентність фахівців, які надають консультаційні поради, низький рівень обізнаності викладачів та вчителів у користуванні ІКТ, а відтак і соціальними мережами; дисгармонію у підготовці сільських та міських учнів; відсутність

мережевого етикету учасників, невисокий рівень мотивації та ІКТ-компетенцій викладача, висока ступінь трудовитрат з організації та підтримці навчального процесу для викладача, часта відсутність відкритого доступу до соціальних мереж в навчальних аудиторіях.

З метою зниження негативного впливу досягнень інформаційної галузі необхідно: активізувати цілеспрямований освітній вплив з метою поширення української культури, національної ідентичності, посилення української державності, захисту від маніпулятивного впливу інформації, яка суперечить національним інтересам. Використання соціальних мереж може бути важливим чинником забезпечення гуманітарної безпеки України. Важливість цієї стратегії підкреслюється на фоні наслідків багаторічної імперської політики та примусової русифікації, що сьогодні робить безальтернативною необхідність активного прищеплювання у школі і популяризації серед дорослих національних інтересів Української держави. А тому українська освіта потребує перебудови на всіх рівнях державотворення, а саме: міністерств, відомств, законодавчих інституцій та навчальних закладів, зокрема.

3.2. Вплив мережевої освіти на зміцнення національної безпеки держави

Освіта за своїм смисловим наповненням завжди була і залишається бути чинником розвитку суспільства, забезпечення його стабільності та формування сильної і гідної нації, оскільки саме у рамках навчально-виховного процесу формується свідомість майбутнього покоління громадян. Освіта за своїм призначенням виконує функцію самовідтворення суспільства, а на етапі інформаційної цивілізації вона є також базисною складовою примноження інтелектуального потенціалу нації. Наразі, в умовах продовження інформаційної війни з боку ЗМІ країни-агресора, а також ціннісних суперечностей всередині самого українського суспільства, стає очевидним, що

освіта є не лише фактором забезпечення стабільності, але й може впливати на безпеку держави.

Актуальними на сьогодні постають питання не тільки можливостей опосередковуючого впливу освіти на безпеку держави, але й стосовно потенційного впливу окремих складових інформаційної цивілізації, які втілюються у цифровій культурі, мережевих технологіях, відкритому дистанційному навчанні.

Слушною є думка А. Астаф'єва, який запевняє, що інформаційний розвиток сучасності проголошує появу нового суспільства, яке виникає завдяки поширенню мереж. Цифрова культура, на його думку, є так званою матрицею цих процесів, котра за своєю гнучкістю, операційністю та мобільністю виявляється значно ефективнішою за моделі системного бачення та відповідної організації економічних процесів [9]. А тому глобальна інтеграція в систему цифрової культури українського суспільства на різних соціальних рівнях може посилити ділову активність, сприяти зростанню соціального капіталу, а також значно підвищити конкурентоздатність національної освіти і науки, зокрема.

Традиційна освіта у своєму формальному прояві, яка покликана виховати та навчити особистість діяти в соціумі, не в змозі задовольнити системність та неперервність знань, а відтак все більшої актуальності набувають неформальні прояви останньої, які покликані реалізовувати компенсуючу функцію традиційної освіти. Безперервність, системність та новизна – це ті основні принципи, яким сьогодні повинна слідувати освіта. Однак ми маємо пам'ятати, що безперервність освіти може бути тільки при умові мережевості суспільства в якому повинні домінувати інформаційні технології, відкритість горизонтів не тільки в реальному вимірі, але й у віртуальному просторі, відчуття та відповідальність кожного громадянина за причетність до стабільності та розбудови останнього.

З метою забезпечення розбудови інформаційного суспільства, яке дозволить говорити про безперервність освіти необхідно реалізувати низку напрямів.

У законодавчій базі з питань розбудови інформаційного суспільства одна з важливих цілей – підвищення ефективності його розвитку за посередництвом створення цілісної системи законодавства, гармонізованої з нормами міжнародного права з питань розвитку останнього, зокрема здійснення кодифікації інформаційного законодавства [186].

Незважаючи на те, що в інформаційній сфері існує низка законів, які певним чином регулюють процеси взаємовідносин між суб'єктами та об'єктами, визначають основні засади функціонування окремих органів, однак аналіз у попередньому завданні чинного українського законодавства засвідчує низку прогалин. Як зазначає В. Конах [86], наразі одним з найбільш актуальних питань постає вдосконалення українського інформаційного законодавства. Зокрема автор пропонує внести зміни до низки законів України: «Про інформаційні агентства», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», а також «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення». Потребує особливої уваги закон України «Про засоби масової інформації в мережі Інтернет», який дозволить унормувати процеси з поширення інформації в Інтернеті, надати засобам масової інформації та іншим електронним виданням правового статусу; визначити права та обов'язки суб'єктів інформаційних відносин в мережі Інтернет; вдосконалити механізм захисту інтелектуальної власності в мережі Інтернет.

В сфері інформаційного законодавства автор вбачає доцільним здійснити систематизацію та кодифікацію, а саме розробити та прийняти Інформаційний кодекс України (ІКУ). В ІКУ мають бути відображені механізми регулювання провідних суспільних відносин; визначені об'єкти, предмети, суб'єкти інформаційних правовідносин; пописаний правовий режим доступу до інформації, а також передбачені механізми забезпечення інформаційного суверенітету України та забезпечення інформаційної безпеки громадян, суспільства та держави в цілому.

Прийняття такого кодексу повинне передбачати створення першочерговою робочої групи, яка включатиме представників державної влади, представників

ЗМІ та інших професійних об'єднань, Комітету ВР України з питань свободи слова, юристів та правозахисників, на яких буде покладено місія з підготовки такого кодексу.

Зважаючи на виокремлені в попередньому завданні індекси розвитку, маємо зазначити, що потенційні можливості розбудови інформаційного суспільства в Україні закладені в рамках програми «Горизонт – 2020», де чітко вказано, що Україна як європейська держава має шанс приєднатися до реалізації окремих завдань стратегії: інтелектуальне зростання; ефективне економічне зростання; інклюзивне зростання.

Важливим завданням програми «Горизонт-2020» є досягнення індустріального лідерства європейських країн. Наведені нижче цифри фінансування дещо скориговані з урахуванням провідних напрямів співробітництва: інформаційні технології (зокрема, фотоніка та мікроелектроніка) – 7939 млн євро; нанотехнології, новітні матеріали та їх виробництво – 3797 млн євро; біотехнології – 509 млн євро; космічні технології – 1536 млн євро. До цього переліку треба додати і так звані передові технології КЕТ, які дають змогу оголошувати конкурси, що збігаються з різними названими вище технологіями, – усього 5894 млн євро.

На реалізацію цих завдань передбачено витратити 13 268 млн євро (ідеться насамперед про найбільш передові дослідницькі проекти), для розвитку прогресивних технологій (у тому числі й нові галузі знань) – 3100 млн євро, на програму Марії Кюрі для підвищення освіти та кар'єрного зростання – 5572 млн євро, для розвитку дослідницьких структур з найрозвинутішими електронними інфраструктурами – 2478 млн євро [117]. Одним із напрямів такої програми є підтримка молодих талантів з України, які завершують або нещодавно закінчили підготовку дисертацій.

Для розбудови інформаційної цивілізації необхідна реалізація напрямів науково-освітньої програми URAN. Доцільним буде: поширити мережі у всіх регіонах України; збільшити потужності магістральних каналів передачі даних та вузлів; створити більшу кількість інформаційних ресурсів; створити власні

супутникові зовнішні і наземні канали передачі даних; інтегрувати мережу URAN до відомих транс'європейських науково-освініх мереж передачі даних, таких як: SINSEE та GEANT.

Виявлені напрями можуть бути реалізовані при умові тісної співпраці Національної академії наук України, Міністерства освіти і науки України, Укртелекому, Держкомзв'язку, та інших установ і відомств.

Дуже важливо активізувати зусилля на поширення масових дистанційних он-лайн курсів, серед яких у світі, крім Coursera та EdX, досить популярними є: coursebuffet, degreed, academicearth, studentadvisor, knollop, eclass, class-central, coursetalk, mooc-list, moocivity.

Перехід до освіти протягом життя – це те основне здання, яке постає перед системою освіти України і покликане процесами державотворення та кардинальними змінами в суспільно-політичному житті. Особливої актуальності це питання набуває нині під впливом російської агресії, яка породжує гуманітарну катастрофу на сході України [2, с. 356]. А тому масове переселення громадян і руйнування освітньої інфраструктури в регіоні на думку аналітиків, може бути вирішене за рахунок впровадження та актуалізації дистанційної освіти.

Спираючись на аналітичні роботи М.Карпенка, дистанційна освіта в Україні потребує вирішення низки проблем, пов'язаних з управлінсько-організаційним забезпеченням, підготовкою кадрів для реалізації дистанційної освіти, недостатнім рівнем матеріально-технічного, методичного та фінансового забезпечення, а також просуванням такої форми освіти. Ці всі питання можуть бути вирішені знову ж таки за умови об'єднаних зусиль усіх установ причетних до інформаційної та освітньої сфери.

А тому, необхідно вже зараз [76], щоб Міністерство освіти і науки України разом з ВНЗ, представниками ЗМІ, старшими школами розробили і реалізували комплекс заходів, які будуть спрямовані на популяризацію дистанційної освіти. Для початку необхідно зосередити увагу на розробці «Програми розвитку дистанційної освіти в Україні», яка передбачала б не

тільки її пріоритетні напрями розвитку, вдосконалення нормативно-правового поля цієї сфери, окремі рекомендації з питань ліцензування обсягів підготовки, але й безумовно питання просування такої форми освіти в Україні.

Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України повинні розумно підійти до розробки бюджету на наступний 2016 рік, зокрема передбачити фінансування дистанційної освіти.

Разом з тим, необхідно розпочати роботу над реалізацією проекту дистанційного он-лайн навчання. Це потребує вивчення кращого досвіду таких платформ як EdX, Coursera, Udacity та їх адаптацію до українських реалій. Це сприятиме підвищенню якості дистанційної освіти, об'єднанню можливостей, з метою закупівлі якісного програмного забезпечення; створенню потужної спільної бази навчальних та наукових матеріалів; розширенню доступу до дистанційної освіти без вікових чи будь-яких інших соціальних обмежень тощо.

Реалізація дистанційного навчання потребує підготовки фахівців відповідного профілю. А тому першочергово необхідно навчальні програми і впровадити у профільних ВНЗ курси, які передбачатимуть набуття навичок з дистанційного навчання.

А. Астафев [9] стверджує, що цифрова модернізація українського суспільства має передбачати низку важливих аспектів. На його погляд доцільно розширити «цифрову» грамотність громадян; активізувати зусилля щодо відкриття глобальної цифрової бібліотеки з вільним доступом до неї; здійснювати активну роботу щодо поширення відкритих освітніх ресурсів, з можливістю безкоштовного їх проходження; поступово здійснювати «цифрову» модернізацію педагогічної науки; популяризувати культурно-гуманітарної ідеї про важливість неперервної освіти, із залученням цифрового контенту.

Що стосується низького рівня знань іноземних мов, то на сьогодні Президент України відстоює позицію введення англійської мови як другої робочої, акцентуючи увагу на тому, що Україна у загальному рейтингу є однією з тих, яка займає найнижчу сходинку за рівнем знань з англійської мови. Це в

свою чергу обмежує доступ до важливих освітніх та наукових ресурсів, публікація яких на 80% «in English». Це той бар'єр, який повинен змусити українців переорієнтуваись на західні цінності та норми. А тому, 2016 рік повинен стати роком англійської мови.

Як зазначає М.Наєм, відомий український журналіст, він же народний депутат, – рівень знань англійської мови в Україні є дуже низьким, а тому необхідним завданням на сьогодні є її популяризація, зазначивши, що остання: «це головний інструмент на шляху інтеграції України в ЄС. Тому, що ми всі є жертвами того інформаційного простору, в якому ми живемо. Ми отримуємо інформацію з російськомовних джерел знань, медіа. В нас дуже мало людей, які отримують реальні новини, такі, які є актуальними сьогодні, через те, що більшість українців не знають іноземних мов» [116].

В аналітичній доповіді до щорічного послання Президента України на 2015 р. акцентується увага на тому, що подальший розвиток науки стає можливим за умови її конвергенції з освітою і підприємництвом. А тому необхідно створити відповідні умови, які б були спрямовані на заохочення бізнесових структур у питанні фінансування розробок та впровадження інновацій. Такі заохочення можуть втілюватись як у податкових преференціях так і в створенні позитивного іміджу компаній-інвесторів. Також у цьому контексті необхідно вдосконалити законодавства країни у питаннях спрощення механізму в отриманні благодійної допомоги ВНЗ. На ряду з цим питанням постає і необхідність врегулювання захисту інвестицій, прав інтелектуальної власності та надання податкових пільг організаціям, які підтримують ВНЗ [2, с. 359]. Також необхідно проводити спільні науково-дослідні роботи, де можуть бути залучені інститут НАНУ, галузеві наукові установи, університети, інноваційні підприємства, а також студенти та аспіранти.

Освітня система України потребує реалізації низки завдань, серед яких: приведення у відповідність норм щодо тривалості навчання в середній школі (12 років), які будуть відповідати європейському досвіду, що не тільки сприятиме зменшенню навантаження на учнів та вчителів протягом

навчального року, але і дозволить впровадити профілізацію старшої школи; вирішення проблеми оптимізації мережі навчальних закладів усіх освітніх рівнів, перспективним напрямом якої стане стратегія укрупнення закладів професійної та вищої освіти; створення на базі декількох навчальних закладів так званих потужних центрів з питань професійної підготовки, що сприятиме якісній підготовці викладацьких кадрів, потужній інфраструктурі і тим самим дозволить гнучко формувати траєкторію навчання, оперативніше реагувати на запити соціуму.

Реформування освітньої системи України як важливого чинника людського розвитку та одного із засобів протистояння гуманітарній агресії повинно передбачати [2, с. 357]: створення структур, які будуть відповідати за стратегічне прогнозування освітньо-кваліфікаційних потреб ринку праці; залучення роботодавців до процесу підготовки кадрів різного освітньо-кваліфікаційного рівня; посилення уваги щодо розвитку системи освіти протягом життя; забезпечення кадрами системи дистанційної освіти; посилення ролі системи освіти щодо формування наукового світогляду, розвитку критичного мислення, протистояння гуманітарній агресії, зміцнення української ідентичності через змістовне наповнення навчальних програм, широке запровадження медіаосвіти.

Сьогодні основним інноваційним аспектом освіти виступає її мережевий характер. Ми схиляємось до думки, що одним з таких феноменів мережовості виступають соціальні мережі, які в свою чергу є також фактором сприяння оперативності, відкритості та ефективності здобуття нових знань.

А. Фьодоров наводить декілька прикладів того, як соціальні мережі можуть використовуватися для різних форм навчання:

1. IOL – Intra Organisational Learning (внутрішньо-організаційне навчання) – використання соціальної мережі з метою інформування працівників про події та вирішення стратегічних та інших внутрішніх ініціатив та заходів;

2. FSL – Formal Structured Learning (формалізація структурованого навчання) – можливість для педагогів (вчителів, тренерів), а також для учнів

використовувати соціальні мережі в рамках отримання освіти й професійної підготовки;

3. GDL – Group Directed Learning (групове навчання) – можливість використання соціальних мереж для роботи й навчання разом для групи людей (групи проектів, навчальних груп і т. д.);

4. PDL – Personal Directed Learning (персональне навчання) – використання соціальних мереж людьми для власного (самостійного) особистого або професійного навчання;

5. ASL – Accidental & Serendipitous Learning (випадкове навчання) – можливість окремих осіб за допомогою соціальних мереж отримувати щось нове, акцентовано цього не усвідомлюючи [173].

Тут варто більш детально зупинитись на інструментах, завдяки яким, соціальні мережі відкривають широкі можливості для будь якого суб'єкта освітнього процесу [237].

Першим найбільш популярним інструментом являється «Блог», що представляє собою веб-сайт, основний зміст якого являються записи, що містять текст, зображення або мультимедіа. Тут викладачі можуть: написати весь свій навчальний курс; використовувати його, забезпечуючи рішення задач; сайт для взаємодії студентів і вирішенні різних питань, де студенти можуть ділитися думками і досвідом, а також надавати додаткову інформацію, яку студентам важко знайти; вести щоденний блог, публікувати в них різні відгуки та завдання для підготовки; розміщувати різні термінологічні словники і т.д.

Ще одним із актуальних інструментів соціальної мережі виступає підкастинг – створення і поширення аудіо- або відео-передач (тобто підкастів) у Всесвітній мережі. Викладачі можуть створювати тематичні підкасти.

На рівні з попередніми інструментами виступає RSS-канали – сімейство XML-форматів. Такий інструмент дозволяє здійснювати опис стрічок новин, слідкувати за анонсами статей, а також брати участь в обговореннях на блогах.

Не менш популярним каналом виступає мікроблогінг, який представляє собою форму блогінгу, за допомогою якого користувачі можуть публікувати

повідомлення, яке можна переглянути та прокоментувати в режимі он-лайн. Викладачі можуть тримати своїх студентів у курсі новин та інформувати, як і де знайти інформацію для курсів; використовувати це як *backchannel* (зворотний канал) під час прямого навчання.

Завдяки такому інструменту як «відеохостинг», який представляє собою веб-сайт, що дозволяє завантажувати і переглядати різні відео в браузері, наприклад через спеціальний флеш-плеєр, викладачі можуть швидко створювати короткі навчальні відео і ділитися зі своїми учнями; вставляти іншу корисну, актуальну та / або надихаючу користувачами відео в блоги, вікі і т.д.

Для побудови курсу бібліотеки, відповідних посилань (для досліджень, презентацій, відео тощо) з використанням курсу, використовують соціальні закладки, як засіб за допомогою якого користувачі Інтернету можуть ділитися, створювати, шукати, і управляти закладками веб-ресурсів.

Ще один необхідний інструмент у процесі використання соціальної мережі є «спільні календарі», де викладачі можуть створювати розклад подій курсу; обмінюватися відповідними датами – призначення заходів; організувати графіки навчання через свої розклади навчання; обмінюватися розкладами, які показують години роботи офісу або для студентів, щоб запланувати заняття.

Також викладачі можуть використовувати «організаційні карти» для створення візуального освітнього контенту для розуміння на семінарах [237].

Окреслимо основні можливості використання соціальних мереж у *системі вищої освіти*. По-перше, саме представлення навчального закладу у соціальній мережі дає можливість відвідувачам дізнатися актуальну інформацію про університет, вступні олімпіади, почитати розповіді студентів та діючих викладачів, порадитися з іншими абітурієнтами на форумах і т.д. Окрім цього дозволяє взяти участь в інтерактивних конкурсах, що проводяться, наприклад, компанією Майкрософт та ін., а також пізнавати нові горизонти невіданого та нового. Соціальна мережа виступає інструментом для проведення різних досліджень, пошуку інформації щодо професійної діяльності викладачів, керівників, інших професіоналів. Студенти мають можливість використовувати

соціальні мережі для спільної роботи в форматі подачі тієї чи іншої ініціативи «знизу» - як, наприклад, зробили студенти Університету Британської Колумбії, виступивши проти закриття тренажерного залу в університеті.

Феномен соціальних мереж дозволяє також викладачеві обмінюватись досвідом з іншими викладачами по всій Україні, розміщуючи і отримуючи інформацію про нові ідеї в популярних групах і соціальних мережах, зокрема таких як: ВКонтакте, Фейсбукці. Учасники Twitter завжди знаходяться в курсі подій всіх професійних конференцій, залишаються на зв'язку з потрібними людьми, а також успішно можуть використовувати для інтерактивної трансляції виступу в режимі реального часу.

Студенти, які пропустили заняття, завдяки записам у файлах і медіатеках, можуть надолужити втрачене.

Широкі можливості відкриваються перед учасниками мережі і в *системі середньої освіти*, зокрема для вчителя та учня.

При вивченні літератури – учні можуть створити сторінку (профіль) літературного героя в соціальній мережі, використовуючи всі функції, які пропонує мережа: картинки, спілкування, «мені подобається», посилання, обговорення і т.д. Найцікавіше в цьому процесі - намагатися створити на сторінці героя той світ, який допоможе краще розкрити його характер.

Окремі знання щодо соціально-політичних явищ можна отримати будучи учасником мережі Twitter, де учні можуть стежити за новими повідомленнями офіційного аккаунта Уряду або за оновленнями аккаунта Прем'єр-міністра чи інших посадовців.

При навчанні географії не поступається своєю популярністю «Google Планета Земля», де можливі віртуальні подорожі в будь-яку точку світу: 3D-будівлі, фотознімки і рельєф; пошук міст, компаній та інших місць.

Все більшої актуальності для проведення екскурсій набуває програма Skype, адже іноді їх організація представляє труднощі або неможлива через погодні чи територіальні причини. А тому, не покидаючи класної кімнати, за

допомогою Skype можна у віртуальному середовищі провести екскурсії по найбільших музеях світу, історичних пам'ятках, знаменитих битвах тощо.

Соціальні мережі також дозволяють налагоджувати зв'язки з іншими класами, адже тут можливе спілкування, незалежно від їх місцезнаходження. Наприклад, використовуючи сервіс віртуальних конференцій в Щоденник.ру або Twitter для спілкування про якесь місто або країну безпосередньо з їх жителем в режимі он-лайн.

Завдяки сервісу кеш-тегів в Twitter можна відстежувати останні записи на досліджувану тему всіх користувачів сервісу, що надає неоціненну допомогу при обговоренні поточних подій.

Соціальні мережі є рушійним чинником співпраці, адже початкова мета їх створення – стимулювання соціальної взаємодії, а використання останніх заохочує учнів на спільну роботу над проектами в соціальних мережах.

Важливо також зазначити, що соціальні мережі сприяють розвитку інклюзивної освіти. Діти з певними вадами (слуховими, зоровими), діти з мовними бар'єрами чи обдаровані досить легко, використовуючи соціальні мережі можуть обмінюватись повідомленнями, здійснювати переклад, отримувати необхідні навчальні матеріали тощо. Учні, відсутні на заняттях з різних причин або через хворобу, за допомогою соціальних мереж і можливостей Інтернету можуть віддалено присутнім в класі і залишатися в курсі останніх подій в навчанні.

Мережа дозволяє також підтримувати зв'язок з батьками, повідомляючи їм про успіхи їхньої дитини, обговорювати здібності і схильність учня до того чи іншого предмету і т.д.

Ідеологія та інтерфейс соціальних мереж є досить зрозумілою, а тому Інтернет-аудиторія значно заощаджує час, оскільки етап адаптації у новому комунікативному середовищі фактично відсутній. Віртуальний комунікативний просір сприяє простому та легкому завантаженню і перегляду відео, інтерактивних додатків, аудіо матеріалів тощо.

Соціальні мережі підтримують зв'язки між учасниками, які знаходяться на відстані і тим самим поліпшують емоційний клімат та підвищують результативність таких заходів як семінари, конференції, літні школи тощо. Разом з тим, інструменти соціальних мереж дозволяють організувати різноаспектну діяльність, об'єднуючи учасників з різних областей.

Використання соціальних мереж у навчально-виховному процесі сприяє швидшому обміні інформацією, підвищує мотивацію учнів у навчальній діяльності, стимулює розвиток творчих здібностей і пізнавальний інтерес. Всі ці чинники позитивно впливають на формування знань і умінь. Не варто забувати і про такий важливий момент освітнього процесу, як зв'язок вчителя і батьків. В умовах сучасного життєвого ритму батьки не завжди мають можливість бути в курсі всіх подій шкільного життя дитини. Використання мережевого простору дозволить не втратити зв'язок вчителя з батьками. Соціальні мережі дають можливість безпосередньої участі в освітньому процесі, в управлінні, в оцінці якості освіти, в обговоренні і створенні проектів, концепцій, які визначають стратегію розвитку освіти в країні.

Отже можна виділити наступні переваги використання соціальних мереж як навчальної площадки: просте та зручне середовище для учнів; ідентифікація учня; можливість створення навчального контенту; можливість спільної діяльності; наявність форуму, стіни, чату; кожен учень – учасник може створити свій блог, як електронний зошит; активність учасників простежується через стрічку друзів; зручно використовувати для проведення проекту; сприяє створенню порт-фоліо як для учня, так і для вчителя; відсутній тиск з боку інших учнів.

Окрім цього використання соціальних мереж дозволяє підняти командний дух, адже організація спільних проектів усередині класу і школи об'єднає всіх учасників освітнього процесу, створить менш формальну обстановку, дозволить учням правильно ставитися до роботи в команді та усвідомленню особистої відповідальності кожного за результат. Інтернет - чудовий помічник у справі організації подібних проектів!

Корпоративні ж соціальні мережі, які більшою мірою використовуються дорослим населенням, сприяють доступу до інформації, публікації текстів, мультимедійних матеріалів, які необхідні для спільної роботи. Переваги корпоративних соціальних мереж розкриваються ще і в тому, що тут можливе обговорення різноаспектних питань. Форуми, блоги, коментарії, відгуки тощо сприяють швидкому обміну інформації між працівниками компанії та допомагають у отриманні певних знань, які необхідні для виконання функціональних обов'язків.

Таким чином, форуми, блоги та вікі дозволяють: створювати мережевий навчальний контент, що є стимулом до самостійної пізнавальної діяльності; почерговість індивідуальної та групової роботи сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу; мережевий комунікативний простір дозволяє оцінити вклад та результат роботи кожного окремого учасника; взаємодія, рівень якої є високим забезпечує неперервність навчального процесу, що може виходити за межі навчальних аудиторій.

Надзвичайно привабливою можливістю соціальних мереж є вивчення іноземних мов. На даний момент в інтернеті існують кілька соціальних мереж, призначених сприяти вивченню іноземних мов. Найбільш популярні: www.livemocha.com і www.soziety.com. Реєстрація на цих сайтах дозволяє користувачеві вивчати іноземну мову, а у відповідь навчати іншого учасника діалогу своєї рідної мови [16].

Сфера eLearning (Electronic Learning, система електронного навчання за допомогою інформаційних технологій) закономірно набуває в усьому світі дедалі більшу популярність. Прогресивні технології роблять процес навчання продуктивнішим, яскравішим і доступнішим, дозволяють здобувати знання більш простим і зрозумілим для юного покоління способом, підвищують ступінь залученості всіх учасників в освітній процес.

Таким чином, серед найбільш значимих переваг використання соціальних мереж в освіті доцільно виокремити [65]:

- звичність інтерфейсу і самого комунікативного середовища для учнів дозволяє заощадити час на адаптацію учнів до нового освітнього простору;
- багато ресурсів є безкоштовними, проте, володіють значним функціоналом для реалізації освітніх завдань;
- функціонал соціальних сервісів дозволяє не тільки зберігати, але й створювати, а також ділитися цифровим контентом; в кінцевому рахунку навчаються беруть участь у процесі створення та обміну знаннями;
- мультимедійні можливості відео-, аудіо-, інтерактивних соціальних сервісів дозволяють значно урізноманітнити уявлення навчального матеріалу;
- навчальна діяльність в соціальних мережах сприяє розвитку мотивів навчання, пов'язаних із самореалізацією, самовираженням, боязню потерпіти невдачу, мотивами просоціальної поведінки і т.д .;
- застосування технологій форумів, блогів, вікі, інших засобів Web 2.0 дозволяє учням самостійно або спільно створювати навчальний матеріал, що, в свою чергу, стимулює самостійну пізнавальну діяльність, сприяє залученню учнів в освітній процес, розвиває критичне мислення, рефлексію та ін.;
- навчання за допомогою соціальних мереж дозволяє формувати в учнів XXI століття навички, пов'язані з умінням не тільки знайти інформацію, але і переробити її і на її основі створити нову;
- підтримка навчання в середовищі соціальних сервісів дозволяє не обмежуватися тільки формальними заняттями в аудиторії, а розширити освітній простір, надаючи педагогічну підтримку в позааудиторний час;
- комунікативний простір соціальної мережі дозволяє вибудувати неформальне спілкування між викладачем і студентами, що дозволяє викладачеві краще пізнати учня.

Найголовніша перевага застосування соціальних мереж, на наш погляд, полягає в тому, що стають можливими нові педагогічні стилі і стратегії. Однією з таких стратегій є спільне створення цифрового контенту. Подібна робота може проходити як між викладачем і учнем, так і між учнями. Однак на практиці роль викладача і студента можуть взаємозамінюватись. Цей механізм

дозволяє організувати студентсько-центричний навчальний процес, в якому відбувається зміщення акценту з результату навчання на процес навчання.

Іншою не менш важливою педагогічної стратегією є розвиток інформального навчання. Необхідність розвитку неформального і інформального навчання неодноразово підкреслювалася в офіційних документах Європейського Союзу.

На нашу думку, неформальна або інформальна стратегія навчання за допомогою соціальних мереж може виражатися через:

1. Навчання з різних точок зору: соціальні мережі підтримують обмін ідеями, а також допомагають знайти однодумців. Вони також допомагають спростити створення зв'язку між людьми зі схожими інтересами.

2. Самоорганізація і спільне навчання: інструменти соціальних мереж сприяють створенню персонального освітнього середовища для навчання їх авторів. Хоча при цьому не створюється єдиний стиль навчання, прагнучі навчатись – не самотні, і можуть отримати зворотній зв'язок.

3. Цифрове навчання: через регулярне читання вікі, форумів або блогів новачки мають можливість навчатися у експертів за межами географічних і тематичних кордонів.

4. Блоги та інструменти спільного навчання сприяють розвитку здатності до навчання («уміння вчитися»): за допомогою публікації власних думок і роздумів зміст стає доступним для оцінки, а також для подальшого розвитку.

5. Соціальні мережі підтримують рефлексивний лист: в соціальних мережах використовуються прості, але ефективні та надійні стандарти кодування, що дозволяють моделювати потоки змісту, зворотного зв'язку та процедури моніторингу.

Переваги навчання через соціальні мережі перед класичним очним навчанням для співробітників.

1. Розширення кола експертів. З'являється можливість задати питання широкому колу користувачів і відразу ж отримати відповіді. Безумовно, це коло

може бути розширене тільки до певних меж, але, якщо порівнювати зі звичайною тренінговою групою, число комунікаторів істотно більше.

2. Ефективна генерація нових ідей і прийняття рішень. Очевидно, що інноваційні ідеї виникають тільки в умовах, коли в організації заохочуються гнучкість мислення і гнучкість бізнесу. У зв'язку з цим дуже важливо, що формат взаємодії в соціальних мережах не має на увазі вироблення єдино вірного рішення. Завжди знайдеться кілька людей більш досвідчених, з протилежною точкою зору або з іншим поглядом на проблему.

З впровадженням новітніх інтернет-технологій абсолютна більшість користувачів стало взаємодіяти в рамках безлічі порталів і веб-сервісів. За даними ВЦІОМ, на сьогоднішній день в соціальних мережах зареєстровані 82% інтернет-користувачів, що заповнюють свої онлайн-профілі і об'єднувалися в групи за інтересами [244].

Цінність для навчання та розвитку більшою мірою спостерігається в американській соціальній мережі Facebook, якою користуються більше 80 млн. людей. По-перше, в цій мережі викладачі університетів маю змогу створювати навчальні курси для студентів; по-друге, організації мають можливість створювати корпоративні мережі співробітників [16].

В цілому ж, завдяки вище зазначеним властивостям соціальні мережі можна вважати інструментом, який забезпечує ефективність освітнього процесу. В якості висновків конкретизуємо, які можливості дають соціальні мережі різним учасникам навчального чи наукового процесу.

Соціальні мережі *для викладача та вчителя* можуть використовуватись *в цілях особистісного розвитку*: процес комунікації з колегами; вивчення іноземних мов; можливість самореалізації та самоствердження через спільну практичну діяльність; можливість отримати консультацію фахівців з питань законодавства, охорони здоров'я, культури, економіки тощо; створення віртуальних спільнот, наприклад, групи вчителів чи викладачів або регіональні спільноти, групи за інтересами, конкурсні групи та ін.; *в цілях професійного розвитку*: спілкування зі студентами в дистанційному режимі (відправляти

завдання, коментувати, робити зауваження тощо); можливість участі всередині соціальної мережі групи за науковими чи навчальними інтересами; обмін – можливість поділитися зі студентами необхідними матеріалами (лекції, практичні, презентації тощо); обмін ідеями в створенні наукових і навчальних проєктів; підтримка професійної діяльності вчителя; створення та підтримка нових освітніх ініціатив та педагогічного ресурсу; розвиток і реалізація творчих здібностей освітян.

Необхідно зазначити, що впровадження в навчальний процес соціальних мереж надає можливість **учням та студентам**: оперативно отримувати та надсилати навчальну інформацію; сприяє самореалізації та самоствердженню через спільну практичну діяльність; дозволяє брати участь у різноманітних проєктах та набутті знань в різних предметних галузях; розширювати коло спілкування, виховувати толерантність, розвивати критичне мислення; розвивати самостійність й відповідальність; працювати в одній команді.

Як бачимо існує ряд факторів у використанні соціальних мереж, враховуючи які, освітяни можуть максимально оптимізувати витрати власного часу та досягти ефекту не тільки для себе, але і для студентів чи учнів, тобто досягти єдиної мети, на яку спрямований навчальний процес. Саме соціальні мережі, які активно використовуються останнім часом можна вважати певним механізмом, де обидві сторони навчального процесу можуть знайти точки перетину спільних інтересів навчального процесу і досягти максимального ефекту. Для освітян це проявляється в оптимізації часу, а для студентів (учнів) в досягненні високих якісних і кількісних показників.

Вище ми вже згадували про особливості використання соціальних мереж серед науковців. Основними особливостями використання останніх серед **кола науковців є**: можливість обговорювати проблемні питання науки та освіти; ініціювати нові ідеї; коментувати та впливати на результати наукових досліджень; бути в лоні науки; приймати участь у міжнародних проєктах спрямованих на вирішення науково-освітянських проблем; брати участь у грантах, бути потенційними партнерами для успішних досліджень як з України

так і з цілого світу; розміщувати оголошення про наукові заходи в Україні та за кордоном; давати поради, рекомендації та отримувати досвід від спеціалістів з різних галузей науки; бути учасником спільних проектів науки та бізнесу.

Для *осіб, які займаються самоосвітою*, використання соціальних мереж дає можливість вивчати те, що потрібно і в чому є необхідність; покращувати рівень володіння іноземної мови; здійснювати пошук роботи тощо.

Таким чином, педагогічна діяльність в соціальній мережі проявляється в: ефективній організації колективної роботи навчальної групи; довгостроковій проектній діяльності, міжнародних обмінах, в тому числі науково-освітніх; можливості безперервної освіти і самоосвіти, мережевої роботи людей на будь-якій відстані. Це все говорить про великі можливості, так як викладач може розумно спланувати свої справи, грамотно організувати свою роботу і досягти ефективного результату. Соціальні мережі дозволяють оптимізувати витрати власного часу та досягти ефекту не тільки для себе, але і для студентів, тобто досягти єдиної мети, на яку спрямований навчальний процес.

Цінність соціальних мереж у навчальному процесі ще не є достатньо оціненою і значна кількість методистів та педагогів проявляють скептичність по відношенню до соціальних мереж як одного з інноваційних інструментів освітнього процесу.

Як зазначає М. Степико, «...визначальною засадою формування загальноукраїнської ідентичності є консолідація суспільства довкола цінностей українства. Адже для свого політичного, соціального, економічного та, зрештою, і військового становлення українське суспільство потребує колективної пам'яті, колективної моралі, колективних цінностей» [212, с. 100]. І ми стверджуємо, що це стає можливим за рахунок освітніх впливів з допомогою соціальних мереж. Адже, саме завдяки їм досить можливе прищеплення тих базових принципів та цінностей, якими повинен бути сповнений кожний окремий громадянин і колектив, зокрема. Це дозволить нам як українцям бути сильнішими, ціліснішими та по справжньому незалежними. Однак це робота не одного закладу чи відомства, це робота тривалістю не на

один рік, це робота не однієї сім'ї чи одного окремого педагога. Ми маємо розуміти, що це потребує посиленої та систематичної уваги і зусиль всіх соціальних груп реального та віртуального простору на всіх рівнях ієрархічної структури суспільства.

Соціальні мережі дають більше можливостей для інформаційного обміну та поширення цінностей і стають не лише засобом здобуття нової інформації, але й групування громадян для передачі інформації з метою захисту інтересів суспільства і держави. Як підкреслено в аналітичних записках науковців відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, «гібридна за формою й асиметрична за змістом війна, що ведеться Російською Федерацією проти України, передбачає активне використання широкого арсеналу медійних засобів, у тому числі нових медіа – інтернет-сайтів, блогів, соціальних мереж» [72]. Тому і при аналізі можливостей впливу освіти на збереження національної ідентичності, національних інтересів, національної свідомості і єдиної культури, не можна не враховувати ті новітні засоби та технології, які вже увійшли в освіту і все активніше використовуються в якості педагогічно-виховних методів як у школі, так і в освіті дорослих. Тим більше, що пересічна молода людина сьогодні набагато більше інформації отримує не з бібліотеки, і не з телебачення, а з Інтернету, і великою мірою саме із різноманітних блогів та соціальних мереж. Соціальні мережі використовуються як для освітніх цілей, так і для отримання соціально-політичної, економічної, культурної, побутової, розважальної інформації.

У все активнішому застосуванні соціальних мереж для освітніх чи самоосвітніх цілей є значний позитив: в умовах актуалізації необхідності постійного оновлення професійних знань кожен фахівець потребує не стільки навчальних закладів, скільки вільного доступу до актуальної професійної інформації, і мережевий інформаційний простір дає для цього всі можливості. Перевага доступності актуальної інформації підкріплюється легкістю її поширення та спрямування на конкретні цільові аудиторії.

Отже, нам вдалось виявити позитивні риси, завдяки яким соціальні мережі постають актуальним корисним інструментом безперервної освіти. Особливу увагу зосереджено на *об'єктивних перевагах* використання соціальних мереж в освіті – до них віднесено ті переваги і можливості, який дають ефект на рівні держави і суспільства в цілому (розповсюдження та отримання необхідної інформації, яка формує погляди, цінності, ідеологію; можливість участі в обговоренні освітянських проектів законодавчо-нормативної бази та впливу на їх вдосконалення тощо). *Суб'єктивними перевагами* застосування соціальних мереж визначено ті, які безпосередньо впливають на окрему особистість: викладача (вчителя); учня (студента); особу, яка займається самоосвітою.

В якості висновку необхідно відзначити, що соціальні мережі в освіті сприяють швидшому створенню і більш широкому поширенню знань не тільки за рахунок подолання географічних чи мовних кордонів, використання цифрового мультимедійного контенту, але і за рахунок нових педагогічних стратегій навчання в рамках неформального і інформального навчання. Одними з таких перспективних стратегій є моделі MOOC - масові онлайн відкриті курси і Peer-підтримки.

Отже, подолання інформаційного розриву інформаційного відставання України від розвинених держав і розвитку мережевого суспільства повинне розгортатись на державному, організаційному та особистісному рівнях. Найбільш значимими факторами розвитку мережевого суспільства на державному рівні є: прийняття та закріплення нормативних документів, які сприятимуть розвитку та захищеності інформаційного суспільства; розробка власної концепції інформаційного розвитку; затвердження програм підтримки науково-освітніх мереж; закріплення на державному рівні програм фінансової підтримки молодих вчених, які створюють ноу-хау в галузі інформаційних систем та технологій; фінансова підтримка з боку держави щодо закупівлі інформаційних технологій для системи освіти. На рівні окремої організації необхідно посилити навчальні програми модулями інформаційного

спрямування; відкрити на базі ВНЗ курси з питань медіа-освіти для педагогів; передбачити в кошторисах університетів кошти на закупівлю комп'ютерного обладнання та технічного оснащення; систематично проводити он-лайн курси для всіх прошарків населення без вікових, статусних чи будь яких інших обмежень; вивчити потреби в інформаційних знаннях громадян тощо. На рівні особистісному доцільним стане орієнтація громадян на використання мережевого простору не з метою розваг, а з метою навчання, самонавчання та саморозвитку.

Тільки розвиток процесів мережовості дозволить Україні займати гідне місце поряд з розвиненими країнами у питаннях безперервності освітніх процесів і тим самим забезпечить стабільність українського суспільства.

Висновки до третього розділу

Отже у третій частині дослідження нами окреслено загальні тенденції розвитку мережевої освіти, які наразі домінують в українському суспільстві та впливають на його гуманітарну безпеку. Обґрунтовано, що мережева освіта в Україні перебуває на етапі формування, так само як і розвиток інноваційного типу суспільної свідомості.

Виокремлено фактори, які гальмують процеси інформатизації та розвитку мережовості українського суспільства. Серед них: спадковий радянський етатизм; відсутність комплексної державної програми розвитку науково-освітньої мережі; відсутність фінансової та організаційної підтримки інформаційних розробок з боку державних інституцій; слабо реалізуються заходи щодо приєднання Українського науково-освітнього інформаційного сегменту до європейського і світового інформаційного простору. Також конкретизовано проблеми і загрози від використання соціальних мереж в освіті.

Соціальні мережі, порівняно з іншими засобами інформування, характеризуються більшою відкритістю, гнучкістю, швидким поширенням інформації цілеспрямовано на певні соціальні групи користувачів. У зв'язку з

цим мережеві технології є зручним засобом поширення національних цінностей серед молоді, отримання альтернативної інформації для її неупередженого аналізу та перевірки достовірності, розвитку навичок критичного ставлення до отримуваної інформації на предмет її маніпулятивності та пропагандизму.

У контексті становлення стабільного гуманітарного простору держави необхідним є низка заходів на державному, організаційному та особистісному рівнях, реалізація яких сприятиме розвитку мережевої освіти, яка є необхідною передумовою реального розвитку безперервного навчання. Нація, здатна до навчання-впродовж-життя, є більш конкурентоспроможною, оскільки складається з активних, відкритих до нового, ініціативних, самомотивованих і самодисциплінованих особистостей, відповідальних не тільки за свої знання і власне життя, але і за долю своєї держави.

ВИСНОВКИ

1. Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується зростанням обсягів і варіативності інформації, інтенсифікацією процесів інформаційного обміну, зростанням ролі мережовості у проявах реального та віртуального світів. За цих обставин значення освіти як засобу пошуку суспільних компромісів, утвердження й популяризації національних інтересів стає все вагомішим. Освіта в єдності масових стандартизованих процедур і самонавчання постає дієвим механізмом формування інформаційної культури особистості та суспільства, яка може сприяти або перешкоджати консолідації національної спільноти. Визначаючи зміст інформаційної культури суспільства і спрямованість людських цінностей, детермінуючи пріоритети суспільного поступу в конкретний історичний період, освіта постає дієвим фактором забезпечення гуманітарної безпеки держави.

2. Гуманітарна безпека держави як система захисту гуманітарного потенціалу нації (фізичного й психічного здоров'я, соціального благополуччя, моральності, духовності, психологічної єдності, гуманітарної активності та інтелектуального ресурсу) залежить значною мірою від освітнього впливу. Під впливом інформатизації суспільного життя на передній план у поширенні національних цінностей сьогодні виходять мережеві та дистанційні форми освіти. Актуалізація відкритого навчання, зокрема, масових безкоштовних онлайн-курсів, у світі в цілому викликана необхідністю постійного оновлення набору професійних компетенцій фахівця будь-якого профілю, адже розвиток технологій та інтенсивне напрацювання нової інформації призводить до появи все нових і нових вимог до фахівців. Для забезпечення власної конкурентоспроможності фахівець має постійно самонавчатись, і мережеві форми роблять це максимально простим.

3. Для України мережева освіта є відносно новою формою навчання, а сучасний стан її розвитку характеризується як початковий. Разом із тим, у

провідних країнах світу мережева освіта виступає вже не тільки найбільш актуальною формою навчально-виховного процесу, але й необхідною вимогою інформаційного суспільства, в якому знання є основним фактором розвитку та стабільності держави. Адже вплив мережевої освіти на безпеку держави є набагато сильнішим, ніж традиційних форм навчання й виховання. Такий вплив пов'язаний зі значними масивами інформації, систематична циркуляція якої можлива за посередництвом мереж. Це в свою чергу і позначається на розвитку гуманітарних цінностей громадян українського соціуму у всіх його позитивних та негативних проявах. Тільки за допомогою поширення мережевих форм освіти можливе реальне забезпечення її безперервності. А без мережевої освіти не буде і мережевого суспільства.

4. Серед інших засобів мережевого навчання соціальні мережі мають такі переваги, як загальнодоступність, зручність, привабливість, можливість обійти мовні, вікові, соціальні бар'єри. Ці риси роблять соціальні мережі інноваційним засобом м'якого впливу на розвиток культури і суспільної свідомості. За допомогою соціальних мереж можна навчати учнів або студентів, швидко й ефективно передаючи їм інформацію, підвищувати привабливість навчального процесу й інтерес до дисципліни, організовувати онлайн-обговорення в групах, шукати найсвіжішу релевантну інформацію. Тому доцільним є їх застосування як для формальної стандартизованої освіти, так і для самонавчання.

З одного боку, соціальні мережі спрощують навчання, з іншого – є засобом поширення правдивої або недостовірної інформації про події в країні та у світі, а тому можуть впливати на рівень національної ідентичності, довіри громадян до влади, підтримки ідеї єдиної нації. Соціальні мережі є відкритим простором поширення інформації і менше піддаються державному контролю, як наприклад, інформація, яка транслюється по телебаченню чи в пресі. Тому надзвичайно важливим стає виховання в громадян, особливо в молоді, вміння працювати із суперечливою інформацією, перевіряти її достовірність і не передавати відомостей, які є сумнівними і загрожують стабільності держави.

Для професійного навчання соціальні мережі можуть застосовуватись в усіх формах освіти: формальній, неформальній, інформальній. Серед цих форм, використання соціальних мереж є ефективнішим у процесі неформальної освіти, оскільки людиною рухає мета пізнати те, що є цікавим особисто для неї та отримати ті компетенції, які необхідні у роботі чи в житті. Така ефективність більшою мірою носить якісний характер, адже її кількісна оцінка викликає труднощі, пов'язані з відсутністю у науковому та навчальному просторі процедур обрахунку такого коефіцієнта. На рівні окремої організації, установи чи підприємства може бути використаний коефіцієнт ROI, який відображає повернення вкладених інвестицій в розвиток персоналу.

5. Аналіз показує, що в Україні мережева освіта перебуває на етапі формування. Про це свідчать, зокрема: відставання у плані інноваційних розробок в комп'ютерній галузі, необізнаність значної кількості населення із можливостями мережевих структур для освіти і самоосвіти; домінування консервативного мислення; небажання приймати зміни; низький рівень комп'ютерної грамотності населення в цілому; недостатнє фінансове забезпечення процесів інформатизації тощо.

Виявлено проблеми глобального й локального рівнів, які гальмують процеси інформатизації українського суспільства, зокрема розвитку мережевої освіти. Такими проблемами першочергово виступають: спадковий радянський етатизм, що сприяє закритості інформаційного простору; відсутність комплексної державної програми розвитку науково-освітньої мережі; слабкість фінансової та організаційної підтримки інформаційних розробок з боку держави; недостатній рівень інвестицій у забезпечення освітніх установ комп'ютерним, технічним оснащенням тощо. Серед проблем локального рівня – недостатньо висока інформаційна компетентність педагогів; низький ступінь самомотивації до змін, зокрема в середній освіті; нижчий рівень інформаційно-комунікативної грамотності в сільських школах; невисокий рівень мережевого етикету; значні трудовитрати на розробку навчальних матеріалів для

мережевого використання; неготовність значної кількості педагогів до впровадження інформаційних технологій у навчальний процес та ін.

6. Використання соціальних мереж в освіті має низку переваг як для окремої особистості, так і для соціуму. Переваги використання соціальних мереж в освіті для окремої особистості є суб'єктивними за характером. Для педагога такими перевагами є професійний та загальний розвиток, а також нові можливості створення навчального матеріалу. Для студентів (учнів) соціальні мережі дозволяють здійснювати обмін знаннями; брати участь у різноманітних проектах. Робота в мережі сприяє підвищенню рівня мотивації, рефлексії, реалізації актуальних можливостей та здібностей, розвитку критичного мислення, самостійності, формуванню відповідальності та відчуття причетності до команди. Для самоосвіти соціальні мережі виступають ціннісним механізмом, оскільки спрощують набуття компетенцій недоотриманих у ході формального навчання, за допомогою відкритих онлайн-курсів.

Об'єктивними перевагами використання соціальних мереж як освітнього інструменту – які впливають на державу й суспільство в цілому – виступають: можливість колегіально впливати за допомогою громадських обговорень, на вдосконалення освітянських проектів; багатогранно розвивати інформаційну культуру суспільства; можливість формувати імідж держави за рахунок інтелектуального мережевого капіталу; відстоювати інтереси та погляди, що в свою чергу впливають на громадське виховання; створювати єдиний інформаційний педагогічний ресурс. Також цінним є синергетичний ефект, який можливий як наслідок роботи групи в соціальній мережі. Адже перетин спільних точок зору, переслідування однакових цілей, обмін ідеями та думками може сприяти досягненню кількісних та якісних показників ефективності для всіх вузлових центрів.

Оскільки соціальні мережі сьогодні постають не лише популярним засобом освіти, але й ефективним чинником розвитку інформаційної культури суспільства, яка реалізується в підтримці або в запереченні національних інтересів, то державна гуманітарна політика має передбачати ефективні

напрями цілеспрямованого використання соціальних мереж для протидії інформаційній агресії, яка загрожує цілісності країни.

Шляхами подолання інформаційного розриву, який відділяє Україну від розвинених держав, можуть стати: активне включення України у світові комунікаційні процеси; розробка власної концепції інформаційного розвитку; перегляд та вдосконалення законодавчо-нормативних документів, які сприятимуть інформатизації суспільства; розвиток телекомунікаційної інфраструктури на глобальному та локальному рівнях; збільшення можливостей фінансування розвитку інформаційної галузі; затвердження програм підтримки науково-освітніх мереж; реалізація заходів з боку державних інституцій щодо приєднання Українського науково-освітнього інформаційного сегменту до європейського і світового інформаційного простору; закріплення на державному рівні програм фінансової підтримки молодих вчених, які створюють ноу-хау в галузі інформаційних систем і технологій.

Зміни повинні мати місце не тільки в інформаційному просторі в цілому, але і в освітній системі зокрема. Важливим є відкриття на базі ВНЗ курсів із медіа-освіти для вчителів та викладачів всіх галузей знань; посилення навчальних програм модулями інформаційного спрямування; державна фінансова підтримка закупівлі інформаційних технологій для системи освіти. Для неформальної освіти доцільним є впровадження: відкритих он-лайн курсів для населення, посилення уваги над групою безробітних; вивчення інформаційних потреб громадян тощо.

Ці заходи можуть бути реалізовані за умови інтеграції зусиль органів влади, наукових відомств, ІТ-установ, Міністерства освіти і науки України, Держкомзв'язку, Укртелекому та інших установ і відомств причетних до питань інформаційного розвитку. Їх впровадження сприятиме розвитку стратегічно важливих сфер українського суспільства і тим самим може спростити входження України до світового інформаційно-освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В.І. Національна безпека як філософська категорія [Електронний ресурс] / В.І. Абрамов, О.Г. Афоніна. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10avibfk.pdf>.
2. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» / редколегія: В.П. Горбулін, О.С. Власюк. – К. : НІСД, 2015. – 684 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.Niss.gov.ua/public/File/2015_book/POSLAN%20YA-2015_giper_New.pdf.
3. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». – К. : НІСД, 2014. – 148 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Dopovid_Prezudentps-0ab72.pdf.
4. Андрейко І.В. Особливості впливу освіти та культури на формування особистості в контексті сучасних реалій глобалізації / І.В.Андрейко // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. Випуск 3, 2009. – С.14-19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.novyn.kpi.ua/2009-3-1/02_Andrejko.pdf.
5. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу. – К.: ТОВ «Атлант ЮемСі», 2006. – С.40.
6. Андрущенко В.П. Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів / В.П.Андрущенко // Філософія освіти – К.: Майстер-клас, 2005. – №1. – С.5-17.
7. Аніщенко В. Неперервна педагогічна освіта у контексті навчання впродовж життя / В. Аніщенко, О. Падалка // Освіта дорослих: теорія, досвід,

перспективи / Збірник наукових праць. – Вип.2. – 2010. – С.217-224. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/OD2010_2/10AVONZ.pdf.

8. Аристотель. Политика; Афинская политая // Аристотель; [пер. с греч. С. И. Радцига]. - М.: Мысль, 1997. - 458 с. - (Из классического наследия).

9. Астаф'єв А.О. Питання розвитку цифрової культури українського соціуму [Електронний ресурс]. Аналітична записка / А. О. Астаф'єв. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1631>.

10. Бабанский Ю.К. Педагогика / Ю.К.Бабанский. – М., 1998. – 328 с.

11. Барабанова В. В. Социальная и демографическая динамика сообщества пользователей компьютерных сетей / В.В. Барабанова, М.Е. Зеленова // Психологическая наука и образование. – Вып. 2. – 2002. – С. 34–42.

12. Безопасность в Интернет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.webwisekids.com> // <http://letopisi.ru/iNdex.php>.

13. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д.Белл; перевод с английского. - Изд. 2-ое, испр. и доп. - М.: Academia, 2004. - 788 с.

14. Бойко Н.І. Організація самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів в умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій: автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Н. І. Бойко. – К., 2008. – 17 с.

15. Бондар В.І. Дидактика / В.І.Бондар. – К.: Либідь, 2005. – 262 с.

16. Бондаренко Е. Социальные сети как инструмент развития: виды и возможности [Электронный ресурс] / Е. Бондаренко. – Режим доступа: <http://www.trainings.ru/library/articles/?id=1006>

17. Борисова Н.В. От традиционного через модульное к дистанционному образованию: учебное пособие / В.Н.Борисова. – Москва-Домодедово, 1999.

18. Бочарев М.И. Сетевые сообщества и информационная безопасность в непрерывном образовании средней общеобразовательной и профессиональной школы / М.И. Бочаров. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://imp.rudn.ru/vestnik/2009/2009_4/3.pdf

19. Боятюк О.В. Світоглядне підґрунтя дослідження безперервної освіти в мережевому суспільстві / О.В. Боятюк // Гілея. Науковий вісник. – Випуск 89. – 2014. – С. 431-438.

20. Боятюк О.В. Соціальні мережі як актуальний інструмент безперервної освіти: уніфікація понять та міра використання / О.В.Боятюк // Мультиверсум. Філософський альманах / гол. ред. В.В. Лях. – Вип. 8-9. – К., 2014. – С.137-147.

21. Буренко В.М. Андрагогічний підхід до професійної перепідготовки вчителя гуманітарного профілю: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / В.М. Буренко; Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. – К., 2005. – 22 с.

22. Бурлука О.В. Самоосвіта особистості як соціокультурне явище: автореф. дис... канд. філос. наук: 17.00.01 / О.В. Бурлука; Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2005. – 16 с.

23. Варзацька Л. Інтерактивні технології в системі особистісно-зорієнтованої освіти / Л.Варзацька, Л.Кратасюк // Дивослово. – 2006. – № 4.

24. Вашкевич В. М. Маніпуляція свідомістю як спосіб панування у суспільстві / В. М. Вашкевич // Гілея. Філософія. Політологія. Історія : наук. вісник : зб. наук. праць / НПУ ім. М.П. Драгоманова, Українська АН. - Київ : НПУ, 2007. – Вип. 7. - С. 36-43.

25. Вербицкий А. А. Концептуальные основы непрерывного образования / А. А. Вербицкий, В. А. Юрисов, Н. И. Нечаев // Непрерывное образование как педагогическая система. – М., 1989. – С.37–40

26. Взгляд-2002. Точка зрения Комитета начальников штабов США // США.- 2001. - №1

27. Вішке М. Освіта і громадянське суспільство за доби глобалізації / М. Вішке // Громадянське суспільство в Україні за доби глобалізації: ціннісно-нормативне та інституційне забезпечення його розбудови. - К.; Інститут ліберального суспільства, 2007. – 320 с.
28. Владиславлев А.П. Непрерывное образование: проблемы и перспективы / А.П. Владиславлев. – М.: Молодая гвардия, 1978. – 175 с.
29. Волкова Н.П. Педагогіка: посібн. для студ. вищ. навч. закл. / Н.П. Волкова. – К.: Академія, 2001. – 576 с.
30. Гадамер Г.-Х. Истина и метод: Основы философской герменевтики / Г.-Х. Гадамер. – Пер. с нем., 1988. – 160 с.
31. Гиренок Ф. И. Удовольствие мыслить иначе / Ф. И. Гиренок. – М., 2008. – 235 с.
32. Голобуцький О. Політика в інформаційному суспільстві. Електронна Україна // У майбутнє – в ім'я України! Матеріали III Всесвітнього форуму українців, 18-20 серпня 2001 р. / Редкол.: М.Дробноход (голова) та ін. – К., 2001; Голобуцький О.П., Шевчук О.Б. Електронний уряд.. – К.: ЗАТ «Атлант UMS», 2002.
33. Гончаренко С.У. Освіта / С.У. Гончаренко // Енциклопедія освіти [гол. ред. В.Г.Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
34. Горбулін В. П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. П. Горбулін / Стратегічні пріоритети: наук.-аналіт. щокв. зб. / Нац. ін-т стратегічних дослідж. – К. : НІСД, 2006. – С .5-12.
35. Горохов В.А. Основы непрерывного образования в СССР / В.А.Горохов, Л.А.Коханова. – М., 1987.
36. Горук Н.М. Проблеми неформальної освіти жінок у США: автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. М. Горук ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. – Дрогобич, 2011. – 21 с.
37. Грабовець І.В. Самоосвіта як інтегруюча детермінанта самореалізації молодих фахівців у професійній діяльності: автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / І.В. Грабовець; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2004. – 18 с.

38. Грачев Г.В. Информационно-психологическая безопасность личности: теория и технология психологической защиты: Автореф. дисс. ... д-ра психол. наук. / Г.В.Грачев. – М., 2000.
39. Гусев А.Г. Генезис целей образования (историко-культурологический анализ) / А.Г. Гусев // Теория управления [Пилотный выпуск]. 2011. – С. 2-6.
40. Гусейнова Е.І. Неформальна освіта як важливий елемент безперервної освіти [Електронний ресурс] / Е.І. Гусейнова, Ю.М.Лук'янова. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Pedagogica/4_106261.doc.htm
41. Даниленко Л. Освітній менеджмент: навчальний посібник / за ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки. – К.: Шкільний світ, 2003.– 400 с.
42. Даринский А.В. Непрерывное образование / А. В. Даринский // Советская педагогика. – 1975. – №1.
43. Даценко І.І. Умови праці з комп'ютером і їх оптимізація: наук.-практ. вид. / І. І. Даценко, Р. Д. Габович, М. Є. Йонда. – Львів : Видавництво Львів, університету, 1998. – 40 с.
44. Дворецька Г.В. Соціологія: навчальний посібник / Г.В. Дворецька. – К.: КНЕУ, 2002. – 472 с.
45. Деркач Ю. Неформальна освіта як умова неперервного навчання молоді / Ю. Деркач // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2008. - Вип 23. – С. 17–22.
46. Джуринский А. Н. История педагогики: Уч. пос. для студ. пед. спец. / А. Н. Джуринский. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 431 с.
47. Дзвінчук Д. Освіта в історико-філософському вимірі: тенденції розвитку та управління: монографія / Д. Дзвінчук. – К. : ЗАТ «Нічлава», 2006. – 378 с.
48. Дзьобань О. Філософсько-правовий дискурс права людини на інформацію в інформаційному суспільстві / О. Дзьобань // Зовнішні справи = UA Foreign Affairs : наук. журн. - 2014. - № 12. - С. 41-45.

49. Диких Е.Р. Об использовании социальных сетей в образовании / Е.Р. Диких [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/2968-2012-05-30-11-08-49>.

50. Дистанційне навчання – це сучасно [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/ua/comments/17415-distantsiyne-navchannya--tse-suchasno.-gazeta-osvita-ukrayini--24-vid-17.06.2013>.

51. Дмитренко О. 5,6 млн українців заходять в інтернет через смартфон або мобільний телефон [Електронний ресурс] / О. Дмитренко. – Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2015/11/02/5-6-mln-ukrayintsiv-zahodyat-v-internet-cherez-smartfon-abo-mobilnyy-telefon>.

52. Дмух Н.М. Сучасний стан післядипломної педагогічної освіти: державно-управлінський аспект / Н.М.Дмух // Педагогічна освіта. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vgnpu_ped/2008_12/V12_31.pdf.

53. Донских О. А. Демократии нужны конформисты / О. А. Донских // Центр философии и методологии гуманитарного образования. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nsaem.ru/Structure/Center_of_philosophy_and_methodology_of_liberal_education/New_literature/Articles/?page=2.

54. Дорофеева Т.В. К вопросу о сущности понятия «сетевое обучение» [Электронный ресурс] / Т.В. Дорофеева. – Режим доступа: <http://science.rfei.ru/ru/2013/1/13.html>.

55. Дубасенюк О.А. Інноваційні навчальні технології – основа модернізації університетської освіти // Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін: зб. наук.-метод праць / за ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – С. 3-14.

56. Дубов Д.В. Щодо основних викликів безпеці особи в умовах стрімкого впровадження сучасних інформаційних технологій [Електронний

ресурс]. Аналітична записка / Д.В. Дубов. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/531>.

57. Дудар З. Проблеми і перспективи післядипломної освіти в Україні / З. Дудар // Післядипломна освіта. Досвід, проблеми та перспективи розвитку. Збірник статей керівників закладів /підрозділів/ післядипломної освіти // Інформаційний бюлетень №3. – К., 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.smcae.kiev.ua/doc/osvita_pisliadipl/buliten_3.pdf.

58. Еляков А.Д. Информатизация общества (философско-экономический анализ внедрения информационных технологий / А.Д. Еляков. – Самара, 1999. – С. 191

59. Заблоцкий В.П. Ценностные измерения кризисного общества / В.П. Заблоцкий, В.В. Бурега / Жизненные стратегии граждан Донбасса: переходное состояние. Социологическое исследование. – Донецк: Донбасс, 2000. – С. 9-31.

60. Загривенко В. Б. Роль парламентських політичних партій у формуванні політики національної безпеки України: автореф. дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01 / В. Б. Загривенко ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К., 2011. – 22 с.

61. Згуровський М. Інформаційні мережеві технології в науці та освіті / М.Згуровський. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/informatsiyni_merezhevi_tehnologiyi_v_nautsi_ta_osviti.html.

62. Здіорук С.І. Культурна політика України: національна модель у європейському контексті : аналіт. доп. / [С.І. Здіорук, О.М. Литвиненко, О.П. Розумна; за ред. С. І. Здіорука] ; Нац. ін-т стратег. дослідж. - К. : НІСД, 2012. - 57 с.

63. Здіорук С.І. Управлінські компетенції викладача вищої школи: / С.І. Здіорук // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (28

лютого 2014 року) / ред. кол.: Г.О.Нестеренко (голова), О.Г., Пугачова (заст. голови) [та ін.]. – К. : Вид -во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. – 232 с.

64. Зинченко Г. П. Непрерывное образование: социально– философская концепция / Г. П. Зинченко. – Ростов–на–Дону, 1990. – 187 с.

65. Золотухин С.А. Роль социальных сетей в информатизации образования / С.А.Золотухин // Педагогика и психология. – Выпуск: №№5-6 (35-36) 2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.journal-discussion.ru/publication.php?id=120>.

66. Зубар К.І. Кейс-метод – яскравий приклад інтерактивних технологій / К.І. Зубар. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pedkab.wordpress.com/2013/01/28>.

67. Івашньова С.В. Використання соціальних сервісів та соціальних мереж в освіті / С.В. Івашньова // Методологія та теорія педагогіки. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2012. - №2. – С. 15-17.

68. Ілініцька Н.С. Організаційно-педагогічні умови музичної самоосвіти та самовиховання старшокласників: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Н.С. Ілініцька; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2007. – 21 с.

69. Інноваційна теорія Йозефа Шумпетера: сучасне звучання економічних та управлінських ідей: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. – 324 с.

70. Інформаційний портал «Znau.ua». Україна займає 34-у сходинку у рейтингу знання англійської мови. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://znaj.ua/news/society/27570/ukrayina-zajmae-34tu-shodinku-u-rejtingu-znannya-anglijskoyi-movi.html>

71. Іщенко А.Ю. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України [Електронний ресурс]. Аналітична записка. / А.Ю.Іщенко. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1537>.

72. Іщенко А.Ю. Медіаосвіта як чинник підвищення якості освіти та засіб протистояння гуманітарної агресії [Електронний ресурс] // Аналітична записка / А.Ю.Іщенко. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1795/>

73. Казак А.Ю. Риски, связанные с реформированием национальной системы образования: проблемы оценки и управления / А.Ю. Казак, Ю.Э. Слепухина // Фундаментальные исследования. – 2013. – № 6 (1). – С. 159-163.

74. Карпенко М. Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика [Електронний ресурс]. Аналітична записка / М.Карпенко. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/252/#_ftn1.

75. Карпенко М. М. Компетентнісний підхід в освіті: оптимізація вітчизняної моделі Національної системи кваліфікацій [Електронний ресурс]. Аналітична записка / М. М. Карпенко, А. Ю. Іщенко. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1415/>

76. Карпенко М.М. Світовий досвід розвитку дистанційних форм освіти у вітчизняному контексті [Електронний ресурс]. Аналітична записка / М.М. Карпенко. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1693/>

77. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс ; [пер. с англ. А. Матвеева; под ред. В. Харитонова]. – Екатеринбург: У-Фактория (при участии изд-ва Гуманитарного ун-та), 2004. – 328 с.

78. Кивлюк О.П. Становлення інформаційної педагогіки в умовах глобалізації: філософський аналіз: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня д. філос. н. 09.00.10; спеціальність: філософія освіти / О.П.Кивлюк. – К., 2013. – 31 с.

79. Клепко С.Ф. Персональне навчальне середовище: управління знаннями і розвиток професійної компетентності педагогічних працівників / С.Ф. Клепко // Філософія освіти. - №2 (105). – 2012. – С. 2-6.

80. Клименко О.А. Социальные сети как средство обучения и взаимодействия участников образовательного процесса / О. А. Клименко //

Теория и практика образования в современном мире: материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, февраль 2012 г.). – СПб.: Реноме, 2012. – С. 405-407.

81. Коваленко С.М. Тенденції розвитку освіти дорослих в Англії (остання чверть ХХ - початок ХХІ ст.): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / С.М. Коваленко; Житомир. держ. ун-т ім. І.Франка. – Житомир, 2005. – 20 с.

82. Когнітологія в системі гуманітарних наук : зб. наук. праць / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава: ПНПУ, 2012. – 78 с.

83. Колесов В. В. Культура речи – культура поведения / В.В.Колесов. – Л.: Лениздат, 1988. – 271 с.

84. Колотілова Н.А. Місце логіки і риторики у діяльності софістів [Електронний ресурс] / Н.А.Колотілова. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_78/Kolotilova.pdf

85. Комп'ютерне моделювання. основи алгоритмізації та програмування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kafinfo.org.ua/files/Informatyka_10_11/Glava_10_53.pdf

86. Конах В.К. Проблеми інформаційного законодавства України в сфері створення, поширення та використання інформації та шляхи їх вирішення» / В.К.Конах // Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. Аналітична записка. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1189/>

87. Кондзьолка В. В. Історія середньовічної філософії: навч. посібник / В. В. Кондзьолка - Львів; Світ, 2001. - 320 с.

88. Концепция непрерывного образования. // Народное образование. – 1989. – №10.

89. Концепція гуманітарного розвитку України від 14.03.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Table/koncsep.htm>.

90. Концепція розвитку післядипломної освіти в Україні // Матеріали Всеукр. з'їзду працівників освіти. – К. : ЦППО, 2001. – С. 7.

91. Кочура Н. Формування світоглядної культури громадян у сучасному українському суспільстві / Н.Кочура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vmurol.com.ua/index.php?idd=us_publication&group=4&us_publication=721.
92. Кравченко А.О. Дистанційне навчання: перспективи розвитку мовної освіти / А.О. Кравченко. – Інформаційні технології і засоби навчання. – 2008. – Вип. 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em6/emg.html>.
93. Кравченко С. Управление интернет-политики. Что угрожает студентам в интернете / С. Кравченко, Н. Винник. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mgimo.ru/news/experts/document234651.phtml>.
94. Кравченко Т.О. Розвиток сучасної освіти в умовах інформаційно-мережевої парадигми / Т.О. Кравченко // Філософія науки: традиції та інновації. – 2015, № 1 (11). - С. 75-84.
95. Кристакис Н. Связанные одной сетью: как на нас влияют люди, которых мы никогда не видели / Н. Кристакис, Д. Фаулер. – М.: Юнайтед пресс, 2011. – 361 с.
96. Куди ведуть цифри: віртуальний український потенціал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.ejo-online.eu/1831>.
97. Кузнецов В.Н. Национальная энциклопедическая служба / В.Н.Кузнецов // Геокультурная энциклопедия, 2009. – С. 145.
98. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профессионально-технического училища / Н.В.Кузьмина. – М.: Высшая школа, 1989. – С. 35.
99. Купцов О. В. Непрерывное образование руководителей и специалистов народного хозяйства / О. В. Купцов // Советская педагогика. – 1982. – №6. – С. 29-30.
100. Лазоренко О.О. Аналітичний звіт дослідження у сфері неформальної освіти дорослих у пілотних областях України: Полтавська та Львівська область О.О. Лазоренко, Р.А. Колишко. К. – 2010. – 84 с. [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: http://www.dvv-international.org.ua/images/ppp/for_site/AEReport2010Ukr.pdf.

101. Лазоренко О.О. Освіта для підвищення якості життя: аналітична довідка щодо розробки стратегії навчання дорослих на прикладі Полтавської області / О.О.Лазоренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dvvinternational.org.ua/images/ppp/for_site/AE-Poltava-strategy-ukr.pdf.

102. Лапін В.М. Безпека життєдіяльності людини: навч. посіб. / В.М. Лапін. – 3-є вид., стер. – Л. : Львів. банк. коледж; К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 186 с.

103. Леончиков В.Е. Информационная свобода и информационная безопасность в системе непрерывного образования / В.Е. Леончиков // Информационная свобода и информационная безопасность: Материалы междунар. научно-практич. конференции. – Краснодар, 2001. – С. 336-338.

104. Луговий В.І. Становлення безперервної освіти в країнах організації економічного співробітництва і розвитку (досвід для України) / В.І.Луговий // Вища освіта України: теоретичний та науково-методологічний часопис. – Івано-Франківськ, 2008. - №4, додаток 1: Безперервна освіта в Україні: реалії та перспективи. – С.7-9.

105. Малінко О. Дистанційна освіта: організаційна структура, психолого-педагогічні основи, фінансування і управління // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2002. – № 6. – С. 38-45.

106. Малых Т.А. Педагогические условия развития информационной безопасности младшего школьника: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук. / Т.А.Малых. – Иркутск, 2008.

107. Маркс К. Экономические рукописи 1857–1859 годов: пер. с нем. // К. Маркс, Ф.Энгельс. Соч. – 2-е изд. – Т.46. – Ч.1. – 910 с.; Т.46. – Ч.2. – 618 с.

108. Маркузе Г. Одномерный человек / Г. Маркузе. – М.: «Refl-book», 1994. – 368 с.

109. Матвеев А.В. Опасность – безопасность – риск : этимологический и семантико-философский анализ / А.В. Матвеев // Общие вопросы обеспечения

национальной безопасности. Национальная безопасность и стратегическое планирование. – Выпуск 4, 2013. – С. 4-12.

110. Михаць С. О. Роль освіти як фактора економічного зростання в умовах перехідної економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / С. О. Михаць. – К., 2004. – 24 с.

111. Мичи Д. Компьютер-творец / Д. Мичи, Р. Джонстон; пер. с англ. Д. А. Поспелов. – М.: Мир, 1987. – 255 с.

112. Міленін В. «Острів знань» – як соціально-освітній простір для учнів, педагогів та батьків / В.Міленін, О.Сухий // Проблеми розвитку обдарованості у позашкільних навчальних закладах. – К., 308-315.

113. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс] /<http://www.mon.gov.ua/ua/news/40722-likvidovano-institut-innovatsiynih-tehnologiy-i-zmistu-osviti-mon-ukrayini-dopovнено>.

114. Мудра О.М. Технології інтенсивного навчання дорослих у системі неперервної гуманітарної освіти: автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / О.М. Мудра; Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2010. – 20 с.

115. Навроцький О. І. Соціокультурні передумови й організаційні форми дистанційного навчання: західний досвід і перспективи вітчизняної вищої школи / О. І. Навроцький // Мультиверсум. Філософський альманах. – Вип. 14. – 2004. – С. 192–198.

116. Наєм М. Популяризація української мови – це головний інструмент на шляху інтеграції України в ЄС / М.Наєм // Офіційний сайт «Солідарність» . 28.05.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://solydarnist.org/?p=23084>

117. Назустріч новій Рамковій програмі європейського науково-технічного співробітництва «Горизонт-2020» / Л.І. Чернишев, І.І. Білан, М.Я. Гороховатська, О.В. Кот // Вісник НАН України. – 2012. – № 11. – С. 47–50.

118. Найбагатшою країною світу став арабський Катар. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/groshi/naybagatshoyu-krayinoyu-svitu-stav-arabskiy-katar.html>.

119. Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466 «Про затвердження положення про дистанційне навчання [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>.

120. Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.11.2000 № 522 «Про затвердження Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0946-00>

121. Наказ Президента України від 17 квітня 2002 року (№ 347 / 2002) «Про Національну доктрину розвитку освіти». [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

122. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.

123. Неперервна освіта і проблеми навчання дорослих: акмеологічний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uareferats.com/index.php/referat/details/18922>.

124. Нестеренко Г.О. Інноваційна спрямованість підвищення кваліфікації викладачів ВНЗ / Г.О.Нестеренко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М.Вашкевич. -К.: ВІР УАН, 2012. - Випуск 56 (№1). – С.461-467.

125. Нестеренко Г.О. Самовідтворення української політичної нації: принципи та механізми: Дисертація на здобуття наукового ступеня д. філос. н. за спеціальністю: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова 2009.

126. Ницше Ф. Падение кумиров: Сборник / Ф. Ницше; пер. с нем. – СПб. : Издательская Группа «Азбука- классика», 2010. – 224 с.

127. Ницше Ф. Шопенгауэр как воспитатель. Он же. Странник и его тень // Ф. Ницше. – М.: REFL-book, 1994. – 399 с.
128. Ніколаєнко С. Інформаційна революція в освіті // Вища школа. – 2005. - №5. – С.4.
129. Новиков А. Постиндустриальное общество – общество образованных людей
130. Новости компаний: Интернет должен быть безопасным для детей! Какую угрозу несут многие сайты в сети? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kp.ua/life/457932-ynternet-dolzhen-byt-bezopasnym-dlia-detei-kakuui-uhrozu-nesut-mnohye-saity-v-sety>.
131. Огієнко О.І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах (друга половина ХХ століття): автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.01 / О.І.Огієнко; АПН України; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. – К., 2009. – 44 с.
132. Огнев'юк В.О. Філософія освіти та її місце в структурі наукових досліджень феномену освіти / В.О. Огнев'юк // Освітологія: хрестоматія: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / укладачі: Огнев'юк В.О., Сисоєва С.О. – К.: ВП «Едельвейс», 2013. – С. 116-117.
133. Огурцов А.П. Образы образования. Западная философия образования. ХХ век / А.П.Огурцов, В.В.Платонов. – СПб.: РХГИ, 2004. – 520 с.
134. Ожеван М.А. На шляху до «розумного суспільства»: інформаційні технології як фактор суспільних перетворень в Україні / М.А. Ожеван, С.Л. Гнатюк. – К.: НІСД, 2011. – 25 с.
135. Олексієнко А. Освіта і національна безпека. Аналітична доповідь / А.Олексієнко. – К.: Між.фонд «Відродження», 1998. – 52 с.
136. Онушкин В.Г. К критике современных буржуазных концепций непрерывного образования. / В.Г. Онушкин // Проблемы непрерывного образования взрослых. – Л., 1979.
137. Организация сетевого взаимодействия общеобразовательных учреждений, внедряющих инновационные образовательные программы,

принимающих участие в конкурсе на государственную поддержку/ под ред. А.И. Адамского. – М.: Эврика, 2006.

138. Організація об'єднаних націй (1998) Програма Дій на Міжнародній Конференції з питань народонаселення та розвитку. Каїр, 5–13 вересня 1994 р. Вид-во ООН, Київ.

139. Орлова І. Реформа освіти в Україні / І.Орлова // Проект «Популярна економіка: моніторинг реформ» (№8) 17 лютого 2013 року. – С.16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eba.com.ua/static/members_reviews/Case_Study_17_02_2013_UKR.pdf.

140. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи / В.Л.Ортинський.– К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

141. Освіта й наука в інноваційному розвитку сучасної Європи: зб. наук.експерт. матеріалів / за заг. ред. С.І. Здіорука. - К.: НІСД, 2014. – 124 с. – (сер. «Гуманітарний розвиток», вип. 2)

142. Осипов А. И. Путь разума в поисках истины / А. И. Осипов. – М., 2002.

143. Осипов В.Г. Социально–философский анализ современной концепции непрерывного образования / В. Г. Осипов. – Ереван: АН Арм. ССР, 1989.

144. Основы андрогогики: терминологический словарь-справочник / В.В.Маслова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.druzya.org/gerontologia/androgonika.txt>.

145. Остапенко Г. Маніпулятивні технології як загроза у соціально-комунікативних інтернет-практиках студентської молоді / Г.Остапенко // Вісник Книжкової палати. – 2012. – №12.

146. Офіційний сайт «Євро освіта». 14 жовтня відкрито реєстрацію на перші чотири масові онлайн-курси проекту «Prometheus» від викладачів КНУ ім. Тараса Шевченка, КПІ та Києво-Могилянської академії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=3611>.

147. Офіційний сайт «Кореспондент». До 2017 року до Інтернету підключать половину населення світу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/tech/technews/3422172-do-2017-roku-do-internetu-pidkluichat-polovynu-naselennia-svitu>.

148. Офіційний сайт «Телекритики». «43% дорослого населення України є інтернет-користувачами – КМІС». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/news/2012-04-20/71380>.

149. Офіційний сайт «Уран». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uran.net.ua/>

150. Офіційний сайт Інтернет асоціації України. Дослідження інтернет-аудиторії України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.inau.org.ua/analytics_vuq.phtml.

151. Павлова О.Ю. Соціокультурна обумовленість премодерної та модерної парадигм освіти: історико-філософський філософія освіти / О.Ю. Павлова // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. – К.: 2010. – С. 359-362.

152. Палеха Т. Мировая статистика пользователей интернетом за 2014 год / Т. Палеха [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainfo.org/blognews/485907-mirovaya-statistika-polzovateley-internetom-za-2014-god.html>.

153. Парфьонова Л.Г. Місце та роль системи вищої освіти у сучасному суспільстві / Л.Г. Парфьонова // Економіка розвитку. – 2012.– № 3 (63). – С. 91 – 96.

154. Патаркіна Є. Соціальні сервіси мережних співтовариств на допомогу вчителю / Є. Патаркіна. – Владивосток : Вид-во Владивосток , 2006. – 34 с.

155. Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; [за ред. І. А. Зязюна]. – 2-ге вид. допов. і переробл. – К.: Вища пік., 2004. – 422 с.

156. Педагогічний словник /за ред. М. Ярмаченка – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
157. Пирогов Н. И. Избранные педагогические сочинения / Н. И. Пирогов. – Москва: АПН РСФСР, 1953. – 752 с.
158. Пироженко В.О. Гуманітарна складова національної безпеки : предмет дослідження та коло основних проблем / В.О. Пироженко // Страт. панорама. – 2005. - № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=nb1&issue=2005_2.
159. Писарев Д.И. // Избранные педагогические сочинения / Д.И. Писарев. – Москва: Педагогика, 1984. – 368 с.
160. Пищулин Н. П. Философские основы образования / Н. П. Пищулин. – М.: Жизнь и мысль, 2001. – 80 с.
161. Подгаецкий О. Еволюція розробок у галузі штучного інтелекту в Україні та світі / О.Подгаецкий // Дослідження з історії техніки. – Випуск 16 (2012). – С. 48-54.
162. Подольська Є. Освіта в контексті глобалізації: напрямки та механізми реалізації реформ в Україні / Є. Подольська // Вища школа. – 2007. – № 1. – С. 48–55.
163. Полат Е.С. Проблема информационной безопасности в образовательных сетях рунет / Е.С. Полат. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ioso.ru/distant/library/publication/infobez.htm> // <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/84168>
164. Полонский В.М. Образовательные ресурсы и возможности сети Интернет / В. М. Полонский // Мир образования – образование в мире. – 2006. – № 2. – С. 200–207.
165. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук. метод. посібн. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 192 с.
166. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод.посібник / О.І. Пометун, Л.В.Пироженко. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.

167. Поняття та структура національної безпеки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://i-bictashev.narod.ru/index/0-11>.

168. Постиндустриальное образование. – М.: Издательство «Эгвес», 2008. – 136 с.

169. Поточни Є. Розвиток освіти дорослих в Галичині (1867 - 1918 рр.): Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Є. Поточни; Київ. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1999. – 37 с.

170. Поясок Т. Б. Система застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх економістів у вищих навчальних закладах: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. Б. Поясок. – К. : ІПіППО АПНУ, 2010. – 42 с.

171. Преодоление неравенства: важная роль управления. Всемирный доклад по мониторингу образования для всех. – пер. с англ. – Б.Г.: Изд-во Юнеско, 2009. – 530 с.

172. Прилипко С.М. Сучасні інноваційні підходи в навчальному процесі / С.М. Прилипко, С.М. Іванов. [Електронний ресурс]. // Право та інноваційне суспільство. - 2013. - № 1. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pric_2013_1_14.pdf.

173. Примеры использования социальных сетей в обучении. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ideafor.info/?p=694>.

174. Про вищу освіту: Закон України від 17.01.2002 № 2984-III // Законодавчі акти України з питань освіти: За станом на 1 квітня 2004 року / Верховна Рада України; Комітет з питань науки і освіти / І. Р. Юхновський (ред.-упоряд.). Офіційне видання. – К.: Парламентське вид-во, 2004. – С. 168-221.

175. Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні: Указ Президента України № 244/2008 від 20.03.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>.

176. Про загальну середню освіту: Закон України від 13.05.1999 № 651-IV // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР, 1999, № 28, ст.230: [Електронний ресурс]. – Поточна редакція від 01.01.2015. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.

177. Про затвердження Державної програми «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006-2010 роки»: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2005 р. № 1153. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=1153-2005-%EF>.

178. Про затвердження Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 року»: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 р. № 494. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/494-2011-%D0%BF>.

179. Про затвердження Комплексної програми забезпечення загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів сучасними технічними засобами навчання з природничо-математичних і технологічних дисциплін: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2004 р. № 905 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/905-2004-%D0%BF>.

180. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України; Верховна рада України. – 2002. – № 36. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

181. Про комп'ютеризацію і її соціокультурні наслідки / Л.Ц. Михайлова // Социология культуры. 4-е изд. – М. – 2008. – С. 108.

182. Про Національну програму інформатизації Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>.

183. Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні: Указ Президента України від 04.07.2005 р. № 1013/2005. [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>.

184. Про освіту: Закон України від 23 травня 1991 № 1060 - XII. // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 34, ст. 451: [Електронний ресурс]. – Поточна редакція від 01.01.2015 р. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

185. Про основи національної безпеки України: Закон України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 39, ст.351). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

186. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки [Закон України] (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 12, ст.102) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>.

187. Про позашкільну освіту: Закон України від 22.06.2000 № 1841-III // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР) 2000, № 46, ст.393: [Електронний ресурс]. – Поточна редакція від 11.06.2015. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>.

188. Про професійно-технічну освіту: Закон України від 10.02.1998 № 103/98-ВР // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР) 1998, № 32, ст. 215. [Електронний ресурс]. – Поточна редакція від 05.07.2015. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80>.

189. Про стан впровадження освітніх програм INTEL в Україні, історію та перспективи взаємовідносин МОШ України та INTEL щодо розвитку інформатизації освіти України: інформаційно-аналітична довідка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://iteach.com.ua/files/articles/2005\(final\).doc](http://iteach.com.ua/files/articles/2005(final).doc).

190. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України. – Редакція від 22.06.2012, підстава 389/2012. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>.

191. Проект Закону України про національну систему кваліфікацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=35869.

192. Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nmu.ua/files/strateg_rozv_2012.pdf.

193. Проектна технологія: сутність та досвід використання. – Рівне. – 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rpl.ucoz.com/MethodRobota/Scarb/ProektnaTehnjlgy.pdf>.

194. Психологические тренинги [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://azps.ru/training/index.html>.

195. Радьяр Д. Планетаризация сознания: от индивидуального к целому / Д.Радьяр. – М.: REFLbook, 1995. – 304 с.

196. Римашевський Ю. Віртуалізація молоді як соціально-психологічний феномен сучасності / Ю. Римашевський // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2007. – Число 46. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ji.lviv.ua/n46texts/rymashevskyj.htm>.

197. Рожен О. У них це називається «Цифрове суспільство». А що тоді в нас? // Дзеркало тижня. - 2008. - 4 жовтня

198. Розин В.М. Философия образования: Этюды – исследования / В.М. Розин. – М.: Издательство Московского психолого – социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2007. – 576 с.

199. Саттарова Н.И. Информационная безопасность школьников в образовательном учреждении: Дисс. ... канд. пед. наук. / Н.И.Саттаров. – СПб., 2003.

200. Сафина З.Н. Синергетико-андрагогический подход к проектированию образовательных программ в системе обучения взрослых / З.Н.Сафина, Р.М.Шерайзина // Вестник Новгородского государственного университета. – 2005. – №31. – С. 59-63. <http://www.novsu.ru/file/24138>

201. Селюков В.С. Перепідготовка як один з видів післядипломної освіти / В.С. Селюков // Адміністративне право / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evp/2011_1_2/Selyukov.pdf

202. Семенов Н. Все о соцсетях. Влияние социальных сетей на человека, проблемы социальных сетей / Н.Семенов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.seonews.ru/columns/vse-o-sotsialnyih-setyah-i-vliyanie-na-cheloveka-problema-sotsialnyih-setey>.

203. Сидоренко І.І. Проблеми самоосвіти особистості у вітчизняній педагогічній пресі другої половини ХІХ - початку ХХ століття: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / І.І. Сидоренко ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2006. – 20 с.

204. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К.А. Кононенко, В.М. Яблонський [та ін.]; за заг. ред. Я.А.Жаліла. – К.: НІСД, 2014. – 132 с.

205. Сігаєва Л.Є. Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні (друга половина ХХ - початок ХХІ століття): Автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Л.Є. Сігаєва; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К., 2010. – 41 с.

206. Сліпич Ю.В. Професійний розвиток педагогів як психолого-педагогічна проблема / Ю.В. Сліпич. – [Електронний ресурс]. – Режим дступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Npdntu_pps/2010_8/slipich.pdf

207. Соціологія: підручник / за заг. ред. проф. В.П.Андрущенко, проф. М.І.Горлача. – Х.; К., 1998. – 624 с.

208. Соціолого-педагогічний словник / [укл. С.У. Гончаренко, В.В. Радул, М.М. Дубінка та ін.] / за ред. В.В. Радула. – К. : ЕксОб, 2004. – 304 с.

209. Ставнійчук М. Влада – громадянське суспільство: системний збій / М. Ставнійчук, В.Кулик, Л. Мудрак. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/vlada-gromadyanske-suspilstvo-sistemniy-zbiy-_.html

210. Старикова Л.Д. Современная трактовка непрерывности образования / Л.Д.Старикова // Высшее образование сегодня. – 2008. – № 10. – С. 76–79.

211. Степико М. Пріоритети гуманітарної політики України / М. Степико // Pro Futuro (для майбутнього) : наук.-публіцист. журн. - 2013. - № 2. - С. 30-34.
212. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М.Т. Степико. – К. : НІСД, 2011. – 336 с.
213. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1977. – 382 с.
214. Технологія ситуативного моделювання в початкових класах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://borisenkovv.blogspot.com/2009/12/blog-post_4131.html
215. Тишкова О.В. Інтернет-комунікації як засіб маркетингової політики післядипломної педагогічної освіти / О.В. Тишкова // Сучасна післядипломна освіта: традиції та інновації // ред. колегія: Ісаєнко В.М., Гузій Н.В. та ін. - К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – С.76-81.
216. Тишкова О.В. Перспективи та загрози «мережевого» підвищення кваліфікації викладачів в НПУ імені М.П.Драгоманова / О.В.Тишкова // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: Зб. наук. праць звітно-наукової конференції викладачів університету за 2010 рік, 9-10 лютого 2011 р. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – С.304-305.
217. Тишкова О.В. Соціальні мережі як виклик сучасності в освітньому середовищі / О.В. Тишкова // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 34. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Зб. наук. праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – С. 63-72.
218. Тишкова О.В. Соціальні мережі як інноваційний фактор впливу на розвиток потенціалу студентів / О.В.Тишкова // Тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури». – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2013. – С. 434-435.
219. Тишкова О.В. Сучасна освіта дорослих в Україні: інноватика державно-громадської регуляції / Г.О.Нестеренко, О.В.Тишкова // Управління освітою / Міністерство освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П.Драгоманова; за науковою ред. В.П.Беха; редкол.: В.П.Бех (голова),

М.В.Михайліченко (заст. голови) [та ін.]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – С. 381-411.

220. Тишкова О.В. Сучасні соціальні мережі як інструмент неформальної освіти / Г.О.Нестеренко, О.В.Тишкова // Гілея. Науковий вісник. – Випуск 49 (№7). – 2011. – С. 451-458.

221. Ткач Т. Неперервність освіти як психолого-педагогічна ідея / Т.Ткач // Післядипломна освіта. Досвід, проблеми та перспективи розвитку. Збірник статей керівників закладів / підрозділів / післядипломної освіти // Інформаційний бюлетень №3. – К.- 2010. [Електронний ресурс]. – Режим дступу: http://www.smcae.kiev.ua/doc/osvita_pisliadipl/buliten_3.pdf

222. Ткаченко М.М. Інтерактивні технології колективно-групового навчання / М.М. Ткаченко, Ю.В. Коломієць. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Pedagogica/31136.doc.htm

223. Толубко В.Б. Вплив інформаційно-телекомунікаційних технологій на світову економіку / В.Б. Толубко // Матеріали міжнародної науково-технічної конференції «Сучасні інформаційно-телекомунікаційні технології». – Том I. Пленарні засідання. К. – 2015. – С.3-7.

224. Тоффлер Е. Шок будучого / Е. Тоффлер. – М.: Просвещение, 2004.

225. Трофименко О.Д. Впровадження інноваційних технологій у навчально-виховному процесі навчальних закладів посібник / О.Д. Трофименко. – Кривий Ріг, 2012 р. – 20 с.

226. Тышкова Е.В. Инновационные технологии и методы активизации креативного мышления личности / О.В. Тышкова // Поддержка одаренности - развитие креативности: мат-лы междунар. конгресса (Витебск, 22-27 сентября 2014 г.): в 2-х т. / Е.В.Тышкова; редкол.: И.М.Прищеп (гл. ред.) и др. - Витебск: ВГУ имени П.М.Машерова, 2014. - Т. 1. – С. 99-103.

227. Тышкова О.В. Социальные сети в тайм-менеджменте современного преподавателя / О.В. Тышкова // Экономика. право и образование в условиях модернизации общества: под общ. ред. О.В. Перцевой. – М.: НОУ ВПО «МУ им. С.Ю.Витте», 2013. – С. 224-229.

228. Тягушева, О. Г. Необхідність та перспективи безперервності освіти як принципу освітньої політики України [Електронний ресурс] / О. Г. Тягушева. – Режим доступу: http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Trpu/2008_3/doc/3/30.pdf.

229. Уваркіна О. В. Інтелектуальний потенціал освіти інформаційного суспільства / О. В. Уваркіна // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : Наук. вісник : збірник наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Українська АН. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. - Вип. 57 (№2). - С. 465-470.

230. Уваркіна О. В. Особливості української національної системи освіти / О. В. Уваркіна // Мультиверсум : Філософський альманах: [збірник наукових праць] / Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. - Київ, 2012. - Вип. 5 (113).

231. Україна 2020: гуманітарні виміри безпеки. Український інститут публічної політики. – К. 2012.

232. Українська наукова інтернет-спільнота [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka-online.org/>

233. Ульянова Н.Н. Перспективы развития школьной социальной сети как пространства неформального образования учащихся / Н.Н. Ульянова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hse.ru/pubs/lib/data/access/ram/ticket/49/14159778911b40465a1fa964aa9c25daf64579375f/Ulyanova.pdf>

234. Управлінські компетенції викладача вищої школи: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (28 лютого 2014 року) / ред. кол.: Г.О.Нестеренко (голова), О.Г., Пугачова (заст. голови) [та ін.]. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. – 232 с.

235. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии / К.Д. Ушинский // Собрание соч. Т.1. – М. – Л., 1950.

236. Фатьянов А.А. Проблемы защиты конфиденциальной информации, не составляющей государственную тайну // Информационное общество. – 1997. – №1. – С.55.
237. Федеров А. Примеры использования социальных сетей в обучении / А. Федеров [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ideafor.info/?p=694>.
238. Флиер А.Я. Культура как фактор национальной безопасности / А.Я. Флиер // Общественные науки и современность, 1999. – № 3.
239. Франкл, В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.
240. Фурман І. Концепція боротьби з «комп'ютерними» хворобами студентів вищих навчальних закладів / І. Фурман // Інформаційний вісник АН ВШ України. – 2004. – Вип. 42. – № 4. – С. 42–47.
241. Ходаков В.Е. Высшее образование: Взгляд со стороны и изнутри. Второе изд. – Херсон, 2006. – С.205.
242. Холявко Н.І. Вища освіта як визначальний чинник суспільного розвитку / Н. Холявко // Економічний форум. - 2014. - №2. - С. 285-290. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecfor_2014_2_48.pdf
243. Хюсен Т. К обучающемуся обществу / Т.К.Хюсен // Курьер ЮНЕСКО, 1983.
244. Царенко С. Социальные сети - инструмент неформального обучения персонала / С.Царенко. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hr-portal.ru/article/socialnye-seti-instrument-neformalnogo-obucheniya-personala>
245. Черненко В. «Майкрософт Україна» запускає професійну соціальну мережу для освітян / В. Черненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.microsoft.com/ukraine/news/issues/2009/10/socnet.mspx>
246. Чупрій, Л. В. Концептуальні засади політики національної безпеки української держави в гуманітарній сфері: автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 21.01.01 / Л. В. Чупрій ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К., 2015. – 43 с.

247. Шанідзе Н.О. Система безперервної освіти як чинник соціалізації особистості: Автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Н.О. Шанідзе ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2006. – 16 с.

248. Шаповал Р. В. Правове регулювання освіти в Україні / Р. В. Шаповал // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 1110–1115 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11srvovu.pdf>

249. Шестун Е. Православная педагогика / Е. Шестун. – М., 2001. – 560 с.

250. Шинкаренко Л.І. Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні (1946 - 2007 рр.): автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. І. Шинкаренко; Ін-т вищ. освіти НАПН України. – К., 2010. – 20 с.

251. Шовкопляс О. І. Проблеми формування неперервної освіти в контексті європейської інтеграції / О.І.Шовкопляс // Освіта Донбасу. – № 2 (139). – 2010. – С.5-11.

252. Шпекторенко І. В. Структура безперервної освіти державних службовців у сфері європейської інтеграції Післядипломна освіта / І.В. Шпекторенко // Досвід, проблеми та перспективи розвитку. Збірник статей керівників закладів / підрозділів / післядипломної освіти // Інформаційний бюлетень №3. – К.- 2010. – [Електронний ресурс]. Режим дступу: http://www.smcae.kiev.ua/doc/osvita_pisliadipl/buliten_3.pdf. - С.32.

253. Шукова Н. Інтернет-навчання замінить звичайні ВНЗ? Н.Шукова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/articles/1499.html>

254. Щелкунов М. Д. Образование. Постмодерн / М. Д. Щелкунов // Философия. Культура. Гуманизм: история и современность : Материалы междунар. науч.-практ. конф., 9-10 ноябр. 2006 г. : тезисы докл. – Оенбург, 2006. – С. 554-556.

255. Щодо інформаційно-психологічної складової агресії Російської Федерації проти України (за результатами подій 1-2 березня 2014 року). [Електронний ресурс]. Аналітична записка. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1476/>

256. Ягодин Г. А. Потенциал высшей школы / Г. А. Ягодин // Наука и жизнь. – 1986. – №9. – С7.
257. Ягупов В.В. Педагогіка / В.В. Ягупов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=196
258. Якубенко О.П. Неперервна освіта: реалії та перспективи / О.П.Якубенко // Післядипломна освіта. Досвід, проблеми та перспективи розвитку. Збірник статей керівників закладів / підрозділів / післядипломної освіти // Інформаційний бюлетень №3. – К.- 2010. – С.159-161.
259. Apprende a etre – P.,Unesco, 1972, p.163.
260. Barnes J.A. Social Networks // Addison-Wesley Module in Anthropology. - 1972. - Vol. 26. - P. 1-29.
261. Castells M. The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. I. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell, 1996. P. 15.
262. Colley H. Informality and formality in learning / H. Colley, P. Hodkins, J. Malcom // Lifelong Learning Institute University of Leeds. – С.63.
263. Correa A. Permanent Education and Adult Education in Brasil. – Rio de Janeiro, 1973.
264. Cropley A. Lifelong Education and the Training of Teachers / A. Cropley, R. Dave. – Hamburg: VIE; Oxford, etc.: Pergamon, 1978
265. Falk L. Towards a Networked Education in Design. a First Manifestation through the "Virtual Design Company" Studio / L. Falk; C. Ceccato; C. Hu; P. Wong; T. Fischer 2000
266. Frisinger A. Security in the networked education process / A. Frisinger, K. Tekniska högskolan // Institutionen för teleinformatik. Lic.-avh. Stockholm : Tekn. högsk. Trita-IT., AVH ;, 98:02. Stockholm, 1998.
267. Karagiannidis C. Research on e-learning and ICT in education : technological, pedagogical and instructional perspectives / C. Karagiannidis, P. Politis, I. Karasavvidis. – New York, NY : Springer, 2014.

268. Keegan D. On Defining Distance Education / D. Keegan // Distance Education. – 1980. – Vol. 1. – P. 13–36.

269. Kent M. An education in Facebook? : higher education and the world's largest social network // M. Kent, T. Leaver. – New York : Routledge, 2014.

270. Livingstone D.W. Adults informal learning: definitions, findings, gaps and future research. Nall Working Paper 21.

271. Lucas G. Edutopia's Role in Education / G. Lucas. – [Electronic Resource]. Access: <http://www.edutopia.org/word-from-george-lucas-edutopias-role-in-education>

272. Making a European area of lifelong learning a reality [Electronic resource] / European Commission. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/education/>

273. Mallia G. The Social Classroom: Integrating Social Network Use in Education: Integrating Social Network Use in Education / G. Mallia // IGI Global. 2013. – 568 p.

274. Peterben W. H. Handbuch: Unterrichtsplanung / W. H. Peterben. – München: Ehrenwirth, 1996. – 458 S

275. Prange K. Bauformen des Unterrichts / K. Prange. – Bad Heilbrunn : Klinkhardt, 1986. – 291 S.

276. Shulka P. Life – long Education. – New Delhi: Orient Longman, 1971.

277. Tyshkova O. Internet portals and their role in the development of the energy sector / O. Tyshkova, G. Nesterenko // Islamism as a marginal reaction of Mohammedan countries on policy of energy and fuel // Quarterly Journal of Modern Science. – 2013. - Vol. 3/18. – P. 305-319.

278. Tyshkova O. Organizacja dla nauczycieli: Ukraińska doświadczenia / Olena Tyshkova, Galina Nesterenko, Sofiia Sokolova // Podwyższanie kwalifikacji kadry pedagogicznej i naukowo pedagogicznej, pracującej w systemie edukacji zawodowej – Kielce: Instytut Biznesu i Innowacyj. – 2013. – 100 s.

279. Ukrainian Scientists Worldwide [Electronic resource]. – Access Mode: <http://usw.com.ua>.

280. UNESCO Learning to Be (prepared by Faure, E. et al), Paris: UNESCO. – 1972.

281. Wankel C. Educating educators with social media / C. Wankel // Cutting-edge technologies in higher education, volume 1. – Bingley, UK : Emerald Group Publishing Limited, 2011.

282. White B. Social media tools and platforms in learning environments / B. White; I. King; P. T. Heidelberg; New York : Springer, 2011.